

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

MIHA MARINKO

Oktober in sedanost

FRANCE BUČAR

Dileme naše javne uprave

VOJAN RUS

Dialektika človeka, misli in sveta

DUŠAN DOLINAR

Neuvrščенost in nevtralizem

STANE JUŽNIČ

Revolucionarna levica
v Latinski Ameriki

11

LJUBLJANA V NOVEMBRU 1967

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

Urejuje uredniški odbor :

**Vlado Benko, Vlado Beznik, Adolf Bibič, France Hočev
var, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev
Modic, Mitja Ribličič, Zdenko Roter, Rino Simoneti,
Lojze Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko,
Ivo Tavčar, Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK :

STANE KRANJC

ODGOVORNI UREDNIK :

ZDENKO ROTER

Lektorja: Mojca Močnik in Jože Snoj
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77

UPRAVA :

Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77, int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 501-3-386/2

Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14

Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik IV. 1967 št. 11 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- MIHA MARINKO: Oktober in sedanost 1507
- FRANCE BUČAR: Dileme naše javne uprave 1515
- DUSAN DOLINAR: Neuvrščенost in nevtralizem 1550
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- STJEPAN BUNTA: Zasebna praksa zdravstvenih delavcev 1547
- JOŽE ZEMLJAK: Turizem v SR Sloveniji 1558
- VINKO MĻAKAR: Regionalne prostorske možnosti in investicijske naložbe 1564
- VPRAŠANJA GOSPODARSKEGA SISTEMA:
- DANILO VEZJAK: Zunanjetrgovinski impulzi in integracijski procesi 1572
- ZVONE DRAGAN: Razvoj kooperacije v Savinjski dolini 1588
- ZNANOST IN DRUŽBA:
- VOJAN RUS: Dialektika človeka, misli in sveta 1605
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
- FRANTISEK VARTIK: Kontinuiteta in deformacije v razvoju družbe 1618
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:
- STANE JUZNIČ: *Revolucionarna levica v Latinski Ameriki* 1630
- BREZ OVINKOV:
- E. K.: Molk Pija XII. in naš verski tisk 1641
- Z. R.: Nerazumevanje posameznikov ali že splošna usmerjenost? 1643
- B. S.: Zgradba na pesku? 1646
- L. S.: Kdo mistificira? 1648
- B. M.: Ne vemo odgovora 1651
- Z. D.: Mi in Rajakowitsch 1652
- PRIKAZI, RECENZIJJE:
- ERNST BLOCH: Tübinški uvod v filozofijo (A. Kirn) 1656
- M. ZVONAREVIČ: *Psihologija (V. Srak)* 1661
- MARJAN BRITOVSEK: *Stališča druge internacionale do vojne in do kolonialnega vprašanja (J. Titl)* 1664
- *Filozofi in sociologi XX. stoletja (V. S.)* 1668
- Beleške o tujih revijah 1672
- BIBLIOGRAFIJA KNIG IN ČLANKOV
- Problemi kulture v naši družbi 1680

CONTENTS

МИХА МАРИНКО: The October Revolution and Contemporary World	1507
FRANCE BUČAR: Dilemmas of Our Public Management	1515
DUSAN DOLINAR: Nonalignment and Neutrality	1550
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
STJEPAN BUNTA: Private Practice in Health Service	1547
JOZE ZEMLJAK: Tourism in the Socialist Republic Slovenia	1558
VINKO MLAKAR: Regional Possibilities for Investments	1564
PROBLEMS OF ECONOMIC SYSTEM:	
DANILO VEZJAK: Impulses of Foreign Trade and Processes of Integration	1572
ZVONE DRAGAN: Development of Cooperation in Savinjska dolina	1588
SCIENCE AND SOCIETY:	
VOJAN RUS: Dialectic of the Man, Thought and the World	1605
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
FRANTISEK VARTIK: Continuity and Deformations in the Development of Society	1618
INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:	
STANE JUZNIČ: The Revolutionary Left in Latin America	1650
STRAIGHT AWAY:	
E. K.: Silence of the Pope Pij XII and our religious Press	1641
Z. R.: Misunderstanding of Individuals or Wrong Direction?	
B. S.: Building in Sand?	1646
L. S.: Who Mystifies?	1648
B. M.: We Do not know the Answer	1651
Z. D.: We and Rajakowitsch	1652
REVIEWS, NOTES:	
ERNST BLOCH: Tübingen Introduction to Philosophy (A. Kirn)	1656
M. ZVONAREVIČ: Psychology (V. Sruk)	1661
MARJAN BRITOVSEK: Attitudes of the Second International to War and Colonial Problems (J. Titl)	1664
Notes on Foreign Reviews	1672
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	
Problems of Culture in Our Society	1680

СОДЕРЖАНИЕ

МИХА МАРИНКО: Октябрь и современность	1507
ФРАНЦЕ БУЧАР: Дилеммы нашего общественного управления	1515
ДУШАН ДОЛИНАР: Неприсоединенность и нейтралитет	1550
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:	
СТЈЕПАН БУНТА: Частная практика работников здравоохранения	1547
ИОЖЕ ЗЕМЛЯК: Туризм в СР Словении	1558
ВИНКО МЛАКАР: Региональные странственные возможности для капиталовложений	1564
ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:	
ДАНИЛО ВЕЗЬЯК: Импульсы во внешней торговле и процессы интеграции	1572
ЗВОНЕ ДРАГАН: Развитие кооперации в Савиньской долине	1588
НАУКА И ОБЩЕСТВО:	
ВОЯН РУС: Диалектика человека, мысли и мира	1605
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
ФРАНТИШЕК ВАРТИК: Преемственность и деформации в развитии общества	1618
МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:	
СТАНЕ ЮЖНИЧ: Революционная левая в странах Латинской Америки	1650
БЕЗ ОБИНЯКОВ:	
E. K.: Молчание Пия XII и наша религиозная печать	1641
Z. R.: Непонимание отдельных лиц или же общая ориентировка?	1643
B. S.: Здание на песках?	1646
A. S.: Кто занимается мистификацией?	1648
B. M.: Не находим ответа	1651
Z. D.: Мы и Раякович	1652
ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:	
ЭРНСТ БЛОХ: Тюбингенское введение в философию (А. Кири)	1656
М. ЗВОНАРЕВИЧ: Психология (Б. Срук)	1661
МАРЬЯН БРИТОВШЕК: Позиция II Интернационала по отношению к войне и к колониальному вопросу (И. Титл)	1664
По страницам иностранных журналов	1672
БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ	
Проблемы культуры в нашем обществе	1680

Oktober in sedanjost

Z vso upravičenostjo in živo prizadetostjo se pri nas lotevamo obravnavanja Oktobra in zgodovinskega obdobja, ki mu je sledilo. Razlogov za to je več: Oktober ni odprl ere revolucionarne zaostritve samo v mednarodnem, marveč tudi v našem delavskem gibanju; z njim se je začela doba težkih preizkušenj in bogata šola, skozi katero je šla Komunistična partija Jugoslavije, da se je usposobila za svojo zgodovinsko nalogo in jo z osvobodilno vojno in socialistično revolucijo tudi uspešno opravila; v vsem obdobju po oktobrski revoluciji je mnogo dokazov našega prispevka k vzajemni borbi mednarodne razredne socialistične solidarnosti, v kateri se je izoblikoval tudi naš lasten koncept kljub vsem Stalinovim strankotem, s čimer smo dajali v preteklosti in dajemo tudi danes pomemben delež k oblikovanju enakopravnih odnosov in politike v delavskem gibanju današnjega sveta; in končno je petdesetletnica primerna prilika za pogled nazaj na prehojeno pot, da ne bi pozabili dragocenih izkušenj, ki smo si jih pridobili v preteklosti, in da se ne bi preveč izgubljali v praktizmu obsežnih nalog današnjega dne.

* * *

Zgodovina dokazuje, da spremljajo vse velike prelomnice v razvoju družbe še posebej izraziti umski napor, idejni konflikti med starim in novim, med silami progressa in silami reakcije. Tako so veliko francosko revolucijo, ki je pomenila začetek obračuna s fevdalnim sistemom, spremljali poleg mislecev meščanskega liberalizma že tudi prvi idejni tvorci socializma, od utopistov Orona, Saint Simona in Fourierja do Marxa in Engelsa. Z meščansko revolucijo pa so nastali tudi začetki socialističnega delavskega gibanja in se je pričel boj med glavnima antagonistoma — buržoazijo in proletariatom.

Epoha »cvetočega«, relativno mirno razvijajočega se kapitalizma, v kateri se je ta razraščal v sferah imperialistične delitve sveta, sega nekako do I. svetovne vojne. V tem relativno dolgem obdobju »miru«, ko so si posamezne močnejše

kapitalistične dežele osvajale kolonije, je raslo bogastvo njihovih metropol. Pa tudi delavski razred kapitalističnih dežel je bil deležen od eksploatacije kolonij nekaterih ugodnosti, predvsem delnega zboljšanja standarda, kajti ekspanzija kapitalizma je bila tolikšna, da je celo v delavskem gibanju začelo prevladovati oportunistično prilagajanje razvoju kapitalizma. Od tod izhajajo poskusi reformiranja Marxovih zasnov znanstvenega utemeljevanja socializma, kateremu je »Kapital« eden glavnih dokumentov.

Tudi I. internacionala, ki sta jo ustanovila Marx in Engels z znanim »Komunističnim manifestom«, je prenehala pod vplivom takih anarhističnih tendenc v delavskem gibanju, medtem ko je prevladovala v II. internacionali povsem reformistična večina, tako da levica — prišla je do izraza na kienthalski in zimmerwaldski konferenci, ki ju je spodbujal tudi Lenin — ni mogla močneje vplivati na razmere v njej. Čeravno je II. internacionala sicer komaj na predvečer I. svetovne vojne sprejela resolucijo proti vojni in zagovarjala spricho že nakazujočega se svetovnega konflikta med glavnimi imperialističnimi silami mednarodno solidarnost delavskega razreda, so v trenutku izbruha vojne ostale njene deklaracije na papirju in se nihče več zanje ni zmenil. Najmočnejše socialdemokratske stranke — tako nemška in avstrijska, kakor francoska in angleška — niso obsodile parlamentarnih frakcij v svoji deželi, ki so glasovale za vojne kredite, pač pa so podprle vladajočo buržoazijo, se odpovedale razredni borbi, proglasile »socialni mir« s smotrom podpreti svojo »ogroženo nacijo«. Le ruski socialdemokrati — in sicer predvsem krilo boljševikov — so obsodili imperialistično vojno in zaostriili borbo tako proti političnemu monopolu carizma kot tudi proti izkoriščanju razvijajoče se buržoazije.

Tako je delavski razred večine industrijsko razvitih kapitalističnih dežel zaradi izdajstva reformističnih, social-šovinističnih vodstev socialdemokratskih strank ostal skoraj razorožen prav v odločilnem trenutku boja za svoje razredne interese. Samo Leninovi boljševiki, ki so se že desetletja kalili v hudih bojih s carizmom in se usposabljali sredi zapletenih nasprotij, ki so se hitro kopičila znotraj preživelega fevdalnega sistema, so ostali resnično in dosledno zvesti stvari delavskega razreda. Tako je prišlo v mednarodnem delavskem gibanju kot celoti do na videz nenormalnega razpleta: delavski razred industrijsko razvitih kapitalističnih dežel ni odigral svoje zgodovinsko odgovorne vloge v borbi proti svojim izkoriščevalcem in zatiralcem v trenutku svetovnega imperialističnega konflikta; nasprotno pa se je revolucionarna Leni-

nova stranka boljševikov, se pravi avantgarda delavskega razreda relativno zaostale Rusije, s svojimi v bojih preizkušenimi revolucionarji, oborožena z idejno političnim znanjem, znala postaviti na čelo delavskih množic, kmetov in vojske ter umela nasprotja — ki so izbruhnili s februarско revolucijo, s padcem carizma — privedi do revolucionarne socialistične razrešitve v oktobru.

To je pomenilo globoko revolucionarno prelomnico za celotno mednarodno delavsko gibanje, kajti veliki oktober ni pomenil samo izpada Rusije kot partnerja v enem imperialističnih taborov, niti ni ostal samo notranja stvar tedanje Rusije. Pomenil je nesporno zgodovinsko dejstvo, da se je z vojno začela nova epoha, epoha krize kapitalističnega sistema, začetek epohe socializma v vsej svetovni razsežnosti.

Z izpadom Rusije pa se v I. svetovni vojni pozicije kajzerjevske Nemčije in francjožefovske Avstro-Ogrske niso okrepile, temveč obratno. Postavitev oblasti sovjetov, ki je vključevala delavce, kmete in delovne ljudi sploh, ter apel »za takojšnje končanje vojne brez aneksij in kontribucij« sta doživela ogromen mednarodni odmev, začela proces revolucionarne krize predvsem v Evropi, še najbolj pa v Nemčiji in Avstriji.

V splošni revolucionarni situaciji, ki je pod vplivom Oktobra sledila koncu vojne, je prišlo tudi do novega vzpona revolucionarne marksistične družbene misli kakor nekoč ob francoski revoluciji ali pariški komuni. Oktobrska revolucija je bistrila in poživila revolucionarne ideje in miselnost, izražene zlasti v delih Lenina. Na teh osnovah pa so nastajale revolucionarne delavske partije v različnih deželah. Sledil je tudi razcep v mednarodnem delavskem gibanju. Na pobudo Leninove partije boljševikov in zimmerwaldske levice se je osnovala III. internacionala. Njen neposredni smoter je bil, razgaliti izdajstvo socialdemokratskih voditeljev, ki so še naprej vztrajali pri podpori omajani oblasti buržoazije, katera je v strahu pred revolucionarnim razpoloženjem množic začela z njimi deliti celó oblast; njen smoter je bil pospešiti izoblikovanje in utrditev revolucionarnih partij v nedrih delavskega gibanja; in končno je Lenin kot glavni akter III. internacionale računal, da bodo te komunistične partije zmogle izkoristiti nastale revolucionarne razmere in privedi proletariat ter delovne množice sploh tudi v svojih deželah na oblast.

Četudi se ta pričakovanja niso uresničila, pa ostaja nesporno zgodovinsko dejstvo, da je bilo revolucionarno gibanje

v nekaterih evropskih deželah tolikanj močno, da je uspelo preprečiti koncentričen napad vse evropske reakcije na novo sovjetsko družbo in tako nesporno dokazuje mednarodno solidarnost zlasti proletariata, s pomočjo katere so dobili sovjeti čas za zmago v državljanski vojni in za utrditev svoje oblasti.

* * *

Ti procesi v delavskem gibanju oktobrskega obdobja in po I. svetovni vojni v Evropi so se zlasti jasno izrazili v nastajanju Komunistične partije Jugoslavije in v razvoju delavskega gibanja pri nas.

V revolucionarnem obdobju po I. svetovni vojni, ko se je Komunistična partija Jugoslavije šele začela oblikovati kot revolucionarna partija v nedrhih socialne demokracije, še ni bila dorasla danim objektivnim revolucionarnim družbenim razmeram. Poleg tega, da je imela premalo borbene izkušnosti, se tudi ni utegnila znebiti ostankov idejnega balasta socialne demokracije, iz katere je izšla. Vrh tega je bila velika subjektivna ovira, da ni bila kos kompliciranemu spletu, ki ga je predstavljalo narodnostno vprašanje v naših pogojih.

Za naporen proces usposabljanja Komunistične partije Jugoslavije se vsiljuje določena zgodovinska analogija. Kakor je Leninova partija boljševikov potrebovala več kot desetletje, da se je usposobila, izoblikovala in bila kos nalogam Oktobra, tako je Komunistična partija Jugoslavije med dvema vojnama napravila podobno šolo; šla je skozi prav tako strašen teror, kot je bil caristični, skozi notranja trenja in razdore in se je naposled emancipirala in usposobila za odločilne naloge.

* * *

Ob razmišljanjih o posameznih fazah tega petdesetletnega obdobja po oktobrski revoluciji se mi zdi potrebno oceniti vsaj nekatere značilnosti v družbenih procesih po svetu, ki jih je sprožila.

Vpliv Oktobra pred 50 leti in osvežilne ideje, ki jih je revolucija vnesla v mrak socialdemokratskega oportunitizma in reformizma, so delovale elementarno. Prvi kongresi III. internacionale kot tudi organizacijski prijemi, ki se jih je posluževala, so bili v pretežni meri namenjeni razjasnjevanju marksistične revolucionarne misli, da bi tako krepili akcijsko mobilnost revolucionarnih partij v posameznih deželah. Lenin pa je že takrat največ svaril pred shematičnim prenašanjem posameznih izkušenj in oblik revolucionarnega delova-

nja, dajal zelo nazorne primere iz tedanjega sveta glede različnosti taktike in strategije delavskih gibanj in njihove avantgarde v posameznih deželah in opozarjal na široko paleto različnih političnih prijemov, ki se jih je v politiki treba posluževati z edinim smotrom, da bodo služili napredku.

Pa vendar so se kasneje — okoli tridesetih let — pod Stalinovim vplivom začenjale v kominterni uveljavljati dogmatske tendence uniformiranja organizacijskih oblik, ko se je poskušalo spreminjati posamezne delavske organizacije v različnih deželah v nekakšne sekcije v svetovni partiji s centralističnim vodstvom K. I. Dokaz za tako politiko je razpust Poljske komunistične partije in razveljavitev sklepov aprilskega plenuma centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije leta 1936 z motivacijo, »da je bila kršena internacionalna disciplina«, ker se je plenum vršil brez vednosti in prisotnosti predstavnika izvršnega komiteja Komunistične internacionale; kaže se tudi v postavljanju posameznih osebnosti v vodstva komunističnih partij, ki so bile označene za »sekcije K. I.«, in podobno.

Tako je bogate izkušnje iz Leninovega obdobja oktobrske revolucije pričel Stalin kasneje preoblikovati v statične in univerzalne dogme mehanicističnih »objektivnih zakonitosti«, ki naj bi bile že izdelani recepti za politiko komunističnih partij.

Nasproti temu pa ni Lenin niti v eri revolucije niti kasneje v državljanski vojni uporabljal pri sobojevnikih, ki so imeli drugačne nazore kot on, nasilja, marveč je razčiščeval stvari v demokratični razpravi in polemiki. Znane so na primer Leninove ostre razprave z Zinovjevim in Kamenjevim ob samem Oktobru, ko ju je žigosal kot »stavkokaza« revolucije, njegove polemike z nazori Trockega, ko se je ta upiral sklenitvi Brest-litovskega miru, kakor tudi z mehanicističnimi obravnavanji Buharina in z drugimi; vendar pa so vsi ti kljub temu ostali njegovi koristni sodelavci. In prav te Leninove razprave so med drugim velika idejna obogatitev marksizma. Stalin pa je v povsem drugačnih pogojih, v pogojih miru in že utrjene oblasti sovjetov, fizično obračunaval z mnogimi Leninovimi sodelavci in drugimi revolucionarji. Obtožil jih je, da so izdajalci in prikriti sovražniki revolucije. V pogromskih procesih je zdecimiral vodilno marksistično elito v deželi in s tem strahotno zavrl razvoj socialistične misli. Zavrl je tudi demokratični socialistični razvoj s tem, da je uveljavljal birokratsko administrativni in tehnokratski sistem z vsemi

posledicami, ki so se pokazale zlasti v usodni preizkušnji domovinske vojne.*

V okviru tega zapisa seveda ni mogoče obravnavati vseh razlogov, zakaj je bila leta 1944 kominterneta razpuščena: ali zaradi spoznanja, da ni več potrebna, če naj imajo komunistične partije posameznih dežel močnejšo avtohtono silo in ugled pri samostojnem delovanju, ali pa je bil motiv tega sklepa Stalinov račun, da si bo posihmal — ko je bila zmaga nad Hitlerjevo Nemčijo že zagotovljena, predvsem po zaslugi sovjetske armade in nadčloveških naporov sovjetskega ljudstva — Komunistična partija Sovjetske zveze in dežela sama lahko neposredno zagotovila vodilno vlogo v mednarodnem delavskem gibanju.

Jugoslovanski komunisti smo sprejeli in razlagali predvsem prvi argument, kajti že od leta 1937 smo praktično imeli tako vodstvo partije, ki je samostojno kreiralo svojo politiko. Pravilnost te politike pa se je izkazala ob več odločilnih dogodkih. Tako npr. v dosledni borbi proti hitlerizmu, ko te politike niti pakt med Sovjetsko zvezo in Hitlerjevo Nemčijo ni spravil v omahovanje, kakor tudi leta 1941 ob napadu Hitlerja na Sovjetsko zvezo, ko smo za razliko od drugih znali razviti splošno vstajo naših narodov. Ob taki samostojni politiki je bilo tudi neogibno, da smo leta 1948 doživeli konflikt s Stalinom. Vse od tedaj dalje pa je Zveza komunistov Jugoslavije vodila še bolj samostojno politiko, za katero se je toliko let borila.

Toda ne glede na spore s Stalinom in njegovo politiko se z vso prizadetostjo in revolucionarnim duhom vključujemo v proslavo Oktobra, kajti kot komunisti smo tudi mi nastali z Oktobrom in rasli ob njegovih izkušnjah. Obstoj in razvoj Sovjetske zveze je bila naša trdna opora tudi takrat, ko so se porajala subjektivna nasprotja in celo krivice nasproti naši partiji. Vera v Sovjetsko zvezo je krepila naše narode, da smo se pripravljali na vstajo in se bojevali na življenje in smrt; zato se ta odnos ni mogel spremeniti niti takrat, ko so se razhajale naše konkretne poti in oblike graditve socialistične družbe. Sodimo namreč, da z našo lastno potjo prispe-

* Hudi začetni porazi v drugi svetovni vojni so nastali tudi zategadelj, ker so Stalinove čistke zvejele tudi vodilni komandni sestav sovjetske armade, ko ta še ni bila v celoti pripravljena na obrambo. Katastrofo je preprečil zlasti izreden patriotizem vsega sovjetskega ljudstva. Ker zahteva vsaka vojna čvrsto organizirano obrambo in napor, je Stalinov čvrsti administrativni sistem bil umljivejši in se mu je ljudstvo v okoliščinah vojne z razumevanjem podrežalo. Obrnilo se je in zmagovalo z veličastnimi napori in žrtvami z geslom »Za domovino, za Stalina«.

vamo svoj delež v občo zakladnico socializma in marksistične družbene znanosti.

Nasprotja v današnjem svetu so neprimerno bolj zapletena kot pred petdesetimi leti ali celo v zadnjih desetletjih. Današnjim razmeram v svetu ne ustrezajo več politične metode in sredstva, ki vodijo k ostri blokovski delitvi sveta in jo omogočajo. Prav zato morajo progresivne sile povsod zavračati težnje, pa najsi se izražajo v očitnih zahtevah ali samo v določenem ravnanju — ki bi želele uniformirati progresivna gibanja in jim vsiljevati vodilno vlogo od zunaj. Take težnje namreč več škodujejo kot koristijo. V tem pogledu imajo dežele zmagovitega socializma, zlasti pa dežela Oktobra, objektivno veliko odgovornost za usodo socializma v svetu danes in v prihodnosti. Zakaj v zgradbi Oktobra ni samo današnja veličina in moč Sovjetske zveze ter njeni ogromni uspehi, ki jih je v svojem socialističnem razvoju dosegla, temveč so njen sestavni del vse stvaritve in težnje progresivnega človeštva.

Razmišljanja ob petdesetletnici Oktobra pa ne smejo biti obrnjena samo nazaj, na veličastno preteklost, marveč moramo misliti tudi na prihodnost socializma. Njegov razvoj mora danes bolj kot prej temeljiti na realnih dejstvih sodobnega življenja. To pa pomeni, da pot naprej ne pelje samo po ravnih in že znanih smereh — niti glede oblik, niti glede konkretne vsebine razvoja socializma v posameznih deželah. Razlike so nujne, prav tako tudi nasprotja; napredek je le v napornem premagovanju teh nasprotij. Obdobje po oktobrski revoluciji pa samo najbolj dokazuje, da izkušenj revolucionarnih dogajanj enega obdobja ne kaže razglašati za nespremenljivo doktrino in jo presajati v drugačen čas, drugačno okolje in razmere.

Da je tako, lahko potrjuje spet primerjava z našo revolucijo, ki je imela nekatere značilne podobnosti z oktobrsko revolucijo: 1. tudi naša revolucija se je vršila v pogojih splošnega oboroženega konflikta II. svetovne vojne in 2. vodila jo je zavestna revolucionarna partija, seveda v spremenjenih okoliščinah — ob opori na odločilno silo in moč dežele Oktobra. Imela pa je svoje bistvene posebnosti; predstavlja jih splet socialistične revolucije z narodnoosvobodilno vojno vseh naših narodov. Težko pa si je zamisliti, da bi se s podobnimi posebnostmi, z enakimi metodami in sredstvi kje drugje, danes ali v prihodnosti, taka revolucija lahko ponovila. Odnosi sil v svetu so se od Oktobra sem korenito spremenili. Razredni boj in osvobodilni boj podjarmljenih narodov uči tudi zatiralce, da v svoji kontraakciji za ohranitev lastnih pozicij

spreminjajo njene oblike. Namesto preživelega klasičnega kolonializma se je razmahnil neokolonializem.

Tem novim okoliščinam v svetu se je morala prilagoditi tudi naša zunanja politika, zlasti v zadnjem desetletju. Prav tako pa se mora doseženemu notranjemu razvoju naše ekonomike in razvoju demokratičnih odnosov — na podlagi samoupravljanja v razmerah socializma — prilagoditi tudi vsebina in način delovanja zavestnega dejavnika nenehnega družbenega napredka, Zveza komunistov. Temu procesu smo priča od VI. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije do danes.

Tako daje naša stvarnost obilo potrditev dialektike vzajemnega oplivanja prakse na teorijo in obratno. V tem je bila in je odločilna moč vseh revolucionarnih gibanj. To je najbolj potrdil Oktober in vsa druga revolucionarna dogajanja v preteklih petdesetih letih.

MIHA MARINKO

Dileme naše javne uprave

Od ustreznega delovanja javne uprave je odvisno zadovoljevanje katerekoli družbene potrebe ali potrebe posameznega člana družbe, in to v pogledu proizvodnje oziroma pridobivanja dobrin, ki se proizvajajo po zakonitostih tržnega gospodarstva, kakor tudi dobrin, ki jih proizvajamo neodvisno od delovanja tržnih zakonitosti. Dobra in učinkovita javna uprava je eden prvih pogojev družbenega napredka.

Če ocenjujemo delovanje neke javne uprave, jo ocenjujemo s stališča končnih učinkov, ki jih je povzročila s svojim delovanjem, s stališča dobrin, ki jih je ustvarila oz. bi jih morala ustvariti. Zato vprašanja ne moremo odpraviti samo z analizo dela strokovnega dela uprave. Podobno, kot je npr. obrat za montažo in sestavljanje nekega stroja sicer lahko napravil določene napake pri sestavljanju, ne more pa vplivati na kakovost sestavnih delov, na njihovo ceno, na tehnično zasnovo in funkcionalnost stroja, podobno je tudi v javni upravi. Jedro vprašanja je v tem, ali je javna uprava z vsem svojim delovanjem v vseh fazah opravila tisto, kar bi bila morala. Zato se vprašanja o ustreznosti njenega delovanja nanašajo na vse faze njenega delovanja, zlasti:

- kako je zasnovan proces ugotavljanja javnih potreb,
- kako poteka proces izbire med različnimi potrebami,
- kako je izpeljan proces dejavnosti za zadovoljitev določenih potreb.

I

Odtod prva dilema sodobne javne uprave. O čem more in zato mora neposredno odločati državljani, o katerih zadevah pa lahko odločajo le predstavniki državljanov v njihovem imenu in predvsem na podlagi zaupanja, ki ga uživajo med državljani. Rezultati sleherne odločitve se končno odražajo v tem, kako večina državljanov lahko zadovoljuje

svoje neposredne potrebe. Državljan kot neposredni potrošnik je vedno končni sodnik o umetnosti sleherne politike. Lahko da državljan neposredno ne ve, katere odločitve predstavniških ali njim odgovornih organov so vplivale na raven zadovoljevanja njegovih potreb. Vsak državljan navadno ne bo mogel presoditi, kateri ukrepi fiskalne ali monetarne politike so vplivali na njegovo blaginjo. Sam neposredno pa občuti, ali je politika določenega vodstva pripeljala do zanj ugodnih rezultatov ali ne. Na ustreznost odločitev bo vplival tako, da bo izrazil svoje odobravanje ali zavrnil svoje predstavništvo.

Lahko bomo imeli opraviti celo s primerom, da bodo državljanji zavrnilo politiko svojih predstavniških organov, ki jim kratkoročno ne bo prinesla ugodnih rezultatov, a jim ustvarja osnove za trdno in napredujočo blaginjo v prihodnosti. Pa celo v takem primeru moramo državljanom prepuščati, da sami odločijo. Sicer se postavimo za sodnika v lastni zadevi. Vsak svoj neuspeh lahko zagovarjamo s stališča, da pričakujemo velike uspehe v prihodnosti — ki pa jih ne moremo nikoli preizkusiti.

Politično vodstvo, predstavniški organi morajo v celoti prevzeti odgovornost za rezultate politike, ki jo izvajajo, in se podvreči potrditvi volivcev glede na rezultate te politike.

Dobra javna uprava je mogoča samo v primeru, če je odgovorna volivcem. Kjer ni odgovornosti, je nesmiselno pričakovati, da bi imeli dobro javno upravo.

Različne javne razprave, preiskovanje javnega mnenja, javne tribune, javne razprave o posameznih predlogih pomembnih političnih odločitev itd. še nikakor ne pomenijo, da se volivci strinjajo z določeno politiko. Lahko je politično vodstvo dobilo splošno podporo v nekem posameznem vprašanju. Vendar se kljub temu ne more v celoti sklicevati na tako podporo. Vsaka odločitev je vezana na konstelacijo cele vrste vprašanj. Najboljša odločitev o posameznem vprašanju je lahko slaba in nesprejemljiva glede na njeno vzročno zvezo z drugimi vprašanji. Vse te kompleksnosti in medsebojne povezanosti pa udeleženci takih javnih razprav itd. navadno ne morejo videti in presoditi, ker so to lahko visoka strokovna vprašanja.

Na drugi strani pa so take javne razprave in konsultacije lahko tudi šikaniranje odgovornega vodstva. Saj ne morejo nujno dajati kompetentnih odgovorov, zlasti pa niso zvezane z odgovornostjo.

Vodstvo pa mora biti odgovorno. In če je odgovorno, bo tudi poskrbelo za to, da bodo njegove odločitve podprte tudi

z najbolj strokovnimi mnenji in ekspertizami. Odgovorno vodstvo si bo nujno poiskalo tudi najbolj ustrezno strokovno tehnično pomoč. Če pa ni odgovorno za rezultate svoje politike, je vprašanje strokovno tehnične uprave popolnoma podrejenega pomena. Ta uprava bo nujno slaba.

In ker se vsaka politika presoja po rezultatih, je treba takemu vodstvu dati tudi določeno možnost, da se izkaže. Zato ga volimo za določeno razdobje. Posamezna akcija je lahko nepopularna. Rezultati politike pa morajo biti nujno samo popularni, ker se sicer volivci za tako vodstvo ne bodo več odločili.

Na podlagi tega lahko izoblikujemo prvi sklep: dobra uprava je lahko samo tam, kjer je zagotovljena popolna odgovornost političnega vodstva za rezultate politike. Samo na tej podlagi bo vzdržalo stališče, da so posamezne odločitve o posameznih vprašanjih lahko rezultat le visoko strokovnih analiz strokovnjakov, ki sodelujejo z organi, kateri sprejemajo odločitve. Neodgovorna javna uprava je nujno draga in neučinkovita, ker si to lahko privošči.

II

Odločanje o potrebah pomeni, da odločajo o potrebah tisti, ki te potrebe imajo. Najbolje odloča o svojih lastnih potrebah vsakdo sam in tudi pravico ima, da o njih odloča samo on.

Potrebe se oblikujejo po svojih specifičnostih. Nekatere so lastne samo prebivalcem določenega območja, nekatere so skupne prebivalcem širšega območja. Nekatere so lastne pravsem prebivalcem določenega območja, nekatere pa samo nekaterim med prebivalci glede na njihove posebne interese.

Javna uprava se mora organizirati tako, kot nastajajo potrebe, s ciljem, da te potrebe zadovolji. Ljudje s svojimi potrebami se združujejo v določene skupnosti, ki so v bistvu interesne skupnosti.

Država kot celota je interesna skupnost, tako pa tudi republika in občina. Vsaka od teh skupnosti je predstavnik določenih splošnih interesov, ki so skupni vsem prebivalcem take enote in ki so specifični prav za to enoto. Če posamezna od teh enot odloča o interesih, ki so specifični in skupni prebivalcem druge enote, odločanje o teh potrebah ne more biti več ustrezno. Zato tudi ne delovanje javne uprave.

Če hočemo imeti kompetentno javno upravo, more tedaj zveza odločati samo o zadevah, ki so resnično skupne vsem

državljanom, in sicer v tem smislu, da bi drugačna ureditev posameznih vprašanj na območju ene republike prizadela interese celotne države. V tem pogledu pa je razlaga pojma splošnih zadev, ki so pomembne za vso državo, pri nas izredno široka in zdaleč preohlapna. Ne bi ponavljali na tem mestu znanega problema temeljne in popolne zvezne zakonodaje. Celo pojem splošnih načel za enotno družbeno ureditev države kot celote bi bilo treba kritično preanalizirati.

Ustreznejša razmejitev pristojnosti med zvezo in republiko bi bistveno pripomogla k izboljšanju naše javne uprave.

Zlasti pa je pri nas neopredeljen pojem, kaj so republiške in kaj so občinske zadeve. Če hočemo priti do te razmejitve, moramo najprej določiti, katere so tiste zadeve, ki so resnično lastne in specifične samo za prebivalce določenega najožjega območja.

Ta pojem opredeljujejo najožje lokalne, komunalne zadeve neke družbene skupnosti. Torej tiste zadeve, ki so skupne vsem prebivalcem določenega ožjega območja. Če govorimo o teh zadevah kot lokalnih zadevah, ni nujno, da zajemajo sorazmerno ožji krog prebivalcev. Lahko so take zadeve skupne tudi sorazmerno večjemu številu ljudi. Pomislimo samo na nekatera večja mesta. Zadeve, ki so toliko specifične, da se tičejo samo takega mesta, so zato njihove lokalne zadeve, pa čeprav zadevajo sorazmerno zelo veliko število ljudi. Lahko pa zadevajo sorazmerno manjše območje in sorazmerno zelo majhno število ljudi. Bistveno je, da so to take zadeve, ki zadevajo prav določeno območje in da so tako specifične, da so lastne samo prebivalcem na takem območju.

Zanikanje samoupravnih pravic teh prebivalcev bi bilo, če bi o teh zadevah odločal lahko kdorkoli drug mimo njih. Ta območja so navadno historično pogojena z razvojem posameznih naselij in mest ter vrste drugih činiteljev, ki so globoko zasidrani v preteklosti in ki jih ni mogoče administrativno eliminirati. To je pojem, ki precej ustreza pojmu stare občine. Zanikanje samoupravnih pravic prebivalcev takih območij je zato na eni strani umetno združevanje takih ožjih območij v širšo »zaokroženo celoto«, če nima taka enota dejansko istih, vsem delom te enote specifičnih interesov. Pa naj to enoto imenujemo kakorkoli. Zanikanje samoupravnih pravic prebivalcev takih ožjih skupnosti pa je prav tako umetna delitev takih skupnosti na vrsto istovrstnih skupnosti (npr. delitev večjega mesta na vrsto samoupravnih občin), ker gre v tem primeru za razkosavanje nedeljive enote in za dajanje pravic odločanja delom celote na račun celote.

V vseh takih primerih javna uprava ne more biti ustrezna, ker ne odloča ustrezno dejanskim interesom, kot se oblikujejo. Povsem logično pa iz tega sledi, da take enote tudi niso samoupravne, pa če smo jim tako samoupravo dodelili tudi z zakonom. Samouprava namreč temelji na odločanju o lastnih interesih. Lastni interesi pa ne nastajajo na podlagi zakona, ampak iz potreb. Še tako dobra uprava v strokovnem smislu je slaba, če ne more odločati o resničnih potrebah.

Popolnoma jasno je tudi, da prebivalci takih območij ne morejo in ne smejo odločati o nikakršnih drugih zadevah razen o lastnih. Brž ko bi odločali še o zadevah, ki so lastne tudi drugim, bi zanikali samoupravnost drugih prebivalcev, ki imajo prav tako pravico, da o svojih zadevah samostojno odločajo. Vse zadeve namreč, ki niso lastne samo prebivalcem take ožje enote in ki zadevajo tudi druge, niso več lokalne, ampak širše družbene zadeve, čeprav se tičejo tudi prebivalcev ožje skupnosti. Zato ker so skupne širši skupnosti.

Na drugi strani pa občine kot samoupravne skupnosti opravljajo vse splošne zadeve kot področje svoje samouprave. Iz čisto tehničnih razlogov, iz razlogov smotrnosti in učinkovitosti, so v tem pogledu njihova območja dosti premajhna; v pogledu realizacije načela samoupravnosti pa opravljajo vrsto zadev, ki niso njihove, ampak zadeve širše družbene skupnosti.

Iz tega pa izhaja, da se najozje lokalne zadeve ali sploh zanemarjajo ali slabo opravljajo, ker za te zadeve občine navadno nimajo niti potrebnih sredstev, na drugi strani pa se splošne zadeve opravljajo neracionalno in neučinkovito. Pridelali smo načelo samoupravnosti in učinkovitosti.

Da občine v praksi niso v celoti samoupravne enote, smo priznali tudi s tem, da smo priznali pravico pritožbe zoper odločbe občine na višji organ. Če lahko o samoupravnih odločitvah neke samoupravne enote odloča višji organ, je možno samo dvoje: da ali višji organ s svojo odločitvijo negira samoupravno pravico resničnega nosilca te pravice ali pa da v tem primeru ne gre za odločitev iz kroga samoupravnosti nižje skupnosti, ampak za zadevo, ki je dejansko pravica višjega organa. V zadevah samoupravnega odločanja je namreč mogoča samo tožba na sodišče, če so bile z odločitvijo samoupravnega organa kršene zakonite pravice, ki jih državljan črpa iz ustave in zakonov.

Če pomislimo na druge zadeve, ki niso niti občinske v klasičnem pomenu te besede in ki niso niti izključna pristojnost zveze, gre v vseh primerih skoraj vedno za zadeve, ki gredo večinoma republikli. To so vprašanja šolstva, prosvete,

zdravstva, zaščite borcev NOV, cestnega gospodarstva itd., in tudi vse gospodarske zadeve, ki ne sodijo v samoupravnost podjetij oz. v splošno urejanje zveze. Zato, ker so to zadeve, ki zadevajo vse prebivalce republike. Zdravstvo npr. ne more biti samo občinska zadeva, če gre za enotno politiko zdravstvenega omrežja v republiki, ki mora odražati enoten koncept zdravstvenega varstva in tudi finančnih zmogljivosti republike. Šolstvo ne more biti samo občinska zadeva, saj gre za kompleksen sistem izobraževanja od osnovne do visoke šole. Univerza ne more obstajati, če ni ustrezne osnovne in srednje šole itd. O takih zadevah lahko zato odloča le republika kot samoupravna skupnost prebivalcev, ki jih ta vprašanja zadevajo kot celoto.

Če prenašamo pristojnosti, ki gredo republiki, na ožje družbene skupnosti, čeprav v imenu decentralizacije in krepite samoupravnosti, negiramo načelo samouprave, v imenu katerega izvajamo decentralizacijo. Decentralizacija ne krepi nujno samouprave, kakor ji centralizacija nujno ne nasprotuje. Sleherno alociranje pristojnosti, ki je v nasprotju s tem, kako se oblikujejo interesi, je v nasprotju s samoupravnostjo, pa naj se izvaja v imenu decentralizacije ali centralizacije.

Ob takem samo besednem povečevanju samoupravnosti in decentralizacije pa je to rezoniranje tako nebogljeno vključeno v kalup stare administrativno razdeljene in upravljane države! Naša misel ne more s poti občina—republika—zveza. Kakor se civilnopravne skupnosti ne oblikujejo po nekih administrativnih kriterijih, tako se tudi javnopravne interesne skupnosti ne morejo nujno oblikovati samo po upravno administrativni delitvi. Če pa priznamo to načelo, se samoupravnost takih interesnih skupnosti giblje na drugih relacijah, kot so samo občina—republika. Seveda potem nimamo več enotnega zemljevida, ki bi shematsko odrazil ozemlje republike, ki je lepo razdeljeno na posamezne občine. Posamezne samoupravne enote se oblikujejo neodvisno od te razdelitve, se medsebojno prekrivajo in križajo itd.

Tudi ta potreba nam v praksi že sili na dan in jo po ovinku tudi priznavamo. Kaj je institut medobčinskega sodelovanja drugega kot priznanje dejstva, da občina ni in ne more biti nosilec vseh tistih samoupravnih pravic, ki so ji sedaj dodeljene, in da se interesi oblikujejo tudi zunaj teh okvirov. Le da se je institut medobčinskega sodelovanja v praksi malokje obnesel, ker taka oblika sodelovanja ne priznava enotnega nosilca takega interesa, niti ne omogoča ustrezne prilagodljivosti in finančne samostojnosti. In kaj so projekti različnih izobraževalnih skupnosti, zdravstvenih regij itd?

Ali nismo s tem priznali, da se interesi oblikujejo tudi po drugačnih potih, kot so občinske meje? Ne gre v vseh teh primerih že za tiho priznanje, da so potrebne posebne interesne skupnosti javnopravnega značaja. V mnogih primerih gre kratko malo za dejstvo, da so zadeve, pa se bojimo očitka kratko malo za dejstvo, da so zadeve, ki jih hočemo odvzeti občini, v bistvu republiške zadeve, pa se bojimo očitka republiškega centralizma in se skrivamo za različnimi oblikami medobčinskega sodelovanja, samostojnimi regijami itd. V vrsti primerov pa gre za resnične posebne samoupravne skupnosti.

III

Priznanje človeku, da sam odloča o lastnih zadevah, kar pomeni, da samostojno odloča skupaj z drugimi, kadar gre za skupne interese, je temelj samoupravnosti. To je hkrati tudi deetatizacija oziroma odmiranje države. Bistvo države ni v njeni organizaciji in v instrumentih, s katerimi opravlja državne zadeve. Njeno bistvo je v tem, da kot država lahko negira samoupravnost: da nekateri odločajo o tem, kaj so javni interesi in kako tem interesom zadostiti, ne glede na to, kakšni so resnični interesi državljanov. V tem primeru je država instrument za zatiranje in izkoriščanje, ker gre pod firmo skupnih interesov za uresničevanje interesov samo nekaterih, ki razpolagajo z državno oblastjo.

Iz tega izhaja dvoje temeljnih sklepov:

— Deetatizacija ne pomeni razbitja državnega ustroja, njene organizacije in sredstev, s katerimi upravlja državne zadeve, ampak njeno demokratizacijo, da o skupnih zadevah odločajo dejansko nosilci resničnih skupnih interesov. Problem je tedaj v bistvu države, ne v njeni formi in zunanjih manifestacijah.

— Državnost, kot sredstvo za zatiranje in nasilje, se lahko uveljavi tudi pod različnimi oblikami samoupravljanja, če gre za nepravilno razdelitev pristojnosti med različne, a resnične nosilce interesov, ki naj o njih samostojno odločajo. Zopet problem ni v formi, ampak v bistvu: o lastnih zadevah naj vsakdo sam odloči. Zato pa je bistvo problema v tem, da odločimo, katere so lastne zadeve koga.

Dostikrat zunanje pojavnne oblike zamenjujemo z bistvom. Ker hočemo pospešiti proces deetatizacije, prenašamo posamezne državne funkcije na različne nedržavne nosilce. Če smo jih prenesli na resničnega nosilca interesov, je stvar v redu. Če pa smo jih prenesli na nekoga, ki ni nosilec teh

interesov, smo element zatiranja ohranili, s tem pa tudi državnost, le da smo navadno s tem zmanjšali kontrolo javnosti in odgovornosti.

Konkretno: če prenašamo posamezne zadeve, ki npr. spadajo v pristojnost celotne republiške družbene skupnosti (in zato v pristojnost skupščine kot njenega predstavniškega organa), na drugega nosilca, čeprav v imenu samoupravnosti, smo s tem negirali samoupravne pravice te skupnosti. S tem pa smo izgubili tudi možnost, da potrebe te skupnosti presojujemo v vsej njihovi kompleksnosti in medsebojni odvisnosti, in si zaprli pot, da bi o potrebah na posameznem področju odločali s stališča celotnosti vseh potreb tudi na drugih področjih. Če vzamemo na primer samo vprašanje financ, tedaj to pomeni, da smo tej družbeni skupnosti odvzeli možnost, da vodi enotno finančno politiko glede na celoto svojih razpoložljivih sredstev.

Vprašanje znanosti na primer, kolikor gre za splošno družbene javne interese na tem področju, ni posebno samoupravno področje znanstvenih zavodov oz. njihovih zastopnikov in prav tako ne neposrednih uporabnikov znanstvenih izsledkov. Gre za področje, kjer je involviran interes celotne družbene skupnosti, in zato o teh vprašanjih lahko odloča le celotna družbena skupnost preko svojih organov.

S takimi primeri lahko nadaljujemo. Področje kulture ni le področje različnih kulturnih zavodov in ne samo kulturnih delavcev, ampak zadeva, ki sodi med splošne družbene interese. Kultura ni zaradi kulturnih delavcev, ampak zaradi družbe.

Cestno gospodarstvo ni področje posebnih interesov podjetij za vzdrževanje cest, niti področje posameznih uporabnikov cest, ampak zadeva celotne družbene skupnosti, ker služijo javnim namenom in so na razpolago vsem, prav tako pa morajo vsi prispevati za njihovo gradnjo in vzdrževanje.

Če pa taka področja izločimo iz splošne družbene pristojnosti, čeprav v imenu razvijanja samouprave in deetatizacije, smo s tem prenesli urejanje zadev na posameznem področju na tiste nosilce, ki nimajo pravice, da bi odločali v svojem imenu na račun celotne družbene skupnosti. To pa seveda ni razvijanje samouprave in deetatizacije. Država ne more odmirati tako, da se njene funkcije prenašajo. Država odмира na znotraj, tako da se bistvo njenih funkcij spremeni, in sicer s tem, da o posameznem interesu odloča tisti, ki je resničen nosilec takega interesa, ne pa država v imenu vseh, a v korist samo nekaterih.

Tako izločanje splošnih družbenih zadev v samoupravno področje ožjih interesnih skupnosti je tudi eden glavnih vzrokov za finančne težave, v katerih se mora taka družbena skupnost nujno znajti. Vsako tako izločeno področje se začne razvijati samostojno, po lastni logiki razvoja, nepovezano z drugo družbeno problematiko. Ni zato naključje, da govorimo o ekstenzivnem razvoju na področju šolstva, na področju znanstvenoraziskovalnih institucij, na področju zdravstva in tako kar po vrsti. Izločenost teh področij drži v razvoj, ki ni usklajen z zmogljivostmi družbene skupnosti, družbena skupnost pa mora skrbeti za sredstva, s katerimi se ta področja alimentirajo. In to tudi v primeru, če ima tako področje svoje »izvirne« dohodke. Take »izvirne dohodke« področja je namreč določila družbena skupnost na podlagi analize svojih splošnih finančnih zmogljivosti. To se je pokazalo zlasti ob prehodu izobrazovalnega področja na »samostojno financiranje«, ko je postalo hitro jasno, da tudi samostojnost financiranja ne more rešiti nobenega izmed problemov, ki jih je povzročil ekstenzivni razvoj tega področja.

Družbena skupnost kot celota pa zlasti ob določitvi »izvirnih dohodkov« za posamezna področja izgubi možnost, da bi izvajala enotno finančno politiko. Sama si je zvezala roke.

IV

Načelo samoupravnosti, ki je temelj deetatizacije, vsebuje tudi zahtevo, da ima tisti, ki odloča o svojih potrebah, tudi moč, da svoje odločitve realizira. Ni važno, ali jih realizira neposredno sam ali preko drugega. Pomembno je vprašanje, da ima možnost, da realizacijo uveljavi.

Če občina, taka kot je danes, opravlja tudi zadeve splošnega družbenega pomena, takih zadev ne more opravljati kot svojih lastnih zadev, ampak kvečjemu kot zadeve, ki jih opravlja po pooblastilu širše družbene skupnosti in v njenem imenu. Republika bi lahko imela za izvajanje svojih zadev ali lastne terenske organe (kar imajo mnoge države z razvitim samoupravnim sistemom) ali pa jih zanjo opravljajo organi občine. V takih zadevah morajo seveda ti organi delati po navodilih tistega, čigar zadeve opravljajo. Ta ima zato tudi pravico, da odloča o organizaciji in sistemizaciji take uprave, hkrati pa ima tudi dolžnost, da plačuje vse stroške za izvajanje take uprave.

Ker uprava pri nas ne sloni na takih koncepcijah, je prav tu eden glavnih vzrokov za težave pri izvajanju republiške

politike. Republika nima organa, ki bi dosledno izvajal njene odločitve in njeno politiko. Občinska uprava je neenotna, dela nesistematično, nepovezano, mnogi zakoni se sploh ne izvajajo, kvaliteta te uprave je izredno različna, razpolaga z zelo različno višino finančnih sredstev, ki jih ima na voljo za izvajanje naloženih ji nalog itd. Na podlagi take uprave prihajamo dejansko do neenakopravnosti državljanov, ki jim jo ustava zagotavlja. Ustava namreč samo formalno deklarira posamezne pravice državljanov. Kakšne so te pravice v svoji stvarni vsebini, pa je odvisno predvsem od tega, s kakšnimi sredstvi razpolaga posamezna občina. Vsak državljan ima enako pravico do osebne varnosti in varnosti premoženja. Dejansko pa je ta enaka pravica lahko zelo različna, če občina nima sredstev, da bi zagotovila tudi potreben aparat, ki bi te pravice realiziral v praksi. Formalno imajo vsi državljani pravico in celo dolžnost, da si pridobijo osnovnošolsko izobrazbo. Kakšna pa bo ta izobrazba v praksi, je v veliki meri odvisno od tega, kakšne so materialne in personalne možnosti v osnovni šoli. V tem pogledu pa je med prebivalci posameznih občin velika razlika. Nadarjen otrok iz revnejše občine, ki je končal osemletko, je lahko ob prehodu v šolo višje stopnje dejansko v veliko slabšem položaju kot morda manj nadarjen otrok, ki je bil v bogatejši občini deležen boljše osnovnošolske izobrazbe. Prav tako je z zdravstvenim varstvom, zaščito borcev itd.

Upravni aparat, s katerim razpolaga republika, je tedaj nujno omejen samo na opravljanje različnih analiz, predlaganje poročil o dejanskem stanju, nima pa moči, da bi ustrezno ukrepal. Ker praktično nima lastnega področja dela, tudi ne more imeti ustrezne fiziognomije in svoje notranje organizacije, še manj sistemizacije, ki bi odražale dejanske potrebe. Te potrebe namreč niso znane. In ker je republika trenutno v slabem finančnem položaju, svojega upravnega aparata tudi ne more ustrezno plačati. Zato najbolj podjetni odhajajo na tista mesta, kjer lahko pričakujejo večje osebne prejemke. Kvaliteta in strokovnost tega aparata zato nujno teži k upadanju. Položaj, v katerega so postavljeni republiški upravni organi, demoralizira delavce v tej upravi. Pogosto se zaprosami vase, delajo tisto, kar je najbolj nujno, kar se od njih neposredno zahteva, tuja jim je vsaka iniciativnost, ki bi se navadno zanje tudi slabo izplačala.

V takem položaju republiška uprava tudi izgublja svoj specifični značaj. Njena vloga ni bistveno drugačna kot vloga strokovno tehničnega aparata npr. pri družbenih in političnih organizacijah, ki v bistvu dela skoraj docela isto kot tudi dr-

žavna uprava: opravlja različne analize dejanskega stanja, sestavlja različne predloge, poročila itd., ne more pa sama ukrepati za spremembo ugotovljenega dejanskega stanja.

Tak način dela je seveda tudi drag, ker se opravlja po več tirih hkrati. Skoraj popolnoma iste posle opravlja državna uprava, strokovne službe družbenih in političnih organizacij. Draga je tudi za tiste, od katerih zahteva različna poročila in podatke, ki jih obiskuje s svojimi različnimi komisijami itd. In kar je morda še hujše, objektivno vzeto je take uprave kot celote daleč preveč. Pri volivcih, ki ne morejo biti strokovnjaki v upravnih zadevah, pa vzbuja reakcijo, da je aparata javne uprave preveč in da ga je zato treba temeljito zmanjšati. Ta objektivno upravičena reakcija pa se v svojih posledicah preusmeri v popolnoma napačno smer: da je treba zmanjšati predvsem obstoječi republiški upravni aparat. Dejansko pa je tega aparata premalo, da bi lahko učinkovito izvajal funkcije, ki jih ima republika, kljub temu da bi obstoječe kadre lahko pogosto z notranjimi organizacijskimi spremembami in drugačno sistematizacijo veliko bolje izkoristili in da bi z večjo strokovno kvaliteto tega kadra lahko opravili dosti večji obseg nalog kot sedaj.

Tudi iz take uprave, kakršna je, pa smo odpravili pomembno organizacijsko sredstvo, namreč sistemizacijo delovnih mest. Po sedanjih koncepcijah naj bi v vsakem upravnem organu sistemizacijo delovnih mest določil ta upravni organ samostojno, in sicer na podlagi programa dela, ki si ga v bistvu spet sam določi. Od takega programa dela naj bi bila odvisna tudi višina finančnih sredstev, ki bi mu jih proračun dal na razpolago.

Teoretično bi najbrž bilo možno določiti program dela, če bi imel posamezni republiški upravni organ dolžnost, da opravlja čisto določene in vnaprej znane izvršilne posle. Praktično pa natančnega obsega poslov ni mogoče vnaprej planirati, ker je za upravno delovanje značilno, da je obseg njenega delovanja odvisen od činiteljev zunaj nosilca strokovno tehnične uprave in da ukrepa glede na situacijo, ki jo potrebe sproti narekujejo. V tem je ena glavnih razlik med industrijsko proizvodnjo, ki lahko serijsko poteka po vnaprej planiranem programu. Takih izvršilnih funkcij pa republiška uprava večinoma sploh nima, analitičnega dela, ki ga opravlja, pa ni mogoče programirati po metodah, ki so značilne za industrijsko tehnologijo. Zato republiška uprava ne more delati po vnaprej določenem programu, ampak se lahko kvečjemu empirično določa predvideni obseg del za njeno stalno in kontinuirano delovanje v okviru sistemizacije

delovnih mest, ki jih mora taki upravi določiti organ, kateremu s svojim delovanjem služi.

Zato seveda tudi nagrajevanje po učinku, ki bi bilo podobno nagrajevanju za kosovno proizvodnjo v industriji, za upravo ne more ustrezati. V upravi namreč prav tako ni mogoče določiti, kaj je proizvod oziroma storitev. Lahko sicer opredelimo posamezne naloge, posamezne akcije, posamezne analize, posamezna poročila, pripravo posameznega predloga, odločbe itd. Toda vsaka taka storitev je docela individualna storitev, ki je po obsegu dela in po kvaliteti popolnoma drugačna kot druga enakovrstna storitev, čeprav ima vse enake zunanje oznake. Kaj je tedaj merilo za nagrajevanje? Če vzamemo za osnovo nagrajevanja tako storitev (npr. priprava zakonskega osnutka, odločbe), je tako nagrajevanje po učinku v bistvu prava negacija načela nagrajevanja po učinku. Enako morda nagrajujemo dve stvari, ki sta si na zunaj popolnom enaki, po vsebini, obsegu in kakovosti dela pa predstavljata dve docela neprimerljivi stvari. Če pa sistem nagrajevanja ne ustreza, ne moremo pričakovati tudi pravih rezultatov dela.

Nihče se ne more postaviti v načelu proti sistemu nagrajevanja po učinku. In se tudi nihče ne postavlja, saj je to osnova za napredek in socialno pravičnost. Toda načelo nagrajevanja po učinku in merilo za ugotavljanje učinka sta popolnoma različni stvari. Če nimamo pravega merila, tudi načela ne moremo realizirati. Aplikacija meril, ki so uporabna za industrijsko tehnologijo, v upravi lahko pripelje samo do nagrajevanja, ki je v nasprotju z načelom nagrajevanja po delu.

V

Republiška uprava pa ne samo, da nima potrebnih izvršilnih pristojnosti v tistih splošnih zadevah, ki jih po sedanjih koncepcijah opravljajo občine, ampak nima neposrednih pristojnosti niti v tistih zadevah, ki jih opravljajo posamezni samostojni zavodi oziroma skladi. To velja zlasti za področje tako imenovanih družbenih služb.

Bistvo družbene službe je v tem, da opravlja določene zadeve po kriteriju družbene koristnosti kot odločujočem kriteriju. Nasprotje temu je podjetniško načelo, ki z upoštevanjem v prvi vrsti lastne koristi realizira tudi splošne. To se zgodi preko uveljavljanja tržnih zakonitosti. Čeprav delujem v lastnem interesu, lahko temu interesu najboljše ustrezem, če proizvajam prav tisto, kar je tudi družbeno potrebno,

ker sicer ne morem prodati, po ceni in v kvaliteti, ki je družbeno sprejemljiva. V nasprotnem primeru propadem. Za družbene službe pa je značilno, da uveljavljanje lastnih interesov organizacije, ki opravlja to službo, ne pripelje avtomatično do izravnavanja lastnih in družbenih interesov. Ni namreč delovanja tržnih zakonitosti na tem področju, ki bi delovale kot katalizator teh različnih interesov, in bi uveljavljanje tržnih načel v poslovanju pripeljalo do negacije družbenih koristi. Delovanje tržnih zakonitosti mora na tem področju nadomestiti družba s svojimi normativi.

Družba mora predvsem uveljaviti svojo pravico, da take zavode sama ustanavlja, da jim določa obseg, vrsto in kakovost storitev, da določa po potrebi, za koga mora zavod take storitve opravljati, poleg tega pa mora družba tudi določiti, po kakšni ceni bo zavodu te storitve plačevala oziroma obračunavala. V njenem interesu je tedaj, da bodo zmogljivosti takih zavodov v celoti izkoriščene. In ker ima družba dolžnost, da plačuje delovanje takih zavodov, ima ne samo pravico, da jih sama ustanavlja ali odpravlja, ampak celo pravico, da samo ona končno odloča o razširitvi njihovega delovanja.

Samoupravnost teh zavodov je tedaj v tem, da v okviru postavljenih normativov samostojno delujejo — kar za posamezne zavode predstavlja večje ali manjše torišče samostojnosti. In kar se tiče njihove finančne samostojnosti, je v tem, da imajo v vsakem primeru pravico do normiranega dohodka (tudi dohodek je namreč planirana kategorija) in da zato samostojno razpolagajo z eventualno pozitivno razliko med normiranimi in dejansko realiziranimi stroški. V tem je tudi stimulacija za njihovo dobro gospodarjenje. Dobro gospodarjenje takih zavodov je eden izmed interesov, ki jih ima družba pri njihovem delovanju. A to ni edini kriterij. Družba ima gotovo še večji interes, da bolnica npr. uspešno opravlja svojo družbeno strokovno funkcijo na področju zdravstva, kot pa da je to finančno uspešen zavod. Če gre za kolizijo interesov gospodarnosti z interesi njenega družbenega poslanstva, mora vsekakor prevladati interes njenega družbenega poslanstva. Denar in finančni uspeh namreč ni kriterij kot pri podjetju.

Sleherna dejavnost na kateremkoli področju se da opravljati tudi po podjetniških načelih poslovanja. Lahko bi imeli šole kot podjetja, bolnice kot podjetja, gledališča kot podjetja itd. V mnogih deželah kapitalizma tudi je tako oziroma je bilo tako v preteklosti. In prav zato, ker družba ne more ostati indiferentna do vprašanja, ali šole, bolnice, gledališča

itd. opravljajo svojo funkcijo in kako jo opravljajo, jih organizira kot organizacije družbenih služb. Odpovedala se je kriteriju podjetniške rentabilnosti v prid kriteriju neposredne družbene koristnosti. Če bi šlo samo za denar, bi to ne bilo potrebno. In ravno zato, ker se preko denarja ni dalo doseči pomembnejših družbenih ciljev, so prešle te dejavnosti v sfero javnih družbenih služb.

Pri nas pa je zaradi napačno pojmovane samoupravnosti takih zavodov in napačno pojmovane funkcije družbenih služb prišlo do položaja, da silimo te zavode v poslovanje, ki je značilno za podjetja. Družba se je odpovedala skoraj vsem regulativnim funkcijam do teh služb, zlasti vsem operativnim do zavodov na teh področjih.

Slabo funkcioniranje družbenih služb se seveda v praksi najbolj neposredno pozna. Za neuspehe krivimo upravo, zlasti republiško. Uprava pa seveda ničesar ne more storiti, če ji zaradi tako pojmovane samouprave ne priznamo pravice, da v imenu družbene skupnosti in za družbeno skupnost regulira odnose s temi zavodi, določa normative in zlasti tudi kontrolira izvajanje postavljenih normativov in nalog.

Taki odnosi so negacija samouprave. Zavod ima pravico do svoje samoupravnosti v okviru postavljenih normativov, prav tako pa ima tudi družba pravico do svoje samoupravnosti, da sama odloča, kaj so njene koristi in kako jih hoče zadovoljiti in koliko si lahko s svojimi sredstvi privošči. Mi pa smo zavodom dali pravico, da določajo s svojega vidika, kaj in kakšne so družbene koristi, in zlasti, da ji diktirajo, koliko mora družba dati denarja za posamezno področje. Rezultat so finančne težave. Te težave, na katere toliko opozarjamo, niso posledica gospodarske reforme, ampak takega sistema odnosov. Do finančnih težav v takih razmerah bi prišlo v vsakem primeru, tudi če ne bi bilo gospodarske reforme.

Na stvari nič ne spremeni, če se potrebe takih zavodov financirajo neposredno iz proračuna ali iz posameznega sklada. Odnos med proračunom in zavodom se spremeni v odnos med skladom in zavodom, pri čemer tudi sklad nima potrebnih pristojnosti do zavodov.

Sicer pa je samostojnost republiških skladov vprašanje zase. Te sklade tudi v praksi spreminjamo v to, kar po svojem bistvu so in bi tudi morali biti: samo tehnično konsultativni organ družbene skupnosti, z določenimi pooblastili, da nekatere zadeve opravljajo neposredno za družbo. Kakšna je samostojnost sklada, če mora skupščini predložiti v soglasje tako finančni načrt kot zaključni račun? Te zahteve pa se toliko bolj uveljavljajo, čim bolj terja otežena prora-

čunska situacija vsaj osnovni red in evidenco, kaj se dela in za kaj se troši. Le da manjka prisotnosti uprave, ki bi za odločitve organov skladov pripravljala potreben material, strokovne analize, spremljala izvrševanje odločitev in skrbela tudi za njihovo uveljavljanje. Skladi pa takega aparata nimajo; tudi če bi ga imeli, ne bi imel potrebnih pooblastil, hkrati pa bi upravno delo za družbeno skupnost potekalo neenotno in po več tirih hkrati. Neučinkovitost in visoki stroški bi bili tudi v tem primeru neizbežni.

Neuvrščenost in nevtralizem

V zadnjih mesecih, posebno še od junijske vojne na Srednjem vzhodu dalje, se v naši javnosti bolj kot kdaj prej vnemajo pogovori, razprave in polemike v zvezi z dilemo, ki naj bi po mnenju dela sodelujočih tičala v temelju naše zunanje politike in ki naj bi bila bistveno povezana s presojo njene sedanje ter prihodnje smotrnosti in učinkovitosti. Gre za odločanje ob vprašanju, »ali politika neuvrščenosti in aktivne koeksistence ali nevtralizem«. Tokovi socialnih komunikacij, ki se sprožajo v tem problemskem sklopu, so v neformalnem delu javnosti dosti izrazitejši in bolj občutni kakor v formalnem (pri dejavnosti političnih organizacij, predstavniških in izvršnih organov ter množičnih občil).

Precej razumljivo je, da je intenziteta te razprave poskočila prav v tem času. Med vzroki za ta pojav je treba naštetih vsaj naslednje faktorje: naša država se je med konfliktom na Srednjem vzhodu in pri razreševanju tamkajšnje krize angažirala krepkeje in neposredneje kot sicer v zadnjih letih; gospodarski in družbeni procesi iz sklopa reforme, zlasti še potreba po kompleksnem vključevanju v mednarodno delitev dela, so občutno okrepili interes javnosti za zunanjepolitična vprašanja; brionski plenum je med drugim odprl vrata tudi bolj kritični obravnavi odnosov med Jugoslavijo in zunanjim svetom; čedalje pogumnejše odpiranje meja je prej tudi docela izolirane segmente naše družbe privedlo v tak ali drugačen stik z zamejstvom... To so nekatere izmed korenin, iz katerih vznikata aktivnejši odnos precejšnjega dela družbe do zunanjepolitičnih problemov, a tudi aktivnejši vpliv tega »na novo zajetega« dela družbe na tvorbo in oblikovanje zunanje politike. Hkrati pa iz teh, a najbrž ne samo iz teh korenin poganja tudi za naše dosedanje razmere nekam visoka temperatura razprav o neuvrščenosti in nevtralizmu.¹

¹ Zanimiv pogled v trenutni presek razmerij med posameznimi mnenjskimi tokovi v zvezi s tem vprašanjem odpira del ankete »Mnenja občanov o izraelsko-

V zvezi s tem velja torej odgovoriti ali vsaj prispevati k odgovorom na naslednji vprašnji:

prvič, kako je s smotrnostjo jugoslovanske zunanjepolitične usmeritve bodisi k neuvrščenosti in aktivni koeksistenci, bodisi k nevtralizmu?

drugič, kakšna je družbena usmerjenost, s katero se veže opredelitev k aktivni koeksistenci in k nevtralizmu v naši javnosti?

I

Da bi se pri razglabljanju o teh vprašanjih izognili semantičnim sporazumom, bi bilo najprej koristno priti do dovolj jasnih in natančnih označitev pojmov »neuvrščenost-aktivna koeksistenca« in »nevtralizem«. Definirati je torej treba njuno vsebino in obseg vsaj do tiste mere, ki bo zagotavljala enoznačnost za vsakega teh dveh terminov posebej.

Nevtralizem

Termin »nevtralizem« izvira iz pojma »nevtralnosti«, le-ta pa sodi v tisti del mednarodnega prava, ki obravnava vojno stanje. Bistven pogoj za stanje nevtralnosti je obstoj vojne. Kjer ni vojne, ni nevtralnosti. Pojem »nevtralnost« pomeni po mednarodnem pravu dvoje.

»Po eni plati je nevtralnost stanje kake države, ki ne sodeluje v vojni med dvema ali več državami. Po drugi plati je nevtralnost odnos med vojskujočo se državo ter državami, ki v vojni ne sodelujejo; ta odnos temelji na dejstvu, da je prva v vojni, druge pa v vojni ne sodelujejo na nobeni strani.«²

arabski vojnici, ki jo je v drugi polovici junija 1967 izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja na Vioski šoli za politične vede v Ljubljani. Na vprašanje, kam naj bi se v prihodnje predvsem usmerila naša zunanja politika, da bi čimbolj ustrezala interesom Jugoslavije, so vprašani odgovorili takole: 37,4 odstotka, da bi morali biti v ospredju boja vseh miroljubnih sil in proti vojni, kjerkoli se pojavi; in 35,8 odstotka, da bi morali ostati izrazito nevtralni. Ob tem velja upoštevati dvoje: anketa je bila po metodološki plati dovolj reprezentativna, da utemeljuje nadaljno razpravo o vprašanju; čeprav osvetljujejo podatki, ki jih je zbrala, trenutno mnenjsko stanje v dneh, ko so bila razmerja posneta, poznejše reakcije in odzivi na dejavnost državnih organov, družbenopolitičnih organizacij in množičnih občil v obliki pism, nastopov na javnih srečanjih in številnih pogovorov utemeljujejo sodbo, da gre za mnenjske tokove in ne za trenutno stanje — za tokove, ki se ob razumljivih poznejših modifikacijah še nadaljujejo.

² Juraj Andrassy: Medjunarodno pravo, »Školska knjiga«, Zagreb 1961, IV. izd. str. 363.

Med pojmom »nevtralnost« in »nevtralizem« obstaja razloček. Pri »nevtralnosti« gre za *mednarodnopravno stanje*, pri »nevtralizmu« za občo, okvirno politično usmeritev. Pojem »nevtralizem« je torej v razpravi o sodobnem stanju v mednarodnih odnosih bolj aktualen in navzoč kakor pojem »nevtralnost«, saj je po koncu druge svetovne vojne velika večina držav v mirnem in ne v medsebojnem vojnem stanju.

Zlasti pomembna so pri iskanju vsebine in obsega pojma, ki ga predstavlja izraz »nevtralizem«, tista bistvena znamenja, ki so se vključila vanj v obdobju hladne vojne. »Hladna vojna« ni stanje, ki bi ga lahko opredelili na ravni mednarodnega prava; to je kompleksno *družbeno stanje*, katerega bistvene znake sestavljajo elementi vojaškega, gospodarskega, političnega, celo kulturnega značaja — in v tem sklopu mednarodnopravnega tudi.

Ostajanje zunaj vojaških zvez, značilnih za obdobje in razmere hladne vojne, tvori enega od bistvenih elementov nevtralizma.

Toda samo en element. S čedalje bolj razširjeno rabo je »nevtralizem« v mednarodnih odnosih privzel še nekaj drugih bistvenih znamenj, ki so prav tako prevedena iz izvirnega pojma »nevtralnosti«.

Eno (in za naš namen najpomembnejše) med bistvenimi znamenji pojma »nevtralnost« je tudi nepristranskost. Iz haaške mirovne konvencije 1907 izhaja, da mora nevtralna država ravnati enako v odnosih do obeh vojskujočih se strani (načelo paritete). To je posebno pomembno tam, kjer puščajo pravni predpisi nevtralni državi do neke mere proste roke pri določanju pravil za njeno vedenje. To izhaja zlasti iz 9. člena pete in 9. člena trinajste haaške konvencije. Če hkrati s prehodom od mednarodnopravnega pojma nevtralnosti k mednarodnopolitičnemu pojmu nevtralizma prevedemo z ožjega, pravnega, na širše, politično območje tudi načelo paritete, se znajdemo na pozicijah tistega stališča, ki ga v sedanjem izrazoslovju označujemo z izrazom *ekvidistanca*. Skratka, znajdemo se na stališču, ki terja, da je treba v sleherni situaciji obdržati enak odnos, enako razdaljo do obeh politično nasprotujočih si strani; na stališču, ki za vsako ceno terja geometrično sredino (po načelih evklidske geometrije celo! ...).

Nevtralnost v mednarodnem pravu hkrati terja, da mora biti to obojesmerni odnos med vojskujočo se in nevtralno državo. Nesodelovanje mora biti recipročno. Nevtralizem v mednarodnih odnosih nasploh sledi istemu zgledu. Nesodelovanje v mednarodnih političnih trenjih in spopadih mora

biti obojesmerno, hkrati pa naj bi bilo obojesmerno politično nevmešavanje in nenapadanje.

Zdi se, da je na naštetih treh elementih že mogoče zgraditi neko pogojno definicijo — pogojno sicer, a po vsebini in obsegu najbrž dovolj dognano za naš namen. Po tej označitvi bi bila stvar takale:

Nevtralizem je v mednarodnih odnosih tista okvirna politična usmeritev, ki obsega vsaj naslednje tri elemente: ne vključevanje v mednarodne zveze, ekvidistanco ob mednarodnih trenjih in spopadih in zahtevo po obojesmernem nevmešavanju in nenapadanju med nevtralistično državo in državami, ki so udeležene v kakem mednarodnem trenju ali spopadu.

II

Neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca

Podobno, kot smo skušali pogojno definirati nevtralizem, se lotimo tudi definicije politike neuvrščenosti ali mirne in aktivne koeksistence.

V naši javnosti je bilo o vsebini in obsegu neuvrščanja ter mirne in aktivne koeksistence povedanega in napisanega že toliko, da nam to dopušča posvetiti izpeljavi te definicije manj prostora, kot smo ga posvetili izpeljavi definicije nevtralizma. Podobno kot pri določanju nevtralizma pojdemo tudi zdaj po poti iskanja bistvenih znakov za pojem neuvrščenosti ter mirne in aktivne koeksistence.

Prvo bistveno znamenje tega pojma je vsebovano že v tako imenovanih »negativnih«⁴ opredelitvah; v izrazih, kakršni so »neuvrščanje«, »nevezanost«, »neangažiranje«. Ti termini povedo, da gre pri tej obči politični usmeritvi v mednarodnih odnosih za nepovezovanje, za distanciranje od taborov v hladni vojni.

Ne gre namreč pozabiti, da je nevezanost nastala kot odgovor gospodarsko in nasploh družbeno šibko razvitih držav svetovnega Juga, ki so se v antikolonialni revoluciji po drugi svetovni vojni otresle neposredne politične odvisnosti. Neuvrščenost v sedanjem pomenu besede je prvi skušal definirati Nehru že jeseni leta 1946, ko je bil podpredsednik zadnje britanske vlade v Indiji. Dejal je, da bo njegova dežela po pridobitvi popolne neodvisnosti izvajala politiko, ki bo neodvisna od spopada med velesilami, in da bo vzpostavila prijateljske odnose z vsemi.⁴

⁴ Leo Mates: Društvena uslovljenost politike nesvrstavanja, Medjunarodni problemi 5/1966, Institut za medjunarodnu politiku i privredu, Beograd.

Iz mnogih poznejših nastopov voditeljev in drugih političnih mislecev neuvrščenih držav kakor tudi iz dokumentov, sprejetih na mednarodnih srečanjih teh držav, zlasti na beograjski in kairski konferenci 1961 in 1964, je razvidno temeljno, izhodiščno stališče teh držav, ki se distancirajo od blokov in povezovanja z njimi zato, ker bi tem državam bodisi pripadnost, bodisi kakršnakoli trdnejša povezava z njimi nalagala breme soudeležbe v mednarodnih trenjih in sporih, ki ne izvirajo iz njihovih lastnih interesov, pač pa predvsem iz nasprotujočih si interesov blokovskih držav in zlasti voditeljev blokov. Povezava z bloki bi jih torej obremenjevala z udeležbo v bojih za tuje interese tudi takrat — in takih primerov bi bilo največ —, ko ti interesi ne bi bili v nikakršni zvezi z njihovimi lastnimi. Od tod izvira prvi konstitutivni element politike neuvrščenosti ter mirne in aktivne koeksistence: distanciranje od blokov, nepovezovanje z bloki.

Drugi konstitutivni element že presega okvir »negativnih« *definicij te politike. Ta element izvira iz »pozitivnega«* programskega dela neuvrščenosti, ki ga sestavlja boj za lastne interese. V letih, ko je neuvrščenost nastajala, pa tudi sedaj obstaja pri neuvrščenih državah eno od temeljnih stališč, ki zadevajo zvezo med njihovimi lastnimi interesi in občimi razmerami v mednarodnih odnosih. To stališče sloni na oceni, da je prvi in temeljni interes neuvrščenih držav in njihovih družb notranji razvoj in napredek; ta notranji razvoj in napredek pa ni mogoč, če v mednarodnih odnosih ne prevladuje mir. To pomeni, da se boj za mir spreminja v temeljni cilj zunanje politike teh držav. Ne narekuje pa jim statične, temveč dinamično zunanjo politiko, ne defenzivni, ampak ofenzivni pristop k svetovnim problemom, skratka: ne pasivnosti, marveč aktivnost.

Tretji konstitutivni element neuvrščanja izvira prav tako iz ene temeljnih ocen o zvezi med prioritetenim zaporedjem notranjih družbenih nalog v neuvrščenih državah in zunanje-političnimi cilji. Gre namreč za notranji družbeni in še posebej gospodarski razvoj, ki je — ne glede na trenutna stališča vodstev teh držav, na katera vplivajo mnogi taktični elementi — v dolgih razdobjih vendarle nedvomno na prvem mestu v seznamu notranjih prioritet. V tej zvezi je naloga njihove zunanje politike dvojna: v širšem smislu prispevati k takim mednarodnim razmeram, ki bodo ugodno vplivale na tempo notranjega razvoja, v ožjem smislu pa zagotoviti dodatne vire za ta razvoj. Tudi ta zveza med notranjo in

zunanjo politiko teh držav slednji imperativno nalaga aktivno, iščoče delovanje.

Po tej poti smo prišli do treh konstitutivnih elementov politike neuvrščanja ali mirne in aktivne koeksistence. Ti trije elementi sodijo med bistvena znamenja pojma »neuvrščanje — mirna in aktivna koeksistenca«. Različni avtorji navajajo še nekatere druge elemente; mnogo jih je, ki bi bili pripravljeni trditi, da ti trije elementi še ne sestavljajo vsega vsebinskega jedra te politike, toda zdi se, da bi za naš namen zadostovala naslednja pogojna definicija:

Neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca je tista okvirna politična usmeritev v mednarodnih odnosih, ki obsega vsaj naslednje tri elemente: ne vključevanje v blokovske formacije, aktiven boj za mir in zato tudi sodelovanje s silami miru povsod po svetu ter aktivno prispevanje k takim obćim razmeram v mednarodnih odnosih, ki ugodno vplivajo na notranji razvoj neuvrščene države ter zagotavljajo temu razvoju dodatne vire.

III

Ob tako definiranem nevtralizmu in ob tako definirani politiki neuvrščenosti ter mirne in aktivne koeksistence seveda nastopa vprašanje, v čem je bistveni razloček, v čem je *differentia specifica*, v čem je »*hic Rhodus, hic salta*« med tema dvema okvirnima političnima usmeritvama v mednarodnih odnosih. Analizirati velja torej razločke med posameznimi konstitutivnimi elementi teh dveh usmeritev in potem izsledke združiti v sintezo.

Oglejmo si najprej prvi element. Pri nevtralizmu gre za nepovezovanje s katero že bodi od strani, ki so zapletene v spor ali udeležene v trenju, za nepovezovanje, ki se izraža tudi z ne vključevanjem v mednarodne zveze, pri čemer gre za nepovezovanje in ne vključevanje nasploh. Pri neuvrščenosti — mirni in aktivni koeksistenci gre za nepovezovanje z neko posebno meddržavno in meddružbeno formacijo: z blokom. Ob tem pa gre za distanciranje od tistega in za negacijo tistega, kar tvori vsebinsko jedro blokovstva; za negacijo povezovanja, do katerega je prišlo z namenom, bojevati se za vitalne interese članic in še posebej voditeljic blokov, če je treba tudi z vojaškimi sredstvi, kar pa še ne pomeni, da gre hkrati tudi za nepovezovanje z vsemi procesi, pojavi, akcijami in stališči, ki se v blokih fermentirajo. To se pravi, da gre pri nevtralizmu za *nepovezovanje a priori*, pri neuvrščenosti — mirni in aktivni koeksistenci pa za *pogojno nepove-*

zovanje, pri čemer so kriterij za izbiro elementov, ki jih neuvrščenost negira, lastni vitalni interesi neuvrščene države.

Kratek vpogled v soočenje drugih dveh konstitutivnih elementov pove med drugim naslednje. Pri nevtralizmu gre za ekvidistanco ob mednarodnih trenjih in spopadih in zato za stališče, ki je v bistvu *pasivne* narave. Pri neuvrščenosti — mirni in aktivni koeksistenci pa gre za boj za mir, ki pasivnost in ekvidistanco negira in izključuje ter jo nadomešča z *aktivno* dejavnostjo, s povezovanjem s tendencami in silami miru v blokih samih in z odpiranjem možnosti za dialektični prehod k drugačnemu urejanju problemov takrat in tam, kjer so se nasprotja, izvirajoča iz uporabe blokovskega, nasilnega načina razreševanja zaostrija v protislovje, prignano do absurda.

Soočenje tretje dvojice konstitutivnih elementov pokaže naslednje. Pri nevtralizmu tvori tretji konstitutivni element zahteva po obojesmernem nevmešavanju med nevtralistično državo in državami, ki so udeležene v mednarodnem nasprotju, sporu ali spopadu; zahteva, ki jo je v praksi silno težko, če ne nemogoče zagotoviti. Pri neuvrščanju — mirni in aktivni koeksistenci pa gre za dialektično povezavo med prioritetskimi notranjimi interesi in zunanjepolitično akcijo; za funkcionalno zvezo, ki zagotavlja smotrnost zunanjepolitičnega udejstvovanja, a ki prav tako kot prva dva konstitutivna elementa neuvrščanja terja v nasprotju z nevtralizmom, ki se v bistvu postavlja na pasivno stališče, aktiven pristop.

Precej jasno je, da ta analiza problem šele načinja, vendar bi razglabljanje v tej smeri po eni plati terjalo toliko prostora, da bi to v zvezi s potrebo po odgovoru na izhodiščna vprašanja te razprave ne bilo smotrno, po drugi plati pa bi zašli v hude težave, ker je problem v literaturi na teoretični ravni šele komaj zastavljen.

Naj so torej izsledki naše analize popolni ali ne, bi bilo vendarle treba te ugotovitve tudi na tej ravni strniti v neko pogojno sintezo. V čem je torej *differentia specifica* med nevtralizmom in neuvrščenostjo — mirno in aktivno koeksistenco?

Pozoren pregled pravkar podane razčlemba ponuja naslednji odgovor: pojem nevtralizma je izpeljan iz pojma nevtralnosti v prehodu iz ožje sfere mednarodnega *prava* v širšo sfero mednarodnih odnosov nasploh. Pri tem velja ugotoviti, da gre hkrati za prehod iz posamezne sfere pravnega v posebno sfero političnega in občo sfero družbenega. Pojem »neuvrščenosti — mirne in aktivne koeksistence« pa je izpeljan iz politične *prakse*, iz *družbenih interesov*; sodi torej

na raven političnega, kar nastopa v tej zvezi kot posebno, in na raven družbenega, kar je v tej zvezi obče.

V tej luči nastaja vprašanje, kako označiti bistveni razloček. Zdi se, da takole. Nevtralizem v politični sferi privzema vse konstitutivne elemente nevtralnosti, ki sodi v pravno sfero. Bistvena značilnost pravne sfere pa je to, da so notranji odnosi med njenimi kategorijami in elementi povezani s formalno logiko. Brez teh notranjih formalnologičnih zvez se podere vsa sfera prava — notranjega in mednarodnega enako, brez formalnologičnih zvez pravo izgubi svoj družbeni *raison d'être*. Toda v širši sferi političnega in še širši sferi družbenega formalna logika odpove; takoj ko ocenjujemo stvari z marksističnega stališča, moramo priznati objektivno notranjo dialektiko političnih in družbenih gibanj in se jih hkrati lotiti z dialektičnim miselnim aparatom; iz tega dvojega pa sledi dialektična enotnost teorije in prakse ter potreba po dialektično notranji logiki tudi v akcijah in stališčih na posebnem torišču mednarodnih odnosov.

S stališča dialektike lahko torej ugotovimo bistveno razliko med nevtralizmom in neuvrščenostjo — mirno in aktivno koeksistenco. Nevtralizem prenaša bistvene konstitutivne elemente nekega pravnega stanja — nevtralnosti — na mehaničen način iz ožje sfere pravnega v širši sferi političnega in družbenega. Hkrati prenaša formalno notranjo logiko prava v sferi političnega in družbenega, kjer pa so notranje zveze izrazito dialektične. Nevtralizem torej v tem salto mortale potiska v politično in sploh družbeno sfero instrumentarij, pojmovanja in akcijska napotila, ki se morajo ob soočenju s prakso neogibno zlomiti, ker izhajajo iz nekega ožjega stanja stvari.

Neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca izhajata v nasprotju z nevtralizmom iz prakse v mednarodnih odnosih in iz notranjih družbenih interesov — skratka iz sfer, ki jim je dialektika notranjih zvez imanentna. Tudi če pazljivo razčlenimo zgornjo pogojno označitev neuvrščenosti — mirne in aktivne koeksistence, zlahka izsledimo njen dialektični značaj.

V soočenju nevtralizma in neuvrščenosti velja torej hkrati soočiti formalnologično z dialektičnim. Kakor nastopa formalna logika v miselni sferi v odnosu do dialektične logike kot posebno v odnosu do občega, tako lahko nastopa v sferi mednarodnih odnosov nevtralizem v primerjavi z neuvrščenostjo ali mirno in aktivno koeksistenco le kot posebno v primerjavi z občim. Ali povedano drugače: neuvrščenost, politika mirne in aktivne koeksistence se v določenih trenutkih,

v določenih okoliščinah lahko znajde na pozicijah in sproža akcije, ki bi lahko sodile tudi v okvir nevtralizma: toda samo v posebnih primerih, še daleč pa ne vedno in povsod.

Iz tega razglabljanja lahko izpeljemo sklep, da nevtralizem kot okvirna usmeritev ne more nuditi tolikšnega bogastva spoznanj, idej in akcijskih napotil kakor neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca. To se pravi, da odpira neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca državam in družbam v mednarodnih odnosih na splošno neprimerno več možnosti za uveljavljanje njihovih bistvenih interesov, ki izvirajo iz potreb notranjega razvoja, kot pa nevtralizem; in da okvirna politika neuvrščenosti ter mirne in aktivne koeksistence v načelu zmerom omogoča izvesti optimalno akcijo (to seveda še ne pomeni, da optimalno akcijo a priori tudi zagotavlja), medtem ko nevtralizem omogoča izpeljati optimalno akcijo samo v posebnih — in v sodobnih mednarodnih razmerah zelo redkih — primerih. Nevtralizem torej zapira izbiro mogočih akcijskih smeri, zožuje okvir, v katerem se je mogoče na mednarodnem torišču boriti za lastne interese. Odločiti se za nevtralizem bi pomenilo nadevati si omejitve, ki bi bile sila nesmotrne in zato škodljive.

IV

Sklepom, ki so izpeljani po takšnih poteh kot zgornji, je zmerom mogoče ugovarjati takole: izpeljava je izrazito deduktivna, izhaja iz splošnih premis, ki so lastne samo marksističnemu svetovnemu nazoru. Ni torej nujno, da bi taki dedukciji in njenim sklepom pritrtil tudi človek, katerega odnos do sveta ni v marksističnem miselno-akcijskem okviru.

Notranja logika takega ugovora je neizpodbitna. Zato velja z ugovori te vrste diskutirati na torišču prakse. Ker pa je torišče prakse v mednarodnih odnosih in celo v odnosih med Jugoslavijo in mednarodno skupnostjo — in na to se nanašajo izhodiščna vprašanja razprave — silno široko, bi bilo treba teren nadaljnjega razglabljanja omejiti. Omejuje ga že formulacija enega teh izhodiščnih vprašanj: »Kako je s smotrnostjo jugoslovanske zunanjepolitične usmeritve bodisi k neuvrščenosti in aktivni koeksistenci bodisi k nevtralizmu?« In zavoljo notranje doslednosti razprave naj dodamo še časovno omejitev; kako je s tem zdaj in v dogledni prihodnosti?

Problem bi lahko začeli raziskovati z različnih začetnih pozicij, med temi tudi pri argumentu, ki ga je te dni pogosto slišati v javnosti. Ta argument se glasi približno takole. VII. poglavje uvodnega dela ustave SFRJ iz leta 1963, ki obsega njena temeljna načela, državi nedvomno nalaga obveznost uresničevati politiko mirobljubne in aktivne koeksistence (Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije, ČP Delo, Ljubljana, str. 14, 15, 16). Razen tega razglša ustava s VI. poglavjem (ibid., str. 14) temeljnih načel za »glavnega pobudnika politične aktivnosti« zvezo komunistov, ki ji njen program, sprejet na VII. kongresu, prav tako nalaga uveljavljati v mednarodnih odnosih politiko miroljubne in aktivne koeksistence ter politiko, ki bo v svetovnih razsežnostih prispevala k razvoju in širjenju socialističnih družbenih odnosov. V tej in taki ustavni ureditvi, se zaključuje argument, spora okrog neuvrščenosti — mirne in aktivne koeksistence pri nas ni in ne more biti, saj bi bilo treba za to, da bi tako dilemo sploh postavili, najprej spremeniti ustavna določila.

Takemu dokazovanju je vedno mogoče ugovarjati na naslednji način. Podobno kot smo prej dokazovali, da nevtralizem prenaša formalno logiko iz sfere pravnega, kjer je na mestu, v sferi političnega in družbenega, kjer sploh ne zadostuje več, tako zdaj prenašamo logiko iz ustave, ki sodi v sfero pravnega, v sfero političnega in družbenega, kjer samo pravna logika ne zadostuje več. Ugovor bi se torej lahko glasil, da skušamo s formalnologičnim instrumentarijem iz ustave razreševati politične in družbene probleme, ki so jim lastne dialektične notranje zveze. Ob tem bi se razprava lahko razvila v smer, ki se začenja s stališčem, da naša ustava sicer tvori ogrodje nekega pravnega sistema, da pa hkrati vsebuje tudi močne elemente razvojnega programa za neko družbo: da sega torej čez okvir »čistega« prava. Iz tega bi se lahko razvila razprava, koliko je v ustavi »pravnih« in koliko »družbenopolitičnih in družbenoekonomskih« elementov, kakšna so razmerja med tema sestavinama ustave in tako naprej.

Toda če smo sklenili razpravljati o izhodiščnem vprašanju, ki se nanaša na tako ali drugačno okvirno usmeritev Jugoslavije v mednarodnih odnosih, v zvezi s prakso, velja začeti nekje drugje: začeti velja pri bistvenih interesih te družbe, ki naj bi jih jugoslovanska zunanja politika uveljavljala v mednarodnem prostoru, torej pri ciljnih jugoslovanske zunanje politike, ki vznikajo iz teh interesov.

Raziskati in ugotoviti nam torej velja, ali je po merilu teh bistvenih interesov za nas bolj smotrna politika nevtralizma ali politika neuvrščanja ter mirne in aktivne koeksistence? Ali je dialektična enotnost ciljev in sredstev večja v tem ali onem primeru? Ali bistvenim interesom naše družbe bolj ustrezajo načela te ali načela one politike.⁵

K raziskovanju tega vprašanja je mogoče preiti samo na podlagi spoznanja, ki bi povedalo, kateri in kakšni so v sedanjem trenutku in bodo v dogledni prihodnosti bistveni interesi te družbe; katere naloge zavzemajo v prioritetenem zaporedju potreb prva in najpomembnejša mesta. Seznama prioritetenih družbenih potreb in nalog nimamo; vsaj takega ne, ki bi bil sestavljen povsem nedvoumno in koherentno. Če bi hoteli četudi s poskusnim odgovorom zajeti vse območje prioritetenih družbenih nalog, bi spet morali razpravljati zelo na široko. Toda ker smo se odločili za razpravo v zvezi s prakso, si izberimo najbolj »praktično«⁶ področje, ki pa hkrati odločilno vpliva na ves družbeni razvoj — gospodarsko področje.

V

Seznam prioritetenih potreb in nalog je pri družbeni dejavnosti v gospodarski sferi zaradi razmeroma jasnih notranjih zvez med njenimi posameznimi elementi in agregati in tudi zato, ker je te zveze mogoče količinsko določiti, morda lažje sestaviti kot v drugih družbenih dejavnostih.

Menim, da je prva prioriteta naloga jugoslovanskega gospodarstva v sedanjem trenutku in v dogledni prihodnosti preiti iz pretežno maloserijskega, v primerjavi z merili, ki prevladujejo na svetovnih trgih, nizko produktivnega načina proizvodnje k velikoserijski, visoko produktivni proizvodnji z visoko organsko sestavo kapitala. Ta pot vodi skozi večjo koncentracijo kapitala po eni plati in skozi razširitev tržišč po drugi plati. Tako prepričanje sloni na izsledkih iz obilja razprav, ki so nastale ob institucionalno-sistemskem startu v gospodarsko reformo, pa tudi pozneje, ko je bilo že mogoče izslediti njene prve rezultate. Navzlic včasih občutnim razločkom med posameznimi priporočili za oblikovanje gospodarskega sistema in za tak ali drugačen konkretni ukrep tekoče ekonomske politike se zdi, da se skoraj vsi avtorji strinjajo v naslednjem: da takih namenov, takega »preboja

⁵ Gl. o tem Vlado Benko: Enotnost načel in interesov, Teorija in praksa 6—7/1967 VSPV Ljubljana.

zvočnega zidu«, ki loči fazo »nizke« od faze »srednje« razvitosti, ni mogoče uresničiti brez kompleksnega vključevanja v mednarodno delitev dela, brez takega vraščanja v mednarodne gospodarske tokove, ki bi segalo skozi vse štiri bistvene sestavine plačilne bilance. Če si želimo čim hitrejšega, a hkrati čim stabilnejšega gospodarskega razvoja, ki hkrati z optimalno naglico viša življenjsko raven, ne da bi pri tem trpela funkcija denarja kot mere vrednosti in kriterija za investicijske odločitve, potem se zastavlja naslednji *conditio sine qua non*: razširjati je treba sodelovanje med domačim gospodarstvom in svetovnim čedalje bolj, tako da bodo oblike tega sodelovanja segale od navadne trgovinske menjave do prave industrijske kooperacije, a da se bodo krepile sredi naraščajočega absolutnega obsega tega sodelovanja vsebinsko bolj kompleksne oblike v primerjavi z bolj enostavnimi. V zvezi s problemi, ki jih je dosedanji potek reforme potisnil v ospredje predvsem v nekaterih industrijskih panogah, se v zvezi z mednarodnimi odnosi čedalje bolj vsiljuje potreba tudi po popolni industrijski kooperaciji s tujimi partnerji, torej po industrijskem sodelovanju, ki obsega naslednje komponente: »dolgoročno skupno programiranje proizvodnje, skupno pripravljane in uvajanje novih izdelkov v proizvodnjo, delitev tekoče proizvodnje, dogovore o medsebojnih dobavah, koprodukcijo v proizvodnji delov, ki so namenjeni kompletiranju istih finalnih izdelkov, dogovore o prodaji in skupnem nastopanju na tretjih tržiščih, skupno organizacijo servisov, skupno kadrovsko politiko, sodelovanje pri investicijah in tako naprej« (Ivo Pelicon s sodelavci: »Dosedanje gospodarsko sodelovanje Jugoslavije z deželami v razvoju in njegova perspektiva«, objavljeno v zborniku »Gradivo simpozija Jugoslavija in gospodarski razvoj dežel v razvoju«, VSPV Ljubljana in Gospodarska zbornica SR Slovenije, junij 1966, str. 134).

Ta gospodarski imperativ vznika iz nekaterih aksiomatskih realnosti v sodobnih mednarodnih ekonomskih odnosih. Ena med njimi je tale: če je dežela majhna — in Jugoslavija je taka — si lahko razvije visoko produktivne gospodarske dejavnosti samo, če se zavestno usmeri k izvozu. To potrjujejo tudi praktične izkušnje fizično majhnih, gospodarsko pa visoko razvitih dežel. Te so prav z intenzivnim vključevanjem v mednarodno delitev dela dvignile svoje proizvodne zmogljivosti na raven, ki jim daje pomen in težo v svetovnem gospodarstvu, ter hkrati zagotavlja visok življenjski standard. Oglejmo si zgled nekaterih majhnih držav iz leta 1961:

Država	Število prebiv. (v 000)	Letni nar. doh. na preb.	Odnos do narodnega dohodka v odstotkih	
			Izvoz	Uvoz
Švedska	7495	1607	22,8	24,3
Švica	5429	1462	25,7	34,1
Danska	4585	1152	29,1	35,4
Belgija	8512	1111	41,5	44,6
Nizozemska	9625	1002	43,1	51,1
Finska	4449	898	26,4	28,8
Avstrija	7067	700	24,3	30,0
Jugoslavija	18549	404	7,6	12,1

Vir: Podatki Republičkega zavoda za privredno planiranje SR Hrvatske, cit. po Krešo Džeba, Milan Beslač: Privredna reforma, Stvarnost, Zagreb 1965, str. 21. Za Jugoslavijo so podatki o narodnem dohodku izračunani po tečaju 411 din za 1 dolar ZDA, izvoz in uvoz pa po uradnem tečaju.

Že iz zgornjih nekaj primerov je razvidna korelacija, ki bi jo popolnejša raziskava bržkone lahko potrdila kot zakonitost: kolikor manjše in kolikor razvitejše je kako nacionalno gospodarstvo, toliko bolj je vključeno v mednarodno delitev dela. Sklepi in akcijska napotila, ki izvirajo že iz zgornje omejene primerjave, a jih tudi obširnejše analize mednarodnih ekonomskih odnosov potrjujejo, so jasni. Jasno je tudi, kako vplivajo na razvrstitev posameznih nalog in ciljev, ki so povezani z gospodarskim razvojem Jugoslavije.

Zdaj se lahko vrnemo k vprašanju, kakšna je zveza med to imperativno nalogo, ki korenini v potrebah našega notranjega razvoja, in cilji ter načelno usmeritvijo naše zunanje politike. V zvezi z gospodarskim delom naše zunanje politike je nedvomno mogoče ugotoviti, da izvira njen temeljni namen v sedanjem trenutku in v dolgoletni prihodnosti iz tega primarnega interesa notranjega gospodarskega razvoja: odpirati mora možnosti za kompleksno vključevanje našega gospodarstva v mednarodno delitev dela. Brez posebnega dokazovanja pa bi si upal trditi, da je to gotovo tudi eden temeljnih interesov naše družbe nasploh in da je to torej hkrati tudi eden temeljnih dolgoročnih ciljev naše zunanje politike v celoti.⁶

⁶ V zvezi s tem je zanimiv še en podatek iz že omenjene ankete »Mnenja občanov o izraelsko-arabski vojni«. Na vprašanje, »Kaj lahko predvsem pripomore k večji enotnosti in budnosti ljudi v naši državi?« so lahko respondenti izbrali naslednje variante odgovorov: »boljše gospodarjenje«, »manj socialnih razlik med

VI

V tej fazi razprave je treba vzeti v pretres naslednje: ali temu bistvenemu interesu naše družbe, ki korenini v potrebah po nadaljnem gospodarskem razvoju in po notranji presnovi, prestrukturaciji našega gospodarstva, bolj ustreza nevtralizem ali bolj neuvrščenost — mirna in aktivna koeksistenca?

Gre torej za oceno smotrnosti bistvenih sestavnih delov obeh okvirnih zunanjepolitičnih usmeritev, kakor smo jih skušali vključiti v omenjeni pogojni definiciji — za oceno smotrnosti po merilu tega pglavitnega gospodarskega interesa naše družbe v mednarodnem prostoru.

Pri prvem elementu obeh okvirnih usmeritev, pri nepovezovanju z mednarodnimi tabori, se že pokaže, da vprašanja ni mogoče razrešiti enostavno in enodimenzionalno. Interes naše družbe je, da se čim intenzivneje vključuje v mednarodne gospodarske tokove. To pomeni, da bi se morala po tej logiki naša zunanja politika prizadevati vsaj za naslednje: odpirati možnosti za sodelovanje s tujimi gospodarstvi, tudi s tistimi, ki so vključena v gospodarske bloke. Toda pri tem gre za srečavanje dveh vrst gospodarskih interesov: naših in tujih. Ugotoviti je torej treba, kje se tuji interes ujema, prekriva z našim, in kje se križa; in odpirati sodelovanje na terenu konvergence, varovati pa se podrejanja lastnega interesa tujemu tam, kjer se križata in izključujeta. To je seveda naloga tekoče politike, saj se ta območja nenehno spreminjajo. Toda pri tem ostaja pri veljavi neko relativno nespremenljivo dejstvo: da se notranja logika avtarkičnih, izoliranih gospodarskih blokov, ki teži k ustvarjanju zaprtih gospodarskih sistemov, bistveno križa s temeljnim gospodarskim interesom naše družbe. To pa hkrati pomeni, da naj se naša zunanja politika tudi v stikih z razvojnimi tendencami, ki se fermentirajo v samih gospodarskih blokih, povezuje s tistimi elementi, ki silijo te bloke k odpiranju in jih skušajo

ljudmi«, »boljši odnosi med narodi«, »hitrejši dvig življenjske ravni« itd. Občutne največja je skupina respondentov, ki so se odločili za »boljše gospodarjenje« (53,3 odstotka), sledi pa skupina, ki je za »manj socialnih razlik med ljudmi« (21,5 odstotka). Daleč najmanj je tistih, ki menijo, da je za to najpomembnejša »večja vloga države« (samo 1,2 odstotka). Čeprav samo vprašanje neposredno ni zadevalo zveze med notranjo in zunanjo politiko, je bil tej zvezi posvečen ves tisti del ankete, v katerega je bilo to vprašanje uvrščeno. Zato lahko s precejšnjo mero zanesljivosti sklepamo, da v javnosti obstaja relativno visoka stopnja zavesti o zvezi med »boljšim gospodarjenjem« in zunanjo politiko, hkrati pa tudi zavesti o tem, da etatizem razvoju te družbe ne obeta ugodnih možnosti.

širše povezovati s prelivanjem gospodarskih tokov v svetovnem prostoru.

Preidimo k drugemu elementu obeh okvirnih zunanje-političnih usmeritev: pri nevtralizmu k ekvidistanci, pri neuvrščenosti — mirni in aktivni koeksistenci k aktivnemu boju za mir ter k sodelovanju s silami miru povsod po svetu. Kar zadeva ekvidistanco, je posebno v okviru razvoja na torišču mednarodnih ekonomskih odnosov, a tudi sicer zelo jasno, da je zahteva po ekvidistanci sila mehanična, toga in statična in da jo je v praktičnem življenju, posebno še v gospodarskih odnosih dejansko nemogoče uresničiti. Zdi se, da ob tem ne velja izgubljeni preveč besed; praksa sama je dovolj zgovorna. V mednarodnih gospodarskih odnosih gre za igro mnogih dinamičnih interesov, med njimi tudi našega, ki pa jih ni nikoli mogoče vpeti v kak tog okvir. Celó če bi vprašanje postavili v bolj realistični obliki, v tisti namreč, ki bi upoštevala našo potrebo, da tuje gospodarske interese, ki se lahko v določenih situacijah borijo drug z drugim in z našim za dominacijo nad našim gospodarstvom, medsebojno balansiramo — celo v tem primeru je očitno, da statične ekvidistance ne bi mogli uveljaviti, tudi če bi jo še tako želeli. Kar zadeva neuvrščenost — mirno in aktivno koeksistenco, pa se je treba vprašati, kaj pomeni v gospodarstvu boj za mir in katere so v gospodarstvu sile miru. Tu se odgovor ponuja skoraj na dlani: sile miru so v mednarodnih gospodarskih odnosih tiste sile, ki integrirajo posamezne nacionalne ekonomike ali gospodarske celote posameznih mednarodnih gospodarskih blokov v svetovno celoto. Te sile so sile miru predvsem zato, ker njihovo prodiranje zožuje prostor za arbitrarne odločitve, kakršne bi sicer lahko vznikle v avtarkičnih, med seboj nepovezanih in samim sebi zadostnih gospodarskih celotah. Že prej pa smo ugotovili, da se to ujema z našim notranjim interesom — ki nam narekuje vraščati se v svetovno gospodarstvo.

Kar zadeva tretji element obeh okvirnih zunanje-političnih usmeritev, ki o njih razpravljamo, gre pri nevtralizmu za zahtevo po obojesmernem nevmešavanju in nenapadanju med nevtralistično državo in državami, ki so udeležene v kakem mednarodnem trenju in spopadu. Če soočimo to zahtevo najprej z realnostjo sodobnih mednarodnih ekonomskih odnosov, moramo ugotoviti, da je kratko in malo neuresničljiva. Iz samega jedra gospodarskih dejavnosti, ki se lahko nadaljujejo samo skozi nenehno razširjeno reprodukcijo, izhaja razvojna smer, ki dolgoročno žene svet v čedalje tesnejšo in kompleksnejšo gospodarsko integracijo. To bi lahko dokazovali

z vrsto podatkov o gibanjih pri obsegu in spremembah v vsebini mednarodnih gospodarskih tokov, toda ker aksiomov zares ne gre utemeljevati, lahko ugotovimo le to, da ideja o gospodarskem »nevmešavanju« in »nepovezovanju« ne vzdrži soočenja s prakso. Če pa soočimo zahtevo po »nevmešavanju« in »nenapadanju« ali kratkomalo »ne-stiku« s tistim, o čemer smo že zapisali, da je naš temeljni okvirni interes v mednarodnih gospodarskih odnosih, namreč s potrebo po vključevanju v mednarodno delitev dela, potem vidimo, da ta zahteva temu interesu naravnost nasprotuje; če bi se odločili za tako zahtevo, bi zasekali v lastno meso in kri. Hkrati pa se tretji element iz naše pogojne definicije neuvrščenosti ali mirne in aktivne koeksistence — aktivno zavzemanje za take obče razmere v mednarodnih odnosih, ki ugodno vplivajo na notranji razvoj države ter temu razvoju zagotavljajo dodatne vire —, na gospodarskem torišču očitno ujema z našim temeljnim interesom in ciljem — z vključevanjem.

Po tej sorazmerno enostavni poti smo — kar zadeva gospodarsko sfero in naše poglobitve interese, ki izvirajo iz njenih potreb —, prišli do okvirnega sklepa, da dileme med neutralizmom in neuvrščenostjo ali mirno in aktivno koeksistenco zaradi lastnih interesov ne moremo niti resno postaviti, še manj pa resno razpravljati o njej. Tu sploh ne gre za možnost izbire; niti take možnosti ni. Hkrati pa lahko ugotovimo vsaj neko okvirno zvezo med mnenjskimi tokovi v naši javnosti in potrebami po nadaljnjem gospodarskem razvoju Jugoslavije. To zvezo omenjamo seveda brez kakršnegakoli namena, da bi delu naše javnosti, ki o zunanjepolitičnih vprašanjih in dilemah razglablja in razpravlja prizadeto in brez slehernega dvoma dobronamerno, podtikali s stališča obćih interesov naše družbe kake skrite misli. Zveza pa je v naslednjem: kdor bi se želel dandanes resno odločiti na nevtralizem in tudi politično delovati za to, bi — ne oziraje se na lastne, subjektivne razloge — hkrati nastopal zoper prav tiste interese, za katere se sicer morda sam zavzema; nastopal bi zoper enega najpomembnejših pogojev za to, da poteka naš notranji razvoj, posebej pa še razvoj našega gospodarstva z optimalnim tempom in v družbeno stabiliziranih razmerah. Hkrati pa bi se, spet ne glede na lastno dobronamernost, objektivno povezoval s tistimi segmenti naše družbe — in teh ob mnogokdaj bolećih procesih, ki jih proži prestrukturacija socialističnega blagovno-denarnega gospodarstva, ni malo —, ki zaradi lastnih, trenutnih, posebnih in posameznih družbenih interesov nudijo odpor razvoju.

VII

Zavedajoč se, da so ta razglabljanja pomanjkljiva, ker gre marsikod za komaj načeta vprašanja in ker smo analizo hkrati zavestno omejili na soočenje s prakso samo na gospodarskem torišču, bi torej lahko na uvodna vprašanja v obliki kratkega povzetka odgovorili takole:

Prvič, jugoslovanska zunanjepolitična usmeritev ne more nihati med nevtralizmom in neuvrščenostjo — mirno in aktivno koeksistenco, še manj pa more izbirati med tema dvema možnostma; s tem bi postala manj smotrna in bi tako zarezala v bistvene interese, ki izvirajo iz potreb našega notranjega razvoja.

Drugič, opredelitev za nevtralizem in politično udejstvovanje zanj bi se v družbeni stvarnosti spremenila v boj zoper enega temeljnih pogojev na naš nadaljnji gospodarski razvoj in bi se tako vključila med sile, ki ga ovirajo in mu sekajo korenine.

Zasebna praksa zdravstvenih delavcev

Pogovori o zdravstvu z najrazličnejših vidikov so zelo priljubljena tema. V obilici predlogov, pričakovanja sprememb ali ureditve marsičesa, kar trenutno v zdravstvenem varstvu ne gre najbolje, čedalje pogosteje slišimo pogovore o stari temi — zasebni ali privatni zdravniški praksi.

Najbrž je malokdo začel govoriti o ponovni razširitvi ali sprostitvi zasebne prakse zdravstvenih delavcev brez otipljivih razlogov, iz nekih notranjih pobud. K temu nas silijo zelo konkretni primeri, ki so nastali na sedanji stopnji našega razvoja, pri sedanji organizaciji in izvajanju zdravstvenega varstva.

Občan, ki ima težave z zobmi, in to že občutne, pa mu naročijo, naj pride k zdravniku šele čez nekaj tednov ali celo mesecev, negoduje. Razumljivo je, da ne more biti zadovoljen z odgovorom — češ »od socialnega priznana kvota je presežena, ne smemo več delati«. Če še sliši namig, da je mogoče popravilo hitro opraviti »privatno«, ima zadosten razlog, da začne premišljevat¹ ne le o »čudnem« socialnem zavarovanju, ampak tudi o »privatni praksi«. Podobno se zgodi tistemu, ki zdravi v ambulanti krčne žile v presledkih po več mesecev. Svoje razloge za razmišljanje imajo tudi zdravstveni delavci, pa naj misel o zasebni praksi zavračajo ali sprejemajo ali pa tudi pozdravljajo. Končno ne smemo zamolčati resnice, da neka oblika »zasebne prakse« določenih profilov zdravstvenih delavcev tako in tako cvete. Zato bo marsikdo že danes raje šel v »privatno ordinacijo« zobozdravnika in za nekoliko višji prispevek, kot bi ga sicer plačal v zobozdravstveni ambulanti javne službe, prišel prav hitro do potrebne pomoči.

To je naša praksa. »Za« ali »proti« zasebni praksi zdravstvenih delavcev ni nova tema. O njej je bilo izrečenega sila veliko pripomb že takrat, ko je bila pri nas z zakonom odpravljena. Marsikaj tega se je znova pogrevalo ob sprejemanju poznejših aktov in zakonov s področja organizacije in financiranja zdravstvenega varstva.

Tudi ko so sprejemali zakon o organizaciji zdravstvene službe v SRS (zakon je bil sprejet pred nekaj meseci), ni bilo mogoče obiti tega vprašanja. Res je, da le-ta (in drugi zakoni) dopuščajo možnost opravljati poklic zdravstvenega delavca tudi v zasebni praksi, toda zunaj omrežja javnih zdravstvenih ustanov, ob posebnih pogojih. Poglavitno merilo, ki naj ga ovrednoti in pretehta regionalni zdravstveni center oz. pristojna skupščina, pa je »*potreba po tovrstni obliki zdravstvenega varstva prebivalstva*«. Če ne drugje, se stvar tukaj zatakne, kajti vsaj pri nas (na območju SRS) je nemogoče govoriti o kakšni posebni krajevni potrebi po zasebni zdravniški ordinaciji, če se že mesece in mesece trudimo, da bi prepričali našega človeka o tem, da imamo hipertrofirano mrežo zdravstvenih ustanov in da bo nujno potrebno marsikaj skrčiti, zapreti, zmanjšati, reorganizirati itd., itd.

Od preteklih intenzivnejših razprav o tej temi pa do danes se je v našem razvoju marsikaj spremenilo. Na področju zdravstvenega varstva, in še bolj v socialnem zavarovanju, so nastopili nekateri novi vidiki, zato res ne bo odveč, če vzamemo v pretres vse stare argumente, njim pa dodamo nove tako »za« zasebno zdravniško prakso kakor »proti« njej. Treba je zavzeti stališča o tem: kaj želimo in kaj bomo naprej razvijali.

Kaj govori za ponovno sprostitev zasebne prakse?

Najpomembnejši razlog za današnjega zavarovanca so nedvomno *neurejene razmere in odnosi: socialno zavarovanje-zdravstvena služba-uporabnik varstva*, ki jih na najrazličnejše načine občuti nosilec in uporabnik pravic — zavarovanec.

— Krčenje nekaterih pravic iz zdravstvenega zavarovanja, od nadomestil v času bolezenskega dopusta pa do odprave pravic do kopališkega zdravljenja, precej zavarovancev ni sprejelo z navdušenjem. Ni malo zavarovancev, ki jih narava bolezní sili k pogostejšim izostankom z dela in dobivajo zato nižje osebne dohodke.

Prenost t. i. družbene porabe na osebno, kot označujemo spremembo, da se zmanjša prispevek zdravstvenega zavarovanja in poveča delež pri najrazličnejših oblikah zdravstvenega varstva, je le navidezno zadovoljil. Sprejeli so ga predvsem tisti, ki imajo višje osebne prejemke in za katere delež pri uporabi zdravstvenih storitev ne pomeni občutnega bremena. Tisti z nižjimi prejemki, upokojeanci (tudi upokojeanci,

ki imajo pokojnine nad določenim in priznanim minimumom), kronični bolniki, ki porabijo večje količine zdravil, in mnogi drugi, pa nikakor ne morejo soglašati s temi spremembami.

Že prej omenjeno dolgo čakanje, posebno v nekaterih zdravstvenih zavodih in za določene (ne nujne!) zdravniške posege, prav tako poraja pomisleke o vrednosti zavarovalnih pravic, ki jih zavarovanec sicer po zakonu ima, ki jih je tudi vplačal s svojim prispevkom v sklade zdravstvenega zavarovanja, ne more pa teh pravic uporabiti.

Končno ne smemo prezreti niti nejasnosti, v kateri smo vsi skupaj glede urejevanja zdravstvenega zavarovanja v prihodnje. Še pred kratkim smo govorili (pri nas v SRS še veliko več kot v drugih republikah) o t. im. razširjenem zavarovanju, ki bi lahko zajelo vse tiste pravice — ali celo neke oblike nad njimi — ki so jih zavarovanci uživali pred uveljavitvijo sprememb v zdravstvenem zavarovanju v lanskem in letošnjem letu. Ko še nismo izdelali niti predloga o razširjenem zavarovanju, začenjamo razprave o prihodnjem »triperesnem«
zdravstvenem zavarovanju, katerega sestavni del naj bi bilo tudi zavarovanje po prostovoljni odločitvi.

V obilici sprememb in njih (večidel negativnih) učinkov na uporabnika zdravstvenega varstva nikakor ni mogoče obsojati razmišljanj, ki bi jih lahko strnili v tole:

»Če mi že dajejo možnost, kot državljanu, da odločam o višini prispevka za zavarovanje, o obsegu pravic iz zavarovanja, o tem, ali bom privolil v dopolnilno oz. razširjeno zavarovanje ali ne, potem mi manjka le ena pravica — da si po lastni presoji izbiram zdravnika in ga po medsebojnem dogovoru tudi plačam.« Uveljavitev te pravice sistem javne zdravstvene službe le deloma omogoča. Toliko manj, ker je ta služba zapletena, skoraj skrotovičena s svojo administracijo in brezosebnim obravnavanjem zavarovanca kot številke, ki se spremeni v bolnika le za tistih nekaj minut, ki jih prebije sam z zdravnikom. Za svoj denar želi imeti bolnik svojega zdravnika, njemu se želi zaupati, brez vmesnega vmešavanja najmanj dveh ali treh oseb, ki z njegovim zdravjem ali boleznijo nimajo prav nič skupnega razen tega, da morajo urediti sistem plačevanja, evidence in obračuna, ki je proti volji konkretnega bolnika vrinjen med dve osebnosti — bolnika in zdravnika.

Sedanja participacija, ki za precejšnje število zdravstvenih storitev (zobozdravstvo na primer) prestopa okvir solidarnosti in se približuje polni ceni storitev v zasebni zdravniški praksi, pa bolnika naravnost meče iz vrveža in nemira

polne ordinacije javne zdravstvene službe v intimnejše označje ordinacije zdravstvenega delavca v zasebni praksi.

Sprostitev zasebne iniciative na drugih področjih našega življenja vliva pogum in daje upanje vsem tistim, ki se želijo zateči v »zasebno ordinacijo« ali v njej delati.

Razvoj zasebnega sektorja v gostinstvu in turizmu (gostinski objekti, avtokampi) z nadvse pohvalnimi ocenami tistih, ki so jih uporabili, silen razmah nekaterih obrti, kjer smo priče prelevitve majhnih delavnic v sodobne objekte, ki prinašajo lastnikom velikanske dobičke in poleg tega zadovoljujejo uporabnike, so samo eden izmed učinkov novih pobud.

Tudi v pravobranilstvu (odvetništvu) si danes ne moremo več misliti samo pravniških pisarn, brez zasebne prakse. Tako je še na mnogih drugih področjih. Sprostitev zasebne pobude je — vsaj po prepričanju mnogih — rodila le pozitivne uspehe. Tam, kjer individualna iniciativa ni dobila možnosti za razvoj, kot so: odpiranje zasebne pisarne, podjetja, obrata ali podobnega, si poišče svoje torišče drugod. V zdravstveni službi, ki je v zadnjih letih krepko okrnjena zaradi pomanjkanja denarnih sredstev, pa se zdravstveni delavec približuje položaju uradnika, ki potem, ko mine njegov delovni čas, nima nobene možnosti več za strokovno uveljavljanje, četudi mu preostane dovolj energije, ima dovolj moči in volje in je po njegovih storitvah velika potreba. Čas honorarnih zaposlitev je že zdavnaj minil, izjema so le nekatere specialnosti, pa še te se bodo v prihodnje organizirale po načelu sporazuma med dvema zdravstvenima ustanovama in ne med ustanovo in zdravstvenim delavcem. Tak strokovni in družbeni položaj zdravstvenega delavca utrjuje v njem napačen odnos do poklica in dela, ki ga res ni mogoče označiti drugače kot za uradniškega. Po mnenju nekaterih se temu ni mogoče izogniti drugače kot z »nenehno akcijo zdravstvenega delavca«, kar v prenesenem pomenu lahko pomeni, da mora biti zdravnik 24 ur na dan zdravnik.

— Nekateri (precej) izmed zdravstvenih delavcev (zdravnikov) s sedanjim stanjem niso zadovoljni in se zavzemajo za uvedbo zasebne zdravniške prakse tudi iz drugih razlogov. Mnoge od njih motijo odnosi, ki motijo tudi bolnike, a jih v sedanjem načinu financiranja in plačevanja storitev iz zdravstvenega varstva, tj. iz sredstev socialnega zavarovanja, ni mogoče bistveno spremeniti. Še vedno neurejen in nestalen način oblikovanja dohodka v zdravstvenih ustanovah in to, da ni mogoče ustaliti notranje delitve, pogostni napadi na zdravstvene delavce z javno izrečenimi obsodbami, ki se posplošujejo, naperjeni pa so na »bajne zaslužke«, in še ko-

pica drugih reči — vse to greni delo zdravstvenih delavcev v javni zdravniški službi in si po vzorcu zahodnih držav želijo drugačen družbeni položaj in drugačen odnos do bolnika.

Ko že razmišljamo o teh vzorih, moramo imeti pred očmi resnico, da precej naših zdravstvenih delavcev (zdravnikov, zobozdravnikov in medicinskih sester) prebije nekaj časa zunaj domovine, navadno v študentskih letih, in da izoblikujejo svoja stališča ne le po tistem, kar vidijo doma, ampak tudi po tistem, kar vidijo drugod. Nič čudnega torej, da nekatere zamika za naše poglede neverjetna cena »ordinacije« (enega obiska) v zasebni praksi, ki se npr. v Švici giblje med 20—50 švic. frankov. Želja po zaslužku z opravičilom, češ moja delovna storilnost je enaka storilnosti nemškega ali švicarskega kolege, zato naj bo tudi plačilo približno enako, se pojavlja kot gonilna sila pri nekaterih zdravstvenih delavcih.

O negativni, tako kot pozitivni strani tega pojava bi lahko veliko govorili, kot sploh povsod, kjer se stikata pojma etike in zaslužka. Tudi iz preteklosti, ki se je razvijala na zasebni praksi zdravstvenih delavcev, poznamo primere, ko je etika otopela in je bil zaslužek prvo vodilo. Prav tako poznamo nešteto zdravnikov, ki so vse življenje pošteno delali v zasebni praksi in s posebnim, lahko rečemo socialnim čutom odmerjali svoje honorarje, a vse življenje ostali v senci zaslužkarjev.

— V zadnjih nekaj letih je nastopil pri nas še neki nov pojav, ki sili zdravstvene delavce k razmišljanju o uvedbi zasebne prakse. To je *presežek zdravstvenih delavcev*. To je morda danes le navidezen problem. Kljub temu je povpraševanje po prostih mestih večje, kot je ponudba. Štipendistov med študenti medicine in stomatologije danes skoraj ni več. Mnogim, ki so v začetku študija štipendijo prejeli od najrazličnejših institucij, so jo pozneje ustavili. Precej visoko kvalificiranih medicinskih kadrov takoj po končanem študiju zapusti domovino in se zaposluje na tujem. Nekaj, za zdaj komaj omembe vredno število, pa jih opravlja druga dela zunaj stroke. Zasebna praksa je za te ljudi ali za njih starejše tovariše, ki se želijo umakniti v zasebno prakso, ventl za sproščanje delovnih mest in možnosti zaposlitve doma. V nekaterih krajih naše širše domovine, kjer je presoja o uvedbi zasebne prakse bila še prav do zdaj manj zoper onemogočanja odpiranja ordinacij in bolj za to, da se omogoči, kar uspešno cvetejo zasebne ordinacije, ne da bi bilo zato čutiti premočno odtekanje bolnikov iz javnega omrežja

zdravstvenih ustanov. Nekaj zdravstvenih delavcev pa je tako dobilo možnost za zaposlitev doma.

Strokovni pomisleki, če tako označim nekatere kriterije, ki terjajo strokovno medicinsko presojo, niso vedno na strani popolne prepovedi zasebne prakse, celo nasprotno, v marsičem jo podpirajo. Glede teh pomislekov so si zdravstveni delavci in uporabniki nekaterih oblik, predvsem kurativnega varstva, še najbližje. Precej dejavnosti ali specialnosti je namreč, kjer je izvajanje kurativnih ukrepov mogoče v manj opremljenih ordinacijah, brez posebno velikih diagnostičnih pripomočkov ali dragih naprav in instrumentarija. Ureditev takšne ordinacije za marsikaterega zdravnika ne bi pomenilo nepremagljive ovire. Veliko pomembnejše kot ta plat pa je stvar, ki jo lahko označimo z »delovnimi pogoji« ali ustvarjanjem intimnega in zaupnega ozračja, tako potrebne in tolikanj koristnega za uspeh diagnostike in še bolj za uspeh zdravljenja. Če že gredo uporabniki zobozdravstvenih storitev v zasebne ordinacije zobozdravnikov, bolj zaradi hitrejšega postopka, pogosto tudi zaradi solidnejšega poslovanja in le nekoliko večjih izdatkov, kot bi jih morali odšteti v javni zobozdravstveni službi, potem si marsikateri bolnik ali bolnica želi poiskati »svojega« zdravnika, ki bi se mu zaupal v težavah, katerih ne želi obešati na veliki zvon. Ne želijo torej niti tega, da se njih ime ali bolezen pojavi v vrsti nemedicinskih dokumentov, kot so obračunski in statistični listki, s katerimi operirajo predvsem nemedicinski delavci v ožjem pomenu besede, ki so jim dolžnosti kodeksa etike zdravstvenih delavcev tuje.

To so zelo pogosti bolniki. Srečamo jih sicer povsod: v splošnih ambulantah in pri različnih specialistih sodijo pa v psihiatrično posvetovalnico ali ambulanto oziroma k strokovnjaku za mentalno higieno. Moramo si priznati, da je izpoved, ki jo bolnik mora nujno opraviti v takšni ordinaciji, milo rečeno, neprijetna, če karkoli od nje ostane zapisano v različnih dokumentih (razen v zdravnikovi beležnici) ali če je podana vpričo strojepiske ali kake druge osebe. V marsikaterem pogledu najdemo veliko podobnost tudi pri ginekoloških bolnicah, še bolj pri veneroloških bolnikih in še pri marsikaterem drugem.

Zaupno ozračje, ki ga je veliko lažje ustvariti v zasebni ordinaciji kot v kakem velikem zavodu s stalno menjajočimi se teami, je stvar, ki je ni podcenjevati, ko razmišljamo o zasebni zdravniški praksi, tako kot je ni zametavati pri razmišljanjih o notranji organizaciji dela naših zdravstvenih zavodov nasploh.

To je nekaj vidikov ali argumentov, ki nedvomno govorijo v prid zasebni praksi zdravstvenih delavcev. Poglobljena obravnava teh in drugih argumentov bi pokazala tudi v teh marsikatero senčno stran, prav zanesljivo pa tudi takšne, ki bi nam dale verjeti, da je uvedba in sprostitev zasebne zdravniške prakse res tisto, kar močno pogrešamo in kar si želimo.

Kaj govori proti sprostitvi zasebne prakse?

Zelo veliko je bilo povedanega v prid odklonilnega stališča do zasebne prakse zdravstvenih delavcev, predvsem v zvezi s tem, ali je to sprejemljiva oblika zdravstvenega varstva v naši družbeni ureditvi. Veliko je bilo razprav o možnosti izkoriščanja posameznika pri storitvah in zdravstvenem varstvu. Znale so strokovne ugotovitve, ki slonijo večidel na spoznanjih, da razvoju medicinske znanosti lahko sledijo le sodobno in bogato opremljeni zdravstveni zavodi, v katerih je delo teamsko in kjer je vsak posameznik deležen celovite obdelave in zdravljenja. Vseh diagnostičnih pripomočkov (rentgen, laboratoriji, drage aparature itd.) si ne more privoščiti skoraj noben zasebnik. Pri teh argumentih, tako strokovno medicinskih kakor pri družbenopolitičnih, se ne bi ustavljal, ker zvečine njih tehtnost do danes drži.

Ob njih pa moramo nujno upoštevati še nekatere *konkretne dokaze o uspešnosti našega dosedanjega sistema zdravstvenega varstva*, slonečega na javni zdravstveni službi in na skoraj stoo odstotnem zdravstvenem zavarovanju prebivalstva, z izredno obsežnimi pravicami iz tega zavarovanja. Dobro desetletje, kolikor traja pri nas urejeno zdravstveno varstvo skorajda brez zasebne prakse, ni dolgo obdobje za nekatera sklepanja. Dovolj dolgo pa za nekaj trditev, ki jih je kaj lahko ponazoriti.

Za zdravstveno varstvo žal nimamo na razpolago številnih kazalcev, tako kot jih imamo za gospodarske in druge dejavnosti, ki jih lahko primerjamo med seboj ali z dosežki v tujini. Nekaj jih je in so zelo značilni.

Umrljivost dojenčkov (predvsem zgodnja) je izredno občutljiv kazalec skrbi za zdravje naroda, in to ne le za mrežo zdravstvenih zavodov, ampak tudi za druge službe in zakonodajo. Po tem kazalcu smo mi danes pri vrhu lestvice z izredno nizko umrljivostjo, skupaj z najbolj razvitimi državami na svetu, za katere strokovnjaki trdijo, da pri njih umrljivosti dojenčkov ni več mogoče bistveno zmanjševati.

— Številnih žarišč endemičnih obolenj, začenši od golšavosti, trahoma itd. v naši domovini skoraj ni več. Endemska žarišča katerekoli bolezni so sramotno znamenje nizke kulture in slabo razvite zdravstvene službe. Tudi po teh uspehih smo torej med razvitimi, če že ne med najbolj naprednimi državami na svetu.

— Uspehi naše kurativne medicine, tako v operativnih strokah kot v drugih vejah, gredo zanesljivo vštric z dosežki drugod po svetu, čeprav smo pogosto prisiljeni delati v manj ugodnih okoliščinah in s slabšo opremo. Potreba po pošiljanju naših ljudi na zdravljenja v tujino je tako izjemna, da o njej skoraj ni potrebno govoriti. Znano pa je, da v nekaterih vejah kurativnega zdravstva sprejemamo k nam na zdravljenje tuje državljanke, celo iz tehnično in gospodarsko naprednejših in bolj razvitih držav.

— Uvajanje rehabilitacije kot sestavnega dela zdravstvenega varstva pomeni napredek, ki se z njim lahko ponašajo le nekatere res napredne države v komaj zaznavno večjem obsegu, kot smo ga načrtali in začeli izvajati pri nas.

— Organizacijska prilagoditev zdravstvene službe kot javne službe našim razmeram in našemu delovnemu človeku, čeprav o njej ne slišimo niti besede pohvalnega iz ust pristojnih v naši domovini, predstavlja za mnoge strokovnjake iz tujine, ki se ukvarjajo z organizacijo zdravstvenega varstva, v njihovih državah ali neuresničljiv cilj ali cilj, ki so si ga zastavili za daljno prihodnost. Dokončna shema te organizacije, ki se utrjuje z novim zakonom o organizaciji in se bo še naprej z drugimi nujnimi in dopolnilnimi prijemi, predstavlja tudi po kriterijih Svetovne zdravstvene organizacije tisto zaželeno obliko, ki jo ta organizacija propagira povsod po svetu z morda delnimi spremembami.

Vsi ti dosežki (lahko bi jih v podrobnostih našli še več) niso plod naključja, ampak posledica dobro zastavljene politike in izvajanja zdravstvenega varstva, kar je bilo mogoče predvsem v sistemu javne zdravstvene službe, ki smo mu posvečali vso pozornost. Ti dosežki so terjali sistematično delo pri uvajanju mnogih pridobitev medicinske znanosti, teamsko delo, usmerjanje v preventivo, tako individualno kakor v splošne in organizirane akcije, ki jih je nemogoče izpeljati bodisi preko mreže zasebnih ordinacij, še manj pa v sistemu individualnega odločanja o zavarovanju, kjer manjka osebna motivacija za največje število prijemov zdravstvene službe, katerih sadovi so trajnejši ter se pokažejo precej dolgo zatem, ko so bili izvedeni ustrezni ukrepi. To nam dovolj zgovorno dokazujejo posledice tega, da smo v zadnjih

dveh letih opustili nekatere prijeme v preventivi, ker ni bilo dovolj sredstev prav za preventivno zdravstvo, saj že zaznamujemo naraščanje nekaterih nalezljivih obolenj.

Koncept razvoja in delovanja naše zdravstvene službe je grajen na dosežkih in se je počasi spreminjal, da bi dobil danes obliko, ki so jo zdravstveni strokovnjaki nadrobno obdelali. Osnovna značilnost tega koncepta je *preventivna usmerjenost* zdravstvene službe.

Ta pojem mnogi napak razumejo. Res je preventiva izredno širok in elastičen pojem, ki obsega številne t. i. nespecifične ali splošne prijeme, začenši od urejevanja in urbanizacije naselij, oskrbe z vodo, preko zboljšanja življenjskega standarda s pravilno prehrano, rekreacijo itd. Toda to obliko splošne preventive ne izvaja zdravstvena služba. Ta je usmerjena v preprečevanje obolezosti (različna cepljenja, stalni in občasni sistematični pregledi posameznikov in skupin — fluorografiranje na primer, patronažna in babiška služba) kakor tudi le zgodnjemu odkrivanju obolenj, izolaciji in zgodnjemu zdravljenju bolnikov in spremljanju okolja. Ta preusmeritev nalaga tako osnovnemu zdravstvenemu omrežju kakor različnim specialnim strokam in celo hospitalnim ustanovam preusmeritev k dispanzerskemu načinu dela, k zajetju določenega števila ljudi na svojem območju, kompleksni obdelavi in spremljanju. Posebno uspešno so se razvile pri nas dispanzerske dejavnosti za otroško varstvo, za žene, počasi pa si utirajo pot v tej smeri dispanzerji za medicino dela, ob njih pa še drugi.

Takšne preusmeritve ni zmožna zasebna zdravstvena praksa, čeprav bi ji nekatere naloge lahko naložili. Celo v tistih strokah, za katere se nam dozdeva, da bi uspešneje delovale v zasebni intimni atmosferi kot v javni službi. Zobozdravstvu na primer ne more biti cilj puljenje zob in izdelava protez in drugih protetičnih pripomočkov, marveč naj bo glavna usmeritev v preventivo, se pravi v otroško zobozdravstvo, kjer lahko marsikaj prepreči. Psihohigieni ne more biti cilj kurativna usmerjenost in obdelava posameznih bolnikov v ordinaciji, ampak odprtost navzven in iskanje morbidnih faktorjev ter zgodnja terapija prizadetih. Isto velja za druge stroke. Če je danes še kurativno delo pred preventivnim, pomeni to, da smo v preteklosti preventivo zanemarjali.

Nekdanja usmerjenost zdravstvene službe in zdravstvenih delavcev v t. i. kurativno medicino danes ne ustreza več razvoju, ohranjanje zasebne prakse, ki ji iz objektivnih

razlogov ni mogoče prestopiti ravno te usmerjenosti, pa podpira ravno njo.

Iz tega izhaja, da čedalje večji prenos družbene potrošnje (preko skladov zavarovanja) na osebno potrošnjo za ohranitev zdravja in ob tem podpiranje razvoja zasebne prakse spodkopuje temelje tistega, kar smo leta in leta gradili. Gre namreč za napačno pojmovanje temeljnih pridobitev socialistične družbe na področju, ki je izredno občutljivo in na katerem ima delavski razred znano tradicijo borbe za solidarnost in vzajemnost. Preprosto povedano: v sistemu zasebne prakse in v sistemu prostovoljnega odločanja o zavarovanju (tudi v primeru, ko gre za obseg zavarovanja) izkoristi večji obseg dobrin, boljše zdravstveno varstvo in storitve tisti, ki ima več denarja. Če je nekdanja ta razlika nastajala med posamezniki, grozi zdaj nevarnost, da jo mi popestrimo ne le z enakimi primeri, ampak še z razlikami med posameznimi delovnimi organizacijami, panogami zaposlitve, občinami ali komunalnimi skupnostmi, kot bi šlo za več stotilijonski narod, v katerem so te diferenciacije potrebne ali kakorkoli opravičljive.

S temi razmišljanji pa se že približamo drugemu področju — zavarovanju, o čemer bomo raje razpravljali drugič.

Če poskušamo iz navedenih in številnih drugih protislovnih argumentov izluščiti bistveno in zavzeti stališče do sproščanja zasebne prakse zdravstvenih delavcev, pridemo v zagato in se težko odločimo. Nedvomno smo, kot uporabniki neke konkretne zdravstvene storitve, predvsem na področju kurative, nagnjeni k zasebni praksi, pa naj gre za preprosto storitev, kot je zaupni pomenek z zdravnikom, ali za hospitalizacijo v manjšem, z intimnim ozračjem prepojenim sanatorijem. Tukaj pridemo prav do tistega, kar dobršno število uporabnikov zdravstvenih storitev in zdravnikov moti v sedanji zdravstveni službi in kar še čaka ureditve. To je vnašanje čedalje osebnejših in bolj humanih odnosov med bolnika in zdravstvenega delavca, ki ga ne sme ovirati niti motiti nobena administracija in brezdušnost zamotano organiziranega obrata oz. »tovarne zdravja«, kot včasih imenujemo velike zdravstvene zavode. To je mogoče, pot k temu pa drži predvsem preko odlične organizacije, urejenih notranjih odnosov, preko zaposlovanja kadra (tudi paramedicinskega), ki so jim plemeniti medčloveški odnosi usidrani globoko v zavest.

Kot člani skupnosti, v kateri živimo, pa si želimo ne le lastno zdravje, ampak zdrav in srečen narod, katerega del smo. V tem pojmovanju, včasih podzavestno, zajemamo tudi

najsodobnejšo zamisel o organizaciji zdravstvene službe in njene usmeritve k ohranitvi in izboljševanju narodovega zdravja. Seveda pa ta zamisel terja še boljšo organizacijo zdravstvene službe, mnoge notranje premike, koordinacijo v poslovanju, urejene in stalne vire financiranja, dolgoročno planiranja in še marsikaj, česar smo se že oprijeli, a nam je zaradi pomanjkanja sredstev v zadnjih dveh letih pošla sapa in zdaj kot izgovor za nekaj napačnega iščemo odrešilno bilko.

Podobna razmišljanja še vedno dopuščajo možnost prvega in drugega, celo tretjega, tj. tako imenovane »socialistične zasebne prakse« ali zakupa. Ni mogoče trditi, da se zdravstvena služba ne bi dala organizirati in celo uspešno delovati v mešani organizaciji, tako kot ni mogoče črtati tretje možnosti, namreč da skupina zdravstvenih delavcev najame zdravstveni zavod zato, da bi skrbela za zdravstveno varstvo na nekem območju z določenim številom prebivalstva ali opravljala določeno obliko varstva ali podobno. Nasprotno, število kombinacij bi lahko bilo še večje in za vsak poseg v to področje bi našli nekaj argumentov. Kakorkoli že — drži le eno:

Vsaka zdravstvena služba, ki ni zmožna obravnavati vseh ljudi, za katerih zdravje naj skrbi, *celovito*, upošteva ne le bolezensko stanje posameznika, ampak v enaki meri vse faktorje, ki so do bolezni pripeljali, ki ni zmožna usmeriti glavnega udara zoper bolezen v njeno leglo in mesto nastanka in ki ji ni dana možnost obravnavati vsakega posameznika kot popolnoma enakovrednega člana skupnosti, ne glede na njegove materialne možnosti —avtomatično zgubi pečat naprednosti. Sproščanje zasebne prakse in različnih variant zdravstvenega zavarovanja, ki spet na svoj način povzdiguje »individualne odločitve« v našem konkretnem življenju, tudi ne morejo biti izjema. Še več, vsak odmik od poti, po kateri smo hodili že nekaj let, pomeni kompromis h kateremu se zatekamo pod težo trenutnih težav, zaradi deficitnosti skladov zdravstvenega zavarovanja ter nedodelanosti prejšnjega sistema. Da bi si to odločitev olajšali, zbiramo najrazličnejše dokaze o pomanjkljivosti sedanje organizacije in delovanja zdravstvene službe (pač splošno znano iskanje po liniji najmanjšega odpora), ne da bi poiskali lastne moči, s katerimi bi te, ne tako številne pomanjkljivosti odpravili.

Prihodnosti zdravstvenega varstva ne moremo iskati v naročju »zasebne iniciative«, v ordinacijah zasebne prakse, ampak v trdno organizirani, povezani in predvsem preventivno usmerjeni javni službi, ki se bo z leti otresla prejšnjih in sedanjih pomanjkljivosti, v katerih bo zasebna obenem

znanstvena iniciativa. Če bo takšna služba za družbeno porabo morda dražja kot mreža zasebnih ordinacij, bo zanesljivo za enak odstotek uspešnejša. Če je nismo pripravljene vzdrževati in imeti, potem storimo korak nazaj, dajmo prostor kompromisom, založimo se z vsemi materialnimi dobrinami (kdor se lahko), za duhovne in človeške vrednote pa za nekaj let zapišemo — čeprav le na eno oko.

STJEPAN BUNTA

Turizem v SR Sloveniji

Danes na široko ugotavljamo, da je temeljna pomanjkljivost slovenskega gospodarstva v tem, da nima svojega koncepta. Dvajsetletno ekstenzivno investiranje je slovensko industrijo razpršilo še bolj, kot je bila. Leta 1951 je bilo v Sloveniji 162 industrijskih središč, v letu 1961 pa smo jih imeli že 223. Vse to je samo še povečalo probleme, ki so bili že ves čas značilni za Slovenijo (maloserijska proizvodnja in z njo povezana mojstrska miselnost, lokalistična zaprtost, samozadovoljstvo nad obrtniško izkušnostjo, majhna mednarodna menjava in s tem povezana brezperspektivnost v konceptih razvoja in vključevanja v jugoslovanski in srednjeevropski gospodarski prostor itd.). Ne smemo se čuditi, da je taka situacija vsak dan bolj zahtevala, da se na novo pregleda naš celotni gospodarski položaj, da se pregleda naša finančna situacija, da se pretresejo osnovne smeri našega gospodarskega razvoja in da se preneha z miselnostjo in prakso, da v koncipiranju načrtov ni mogoče zapustiti že desetletja uhojenih poti. Potrebno je bilo, da se vnovič ugotovi, da moderne gospodarske politike ni mogoče izvajati s spretnim seštevanjem in upoštevanjem stoterih drobnih lokalističnih interesov.

Zahteva po modernem konceptu gospodarskega razvoja je torej naraven odgovor na dosedanji razvoj gospodarstva v SR Sloveniji.

Danes smo priče vrsti načrtov in celo odločitev, ki prihajajo z raznih strani in ki jasno govorijo, da je večina zamisel o tem, da je treba oblikovati nov gospodarski koncept, dobro sprejela.

Zdi se mi pa, da bo v bodočih razpravah in naporih, ko bomo oblikovali nov gospodarski koncept razvoja slovenskega gospodarstva, moral dobiti turizem ustrežnejše mesto. Jasno je, da mora prav turizem postati ena temeljnih panog našega gospodarstva.

Prav gotovo je za tako stanje več razlogov; pglavitni razlog pa je v dejstvu, da so naši turistični objekti tako razdrobljeni, da še dolgo ne moremo pričakovati, da bi postali nosilci novih konceptov v razvoju turizma. Poleg tega pa ima človek občutek, da tudi pri naših vodilnih gospodarstvenikih še ni prodrlo prepričanje, da je turizem za dežele, ki imajo možnosti za njegov razvoj in ki so v taki razvojni fazi, v kakršni je danes Jugoslavija, tista gospodarska panoga, ki lahko rešuje vrsto zamotanih gospodarskih problemov, ki bi jih bilo drugače izredno težavno reševati. Taki problemi so izravnanje plačilne bilance, stabilnost valute ob istočasni ekspanziji, zboljševanje življenjskega standarda, zaposlovanje itd.

Ker ta spoznanja v Sloveniji še niso zmagala, ni čudno, da je v planu za obdobje do leta 1970 dobil turizem predvsem lepo napisano deklarativno poglavje, da pri nas ni niti v upravi niti v gospodarski zbornici ustreznih organov, ki bi pomagali pri razčiščevanju temeljnih vprašanj v zvezi z razvojem turizma, ki bi pomagali pri oblikovanju načrtov za razvoj turizma v posameznih regijah in ki bi, končno, lahko postavili temeljne smernice za razvoj turizma za celo republiko.

Posledice takega stanja so opazne že danes, še bolj pa bodo v prihodnjih letih. Kdor je imel priložnost, da je lani ali letos potoval npr. po Istri, Hrvaškem Primorju, Dalmaciji in Črnogorskem Primorju, je moral ugotoviti, kako čedalje bolj zaostajamo v graditvi turističnih objektov. V zadnjem času je nastala po vsej Jugoslaviji vrsta novih turističnih središč, večina republik se zavestno in sistematično loteva načrtovanja razvoja turizma v posameznih regijah. Družbenopolitične skupnosti, od republike do občin, se zavedajo pomena turizma in zaradi tega tudi iz svojih sredstev izločajo neki del za njegov razvoj.

Znani so podatki, ki govorijo o tem zaostajanju.

Poprečna letna stopnja rasti turističnega prometa je bila v razdobju 1955—65 v Jugoslaviji 11,4%, v Sloveniji pa 10,8%, in to kljub temu, da nad 80% tujih turistov prihaja skozi Slovenijo v Jugoslavijo. Še bolj pomembni pa so podatki, ki govorijo, da so se zmogljivosti za prenočevanje v

Sloveniji v istem obdobju povečale za 9,4%, medtem ko so se v vsej Jugoslaviji za 15,6%.

Naravnost porazne pa so številke, ki jih dobimo, če primerjamo sedanje stanje sodobnih gostinskih in turističnih zmogljivosti s predvojnim.

	Pred vojno	Leta 1965	Razlika
Število obratov	6.228	2.584 (zasebnih 1.207 družbenih 1.377)	— 3.644
Hotelska ležišča	8.000	9.600	+ 1.600

Posledice takega stanja se že kažejo. Po podatkih zveznega zavoda za statistiko se je v prvih petih mesecih število prenočitev tujih turistov povečalo za 17%. V obmorskih krajih se je število prenočitev tujih turistov povečalo v primerjavi z lanskim letom celo za 22%.

Po podatkih zavoda SR Slovenije za statistiko pa se je v tem obdobju povečalo število nočitev tujih turistov v Sloveniji samo za 9%.

Če pa vemo, da se je v tem času promet motornih vozil na mejnih prehodih v Sloveniji povečal za 71%, potem lahko ugotovimo, da skozi Slovenijo tujci čedalje pogosteje samo potujejo oziroma prihajajo na izlet.

Če primerjamo posamezne obmorske kraje, potem pride Kaštel Štafilić z indeksom 429 na prvo mesto, za njim pa se vrstijo Baške vode (258), Pakoštani (236), Ulcinj (220), Budva (140), Rovinj (138), Dubrovnik (111). Portorož z indeksom 89 kaže izrazito nazadovanje.

Vzroke za tak razvoj turizma pri nas je treba iskati predvsem v nezadostnih in nemodernih turističnih zmogljivostih in v naši nenačrtni turistični politiki.

Vse kaže, da je turizem v SR Sloveniji še vedno nerešen problem.

Kakor se še vedno ne zavedamo dovolj, kakšne komparativne prednosti ima Slovenija s svojim ugodnim položajem za promet, predvsem za tranzit, tako tudi še nismo odkrili vseh možnosti, ki jih imamo za razvoj modernega turizma.

Pri nas so še vedno mnogi prepričani, da imajo možnosti za razvoj turizma predvsem obmorski kraji, kot so Istra, Hrvaško Primorje, Dalmacija in Črnogorsko Primorje. Trdijo, da je slovenska obala prekratka, naše morje pa umazano.

Njihovega prepričanja ne omaje niti vsakdanji naval Tržičanov na slovensko obalo. Slovenski alpski svet je sicer lep — trdijo nekateri — vendar pa je ozemeljsko tako zelo majhen, da nima pravih, širokih možnosti za razvoj turizma. Zdi se mi, da nam zelo malo pove zgled Avstrije, posebno Koroške (ki ima sama približno 140.000 ležišč) in ki je naredila tako rekoč iz vsake gorske vasice turistično mesto. Predvsem pa si nismo še na jasnem, kaj je tranzitni in izletniški turizem, ki imata verjetno pri nas največ možnosti za razvoj.

Ko sem npr. predlagal, da se v planu za obdobje do leta 1970 posebej poudari položaj Ljubljane, ki ima izredne možnosti za to, da se razvije v tranzitno turistično središče, nisem naletel na razumevanje.

Ljubljana bi morala po prepričanju mnogih ohraniti podobo patriarhalno provincijskega središča malega naroda, ne pa se razviti v moderno prometno tranzitno križišče, skozi katero že danes potujejo milijoni turistov na jug in vzhod. Ti milijoni pa se bodo v Ljubljani ustavljali le tedaj, če jim bodo tod na voljo udobna, cenena prenočišča, dobre usluge in privlačne kulturne in športne prireditve.

Naslednja dilema, ki vznemirja naše turistične delavce je, ali je treba razvijati obmorska ali alpska turistična središča.

Predvsem pa ni rešeno vprašanje, kako financirati razvoj turizma pri nas. Spričo splošnega pomanjkanja sredstev, spričo tega, da nimamo konkretnih konceptov za razvoj turizma, ne more priti do enotnih stališč v razpravah med družbenopolitičnimi skupnostmi, bankami in gospodarskimi organizacijami o tem, kdo je dolžan financirati izdelavo generalnih in regionalnih načrtov za razvoj turizma pri nas, še manj pa seveda, kako rešiti vprašanje pritegnitve domačega in tujega kapitala za financiranje konkretnih turističnih objektov.

Čeprav trdimo, da sta zakon o zasebnem gostinstvu in zakon o prispevkih in davkih občanov v materialnem in organizacijskem pogledu rešila vprašanje zasebnega sektorja v turizmu, pa vendarle drži, da zasebni sektor zelo počasi napreduje. Ali ni naravnost neverjetna ugotovitev, da je imelo takšno turistično središče, kot je npr. Kranjska gora, pred vojno 16 zasebnih gostinskih obratov, danes pa ima menda samo enega.

Vse te dileme in dejstva govorijo, da pri nas še nimamo izdelanega koncepta o razvoju turizma in da v tej panogi z vsakim dnem bolj in bolj zaostajamo.

V tej zvezi bi rad opozoril na nekaj problemov, ki bi jih bilo treba čimprej rešiti.

Naši najvišji organi: skupščina, izvršni svet, gospodarska zbornica, bi morali posvetiti ustrezno pozornost razvoju turizma kot eni najbolj perspektivnih gospodarskih panog pri nas. Oblikovati bi morali stalen organ, ki bi se ukvarjal s problemi turizma v SR Sloveniji. Razdrobljenost turističnih objektov, sorazmerna zaostalost v razvoju te panoge kakor tudi njena kompleksnost preprečujejo, da bi v doglednem času turistične gospodarske organizacije same mogle izdelati načrte za svoj razvoj in rešiti zamotana vprašanja investicij.

Takoj se je treba lotiti oblikovanja koncepta za razvoj turizma v Sloveniji. Potrebna sredstva za izdelavo takega koncepta kakor tudi ustreznih regionalnih načrtov bi morale preskrbeti predvsem družbenopolitične skupnosti. Če smo bili zmožni zagotoviti potrebna sredstva za prostorsko planiranje — kar je seveda potrebno — potem je toliko bolj razumljivo, da zagotovimo sredstva za regionalne načrte za razvoj turizma, brez katerih si ni mogoče zamisliti hitrega in učinkovitega razvoja turističnih dejavnosti pri nas.

V tej zvezi bi bilo treba razčistiti, kaj je pri nas tranzitni in izletniški turizem in kaj potrebujeta ti obliki turizma za svoj razvoj. Vse dosedanje ocene namreč kažejo, da imata prav tranzitni in izletniški turizem pri nas izredno ugodne perspektive.

Načrtnega in učinkovitega financiranja graditve turističnih objektov kakor tudi najrazličnejših objektov, ki sodijo k njim, pri nas še vedno ni. Problem koncentracije kapitala gospodarskih organizacij, ki imajo od turizma velike koristi, kot so trgovina, promet, kmetijstvo itd., še vedno ni rešen. Pobude v tej smeri so samo delne in prihajajo iz posameznih podjetij. V tem pogledu ni načrtov, ki bi zajeli vso Slovenijo. Le ustrezna koncentracija domačega in tujega kapitala bi odprla večje možnosti za razvoj turizma v Sloveniji.

V SR Sloveniji bi se bilo treba odločiti, da se s koncentriranimi naporji v nekaterih krajih in območjih ustvarijo možnosti za razvoj modernega stacionarnega turizma. Če Slovenija ne bo razvila nekaj turističnih središč, ki bodo nekaj pomenila tudi v evropskem merilu, potem tudi ne bomo dosegli ustreznega uspeha v pospeševanju tranzitnega turizma, ker nas bo evropski turistični svet čedalje manj poznal. Neverjetno hudo napako smo zagrešili, da smo npr. Bled popolnoma zanemarili. Najprej s prakso, da ima tudi Bled vse možnosti za razvoj množičnega ljudskega turizma, potem pa s tem, da nismo gradili novih turističnih objektov in moder-

nizirali starih ter zboljševali raznih turističnih storitev, ki jih zahteva sodobni turizem. Da Bled ni mogel obnoviti niti svojega, v izredno lepem okolju ležečega prostora za golf, ni samo krivda in sramota za Bled in radovljiško občino, temveč tudi za Ljubljano.

Če si torej Bled ne bo pridobil spet svojega nekdanjega slovesa, če Portoroža ne bomo hitreje gradili, če bo Soška dolina še vedno prepuščena sama sebi, če Postojna ne bo dobila poleg Postojnske jame še česa, če ne bomo zgradili sodobnega zimskega središča, če bosta Rogaška Slatina in Slatina Radenci še naprej ostali provincijski zdravilišči, potem bodo pač tranzitni turisti pohiteli skozi Slovenijo, ker zanje tod ne bo ničesar tako pomembnega in privlačnega, kar bi jih tukaj malo dlje zadržalo.

V tej zvezi pa ne bi smeli pozabiti na Ljubljano in Maribor. Predvsem Ljubljana ima izredne možnosti, ker leži ob tako pomembnem tranzitnem križišču, da postane moderno središče tranzitnega turizma. Seveda bi morala pozabiti na svojo provincialnost in idiličnost. Ljubljanski festival npr. ne bi smel v svojem programu imeti vsega, od kinematografskih predstav do folklore — pri tem pa odnehati od boja, da si izdela program, ki bi imel neki pomen vsaj za Srednjo Evropo. Če že imamo moderno športno dvorano, potem bi bila potrebna za elitne prireditve vsaj tolikšna reklama, kot jo npr. naredi Celovec za svojo revijo na ledu.

Če je bila nekdanj Ljubljana znana po svoji trgovini in kvalitetni obrti, bi vsekakor lahko bila tudi danes.

Če je imela nekdanj Ljubljana hotele za vsak žep, potem bi jih morala imeti tudi danes.

Skratka, tranzitni turist se bo v Ljubljani ustavljal le, če bo vedel, da v njej zanesljivo dobi dobro in ceneno prenočišče, dobro in raznovrstno prehrano (zasebne gostilne), če bo vedel, da v Ljubljani lahko obiše kvalitetne kulturne in športne prireditve, ki bodo vsaj na srednjeevropski ravni itd.

Mogoče bo kdo rekel, da vse to stane in da za to ni denarja. Nemara je to upravičeno, toda zavedati se moramo enega: če hoče slovenski turizem zaživeti, potem moramo vedeti, kaj hočemo — imeti svoj koncept — in seveda moramo investirati. Brez investicij v nove turistične objekte in v objekte, ki spadajo k njim, brez široko zasnovanega načrta, kako zadržati tranzitne turiste vsaj nekaj časa pri nas, bo turistični val, ki že valovi čez našo pokrajino, nepretrgano nadaljeval svojo pot, v tem primeru pa seveda ne moremo pričakovati tudi ustreznih deviz iz turizma.

Nerešeno vprašanje so prav tako še vedno zasebni turistični objekti. Predvsem še niso spremenjene vse tiste zakonske določbe, ki ovirajo zasebno turistično dejavnost. Prav tako pa jo še vedno ovira tudi konkretna občinska politika. V občinah vlada strah pred nekontroliranim bogatenjem zasebnikov, še vedno ne razumejo, da bo le široko zasnovana turistična dejavnost lahko konkurenčno vplivala na cene in s tem na stabilizacijo.

Končno je treba jasno povedati, da je za razvoj jugoslovanskega turizma važen tudi sistem cest v SR Sloveniji. Preko slovenskih cest prihaja v Jugoslavijo do 90% motoriziranih turistov. Vendar so že zdaj tako obmejni prehodi kakor tudi glavne ceste ozko grlo v razvoju jugoslovanskega turizma. Dolžnost Slovenije je, da pravočasno opozori na ta problem vso jugoslovansko javnost.

JOŽE ZEMLJAK

Regionalne prostorske možnosti in investicijske naložbe

(Infrastruktura, industrija)

Bolj kot to, da se poveča število prebivalstva, vplivajo na problematiko (površine za naselitev, za kmetijstvo, gozdarstvo, rekreacijo, turizem itd.; varstvo voda, narave itd.), kako izrabiti prostor, zboljševanje življenjskega standarda vseh vrst, naraščanje mestnega prebivalstva, večanje ustreznih investicijskih naložb, predvsem infrastrukturnih itd.; v infrastrukturo štejemo energetiko, promet in vodno gospodarstvo kot gospodarsko infrastrukturo. Značilnost infrastrukturnih objektov je predvsem v tem, da so nedeljivi, t. j., namenjeni so velikemu številu potrošnikov, npr. ceste, energetika, šole itd.; rentabilnost infrastrukturnih naložb se kaže v dohodku drugih dejavnosti; sodobna avtomobilska cesta, ki bi jo zgradili le za nekaj tovarn ali mestec ali turistov, ni rentabilna, ker ima premajhen krog potrošnikov; ti ne morejo s svojim dohodkom, t. j. z njegovo kasnejšo delitvijo, pokriti zelo visokih stroškov za zgraditev take ceste. Zato je ravno pri infrastrukturi tako pomembno vedeti, kako se bo, gledano dlje v prihodnost, razvijalo celotno gospodar-

stvo države in drugih držav, v katero smer se bodo prelivali blagovni in potniški tokovi itd.

Struktura investicijskih naložb v Sloveniji dokazuje, da je delež infrastrukturnih naložb zelo močan:

	Tekoče cene, milij. S din					
	1956		1961		1965	
	milij. S din	%	milij. S din	%	milij. S din	%
1. Vse investicije	49.852	100	155.786	100	260.455	100
2. Energetika (elektro-energija, premog, nafta, rudar. raziskov.)	9.225	18,5	11.452	8,4	27.390	10,5
3. Promet (železniški, pomorski, zračni, cestni)	8.146	16,5	10.053	7,4	18.090	6,6
4. Komunikacije (PTT)	340	0,7	6.101	4,5	8.572	3,4
I. Gosp. infrastruktura skupaj	17.711	35,5	27.606	20,3	53.852	20,5
II. Negospo. infrastrukt. (družb. standard) skupaj (stanov.-komunalna dejavnost, kulturna dejavnost)	11.051	22,2	45.309	33,4	92.835	35,6
Infrastruktura Skupaj (I + II)	28.762	57,7	72.915	53,7	146.687	56,1

Vir: Statistični godišnjak SFRJ

Torej gre v poprečju nad 50% vseh investicij v infrastrukturo te ali one vrste. Pravilno določati obseg infrastrukturnih investicij glede na dejanske potrebe gospodarstva in standarda, obstoječega in prihodnjega, je težavna naloga, tako težavna, da ji je treba postaviti dolgoročneje cilje in izdelati temu ustrezne plane. To pa je nujno še prav posebno zato, ker potrebuje infrastruktura tudi razsežen prostor, in to — izrazito funkcionalen prostor (energetika vseh vrst potrebuje npr. pri hidroelektrarnah zadostne količine vode, ravno tako pri termonuklearnih elektrarnah itd.; cesta ali železnica zahteva ustrezno geološko sestavo tal; konfiguracijo terena in obenem gospodarsko, urbano zaledje itd.); tega pa v Sloveniji ni veliko.

Sredstva, naložena v razne vrste osnovnih sredstev, se ovrednotijo kot fiksni skladi, s katerimi razpolaga dana drža-

va; kapital, njegova velikost, absolutna in relativna (na prebivalca, na enoto površine itd.), je poglavitni dejavnik močne ekonomske rasti. Po računih dr. I. Vinskega smo imeli v Slovenija leta 1960 za 2.048,1 milijarde S din (na podlagi obračuna po cenah iz l. 1956) nove vrednosti fiksnih skladov; do slej je bilo od tega izrabljenih 42%,

Večina fiksnih skladov je skoncentrirana v dolinah, tj. na t. im. površini, primerni za prebivanje, ki je imamo v Sloveniji le okoli 20 % vse površine, tj. približno 4.000 km²; od te spada pod mesta okoli 800 km² ali približno 4 % vse površine SRS. Na 1 km² prebivalne površine pride tako okoli 500—600 milijonov S din nove vrednosti fiksnih skladov, od tega je več kakor 50 % infrastrukturnega značaja.

Po ocenah strokovnjakov bomo v prihodnosti potrebovali za energetiko vsaj še 1 % vse površine, za promet tudi 1 %, za urbanizacijo 2 %, za ruralna naselja 2 %, za vodno gospodarstvo 10 % (vštevši melioracijska območja), za eksploatacijska polja rudnikov 1 %, za sodobno kmetijstvo 15—20 %, za rekreacijo in za naravne parke okoli 5 %, skupaj okoli 42—50 % površine; vse drugo, tj. 50 %, pa bi ostalo pokrito z gozdovi.

Ekonomski razvoj po regijah

Zdaj bomo poskusili prikazati možnosti za razvoj po regijah v prihodnjih desetletjih. Sodobne prometne zveze zahtevajo veliko več prostora, kakor so ga nekoč; letališče npr. zahteva velikanski prostor za vzlet in zaradi hrupa (Frankfurtsko letališče obsega skupaj z vsemi potrebnimi objekti toliko prostora kakor celo mesto Frankfurt). Čeprav se ljudje naseljujejo v velikih množinah predvsem v mestih (na 4 % površine SRS okoli 36 % vsega prebivalstva), je seveda med mesti razvit promet zaradi poslovnih, turističnih in rekreacijskih vzrokov. V Sloveniji v prihodnjih 30—40 letih ne bomo imeli večjih težav, če bomo že zdaj prostor, ki je na voljo, racionalno uporabljali. Racionalizacija pa se kaže med drugim tudi v primernih gostotah (prebivalcev na 1 ha, zaposlenih na 1 ha itd).

V analitične namene smo Slovenijo razdelili v troje, po svoji sestavi dokaj homogenih regij.

I. Obmorsko-primorska; občine: Koper, Piran, Izola, Ilirska Bistrica, Postojna, Sežana, Ajdovščina, Nova Gorica, Tolmin.

II. Osrednjo-ljubljansko; občine: Jesenice, Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Tržič, Cerknica, Domžale, Grosuplje,

Idrija, Kamnik, Ljubljana, Litija, Logatec, Vrhnika, Kočevje, Ribnica, Črnomelj, Metlika, Trebnje, Novo mesto, Hrastnik, Trbovlje, Zagorje ob Savi.

III. Vzhodnoslovensko; občine: Brežice, Krško, Sevnica, Celje, Laško, Mozirje, Slov. Konjice, Slov. Bistrica, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Velenje, Žalec, Dravograd, Ravne, Slovenj Gradec, Lenart, Maribor, Ormož, Ptuj, Radlje, Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer, Murska Sobota.

Kakšen je medsebojni odnos teh regij, nam pokažejo nekateri značilni kazalci.

V spodnji razpredelnici prikazujemo globalno, kompleksno regionalno produktivnost v vseh treh regionalnih območjih Slovenije v letih 1961—1964.

Regija	v % delež akt. preb.		v % delež doh.		Indeks region. produkt.	
	1961 1	1964 2	1961 3	1964 4	1961 5 (3 : 1)	1964 6 (4 : 2)
I.	11,7	11,6	10,5	10,7	98,8	102,0
II.	40,5	41,9	50,7	51,8	125,2	125,7
III.	47,8	46,5	38,8	37,5	81,2	80,7
SRS	100	100	100	100		

Čeprav je to obdobje prekratko, da bi lahko povzeli sklepe o nekih zakonitostih, se vendar razmerja iz leta 1961 jasno ponovijo tudi v letu 1964, le produktivnost v regiji I kaže rahlo težnjo po večanju na račun regij II in III. Nizka produktivnost regije III je predvsem posledica visokega števila aktivnega prebivalstva v kmetijstvu.

V regiji III imamo več aktivnega kmečkega prebivalstva kakor v regiji I in II skupaj; 61,8 % vsega aktivnega kmečkega prebivalstva Slovenije je že v regiji III, medtem ko je delež drugih dveh regij le 38,2 %. Delež aktivnega industrijskega prebivalstva v regiji III v primerjavi z vsem aktivnim industrijskim prebivalstvom SRS pa je 41,7 %, kar je le malo pod povprečjem regije II.

Monolitnost, premajhna raznosmernost in zatorej nestabilnost regije III glede dohodka so očitne, saj je delež aktivnega prebivalstva industrije, rudarstva in kmetijstva kar 70,7 % vsega aktivnega prebivalstva regije, medtem ko je delež

tega prebivalstva v regiji II le 55%, v regiji I pa 57,6%, ostalo prebivalstvo je v terciarnih in kvartarnih dejavnostih.

Projekcije prebivalstva in urbanizacije do leta 2001* po dr. D. Vogelniku so, kakor pravi, zdaj le še provizorične, vendar pa nam kažejo tudi take, kakršne so, na določene težnje v prihodnosti, ki pa regionalno niso najbolj ugodne. Delež prebivalstva regije I bo tudi leta 2001 skoraj tak (12,9%), kakor je bil leta 1961 (12,8%). Delež regije II se prav tako ne bo bistveno spremenil, ker bo od 46% v letu 1961 zdrknil na 43% leta 2001. Podobno tudi v regiji III, ki se v strukturi poveča od 46,6% na 46,8%.

Nekoliko večje spremembe opazimo v strukturi mestnega prebivalstva; v regiji I se poveča od 9,4% v letu 1961 na 12,3 v letu 2001; v regiji II pa zdrkne delež mestnega prebivalstva v primerjavi z vsem mestnim prebivalstvom Slovenije od 55,3 na 51,9%; v regiji III se ta delež poveča od 35,3 na 35,8%.

Zanimivo je, da bi se, kakor kažejo te težnje, kljub povečanju (absolutnemu) mestnega prebivalstva v regiji II njegov delež v vsem prebivalstvu nekoliko zmanjšal. Seveda so to le zelo približna predvidevanja, še premalo podprta z enakovrednimi predvidevanji ekonomskega razvoja za daljšo dobo. Ni dvoma, da se bo v prihodnjih 20 ali 30 letih število vsega prebivalstva povečalo, še bolj pa se bo povečalo število mestnega prebivalstva. Če si postavimo za končno točko neko število prebivalstva v prihodnosti, v našem primeru 2,200.000 do 2,300.000, t. j. za približno 600 do 700 tisoč prebivalcev več kot danes, potem je jasno, da moramo že danes temu primerno dimenzionirati predvsem razne infrastrukturne objekte in naprave, vendar v skladu z doseženo stopnjo razvoja. Izgradnja infrastrukture mora biti skladna z ekonomskim razvojem, ne sme za njim zaostajati in ne sme ga prehitovati!

Gostota prebivalstva bo sicer, če se bo povečalo tako, kot pričakujemo, precej večja, kot je danes, vendar pa še vedno pod poprečjem mnogih razvitejših evropskih držav. Če ne pričakujemo, da se bo v Sloveniji naselilo kaj več prebivalcev iz drugih republik, potem ne bomo imeli v prihodnjih 20–30 letih hujših težav s prostorom za nove prebivalce, tudi če računamo, da se bo osebni motorni promet še razvil, da se bo nasploh zboljšal standard.

Gostota prebivalstva se bo v SRS ob takih težnjah večanja prebivalstva zvišala od 78,6 preb./1 km² v letu 1961 na 111,9

* Projekcije so izdelane za 40 let, in sicer od l. 1961–2001; za vse druge kazalce velja obdobje do približno leta 2000.

v letu 2001; v regiji I se bo povečala od 51,2 na 72,4 prebivalca na 1 km², v regiji II od 75,7 na 107,4 prebivalca in v regiji III od 95,9 na 103,5 prebivalca na 1 km². Medtem ko je bila v letu 1961 največja gostota prebivalstva v regiji III, bi bila v letu 2001 največja gostota v regiji II, nato v regiji III in šele za njo v regiji I.

Gostota prebivalstva na površinah, ki bodo po vsej verjetnosti ugodne za poselitev (tj. na približno 4.000 km²), se bo povečala od 383 prebivalcev na 1 km² v letu 1961 na 545 prebivalcev na km² v letu 2001. V regiji I se bo ta gostota povečala od 275 na 400, v regiji II od 359 na 509 in v regiji III od 457 na 649. V tem primeru bo gostota največja v regiji III, tako kot je že bila leta 1961.

Ali bomo imeli dovolj gradbenih in industrijskih površin v SRS?

Za bodoči razvoj prebivalstva (v 40 letih povečanje za približno 42 %) in gospodarstva je treba vedeti, ali obstoječe površine, namenjene za bivanje prebivalstva in za lociranje industrije (vštevši energetiko), zadoščajo. Po zelo približnih računih (švicarski normativi) lahko trdimo, da nam do leta 2000, če bo ustrezno gostejša tudi izgradnja stanovanj, ne bo zmanjkalo potrebnih površin (do istih ugotovitev so prišli tudi v Švici za skoraj dvakratno povečanje prebivalstva). Jasno pa je, da je treba že danes zelo racionalno uporabljati prostor, primeren za gradnjo stanovanj, predvsem še v mestih. Tako bi pri bruto gostoti naseljenosti 100 oziroma 80 prebivalcev na ha površine, primerne za naselitev, potrebovali leta 2001 od približno 23.000 do 29.000 takšne površine; to pa je manj, kot imamo danes površine pokrite s stanovanji (po oceni). Po približnih računih bi imeli pri gostoti 40 (bruto) prebivalcev na 1 ha danes okoli 40.000 ha uporabljene površine za naselitev. (Natančne podatke bi lahko dobili z analizo zazidalnih in urbanističnih načrtov v Sloveniji.) Potemtakem nam, tudi regionalno gledano, v nobeni regiji ne bo zmanjkalo prostora za zidavo stanovanj, nasprotno, pri racionalni stanovanjski gradnji bi glede na gostoto lahko pričakovali celo »presežke«. Poudarjam, da so to zelo približni računi, ki prikazujejo bolj težnjo; manjkajo nam namreč podatki o tem, kakšno je danes dejansko stanje.

V mestih opazimo lahko podobne tendence glede na gostoto (bruto) mestnega prebivalstva: leta 2001 bi v Sloveniji od tedanjih mestnih površin potrebovali približno 14,9 % za gradbene površine pri gostoti 110 preb./ha oziroma 7,5 % pri

gostoti 220 preb./ha. Računajoč s prebivalstvom (mestnim) v letu 1961, bi pri gostoti 110 preb./ha zajeli za potrebne gradbene površine le 6,5 % vse mestne površine pri gostoti 110 preb./ha oziroma 3,2 % pri gostoti 220 preb./ha. Kar se regij tiče, so določene razlike; tako bi leta 2001 v regiji I potrebovali pri gostoti 110 preb./ha 18,4 % mestne površine, v regiji II 13,7 % in v regiji III 15 %. Pri gostoti 220 preb./ha pa bi potrebovali v regiji I 9,6 %, v regiji II 6,9 % in v regiji III 8 % celotne mestne površine.

Podobno kot za površino, kjer naj bi gradili stanovanja, ugotavljamo tudi pri t.i. industrijskih površinah, da pri ustrezni racionalni gostoti do l. 2001 v Sloveniji ne bo zmanjkalo prostora. Leta 2001 bi pri gostoti 90 delovnih mest na 1 ha potrebovali 3.060 ha površine za industrijo (gledano koncentrirano), medtem ko imamo pri gostoti 80 delovnih mest na ha (ocena) v l. 1961 2.875 ha industrijske površine.

Površino, ki bi bila potrebna za vse zaposlene v letu 2001, smo izračunali na podlagi bruto gostote 20 zaposlenih na 1 ha, za leto 1961 pa 10 zaposlenih na 1 ha. V tem primeru bi leta 2001 potrebovali celo nekaj manj površine (45.900 ha), kot smo je imeli po oceni v letu 1961 (52.100 ha). Razumljivo je, da so to le približni kazalci, ki nam predvsem kažejo, da pri racionalnejši gradnji in izrabi prostora ne bo treba posegati v kmetijske in za turizem namenjene površine.

Računamo, da se bo zaposlenost v Sloveniji v primerjavi z l. 1964 v letu 2001 povečala od približno 521.000 na 918.000 zaposlenih oziroma od 32,8 zaposlenih na 1000 prebivalcev na 40,6 zaposlenih na 1000 prebivalcev.

Število zaposlenih v industriji in rudarstvu se bi po vsej verjetnosti povečalo od 222,6 tisoča na 275,4 oziroma od 13,7 na 1000 prebivalcev bi zdrknilo na 12,1 na 1000 prebivalcev. Pri tem smo računali, da bo poprečni delež zaposlenih v industriji in rudarstvu v številu vseh zaposlenih 30 %, kar je tudi realno glede na razvoj v svetu.

Razlike po regijah so v Sloveniji zelo velike, vendar nikjer ne bo večjih težav glede ustreznega prostora, seveda če ga bomo smotrno uporabljali že danes.

Namesto sklepa

S tem kratkim sprehodom v daljno prihodnost smo poskusili na empirični osnovi in na podlagi podatkov, ki jih imamo, nakazati naše sedanje naloge. Jasno je, da zahteva vsakteri od omenjenih problemov posebno obdelavo, posebno raziskavo.

Koeficient intenzivnosti (odnos med kapitalom in družbenim proizvodom) v l. 1961 je bil v SRS okoli 4 (podobno tudi v drugih državah, npr. v Italiji pred 20 leti), okoli leta 2000 pa bi ta koeficient bil isti, če vzamemo za marginalni kapital koeficient 2. Cilj 1800 — 1900 dolarjev na prebivalca okoli l. 2000 zahteva za 42% večje prebivalstvo v SRS (tj. za okoli 600—700.000 prebivalcev več kot danes), letno stopnjo rasti nacionalnega dohodka okoli 5%, ki bi globalno po preteku približno 40 let 6-7 krat večji kot danes. To pomeni sorazmerno velik napor, posebno v prvem desetletju. Večja izenačenost regionalne družbene produktivnosti igra lahko pri potencialnih možnostih za višji nacionalni dohodek veliko vlogo.

Racionalna organizacija prostora postaja danes imperativ moderne družbe, tako kot to že dolgo velja za organizacijo industrijskih in drugih podjetij. Ogromno skritih rezerv imamo ravno v prostoru med podjetji, v prostoru med proizvajalci in potrošniki; in v regijah slovenskega prostora je treba pričeti z raziskavami in planiranjem uporabe prostora, ne da bi kakor koli omejevali poslovno iniciativo podjetij. Omejevanje bo zagotovo potrebno takrat, ko nam razmah gospodarstva lahko začne ogrožati naše vode, pokrajino, najboljše kmetijske površine, gozd in zrak. Končni cilj je vsekakor človek in njegovo udobno bivanje v prostoru. Cilj je jasen, preprost, vendar pa zahteva veliko zamotanih operacij, za vestnih in spontanih.

Kar se da zanesljivo pa lahko predvidevamo za daljši čas: regionalni razvoj prebivalstva, uporabo fizičnega prostora, tehnološki napredek in na podlagi tega gibanje delovne sile kot odraz večje proizvodnje in večje družbene produktivnosti.

VINKO MLAKAR

Zunanjetrgovinski impulzi in integracijski procesi

Namen naših izpeljav je orisati pogojenost, oblikovanje in učinkovitost mednarodne gospodarske kooperacije v sodobni mednarodni ekonomiji. Izhajamo iz določenih splošnih zakonitosti v razvoju mednarodnega gospodarstva in iz določenih specifičnosti Jugoslavije v svetovnem gospodarskem prostoru ter želimo prikazati nujnost kompleksnejšega in intenzivnejšega izrabljanja zunanjegospodarskega impulza pri rasti našega narodnega gospodarstva. V takem kontekstu se kaže potreba po oblikovanju in izkoriščanju mednarodnih integracijskih procesov (v povezavi z notranjimi) tako v produkcijski sferi (mednarodna delitev dela) kot v menjalni sferi (zunanja trgovina). Osrednja teza tega prispevka je torej v bistvu realizacija principov koherenčnosti in konsistenčnosti v sedanji fazi razvoja našega gospodarstva, ko se želimo na temelju multilateralnega blagovnega, storitvenega in plačilnega prometa ter na temelju večje mobilnosti produkcijskih tvorcev celoviteje in ekonomsko zavestneje vključiti v mednarodno gospodarstvo. Takšno vključevanje — v intenzivni obliki — pa ni mogoče brez ustreznih integracijskih procesov.

1. Izhodišče postavljene teze

Obravnavanje mednarodne delitve dela kot sestavnega dela mednarodne ekonomije zahteva nadrobnejšo določitev nekaterih izhodišč, ki so po našem mnenju odločilna pri alternativni med ekstenzivnim ali intenzivnim vključevanjem v mednarodno delitev dela.

Kot bistveno odločujoč in utemeljen dejavnik, ki zunanjegospodarski impulz na produkcijsko sfero posebno krepi, je teritorialna velikost države kot determinanta. Ob določitvi maksimuma ali minimuma mednarodne delitve dela lahko najprej ugotovimo, da nam zunanjegospodarska teorija ne daje zadostnih splošnih meril. To pomeni, da moramo nacionalni

prostor in njegovo mednarodno različnost tembolj upoštevati, ker bi sicer ne imeli več zunanjegospodarske teorije in bi skupaj z Ohlinom lahko govorili le o medpodročni trgovini¹. Glede tega soglašamo s Predöhlom², da je amplituda med maksimumom mednarodne delitve dela in ustreznim minimumom zaradi bolj ali manj obsežne avtarkije med posameznimi deželami dokaj različna in da nanjo vplivata predvsem velikost in razpoložljivost izvornikov na določenem državnem prostoru.

Omenjena korelacija je dandanes že splošno verificirana³. Vzročne povezave in medsebojne odvisnosti je treba torej iskati v funkcionalnih odnosih med nacionalno proizvodnjo, mednarodno delitvijo dela in zunanjo trgovino. Če sedaj že zajema naša zunanjetrgovinska izmenjava 1/10 družbenega produkta in če je objektivna trditev, da bo ta menjava vedno bolj prevladovala v narodnem gospodarstvu (stopnja njene rasti je večja od stopnje rasti družbenega produkta), potem postajajo pri njeni nadaljnji rasti vprašanja menjalnih odnosov, strukture te menjave in plačilnih odnosov (bilanciranja s posameznimi valutnimi področji) bistvena vprašanja deleža mednarodne delitve dela in zunanje trgovine pri rasti narodnega gospodarstva.

Prvo izhodišče naše teze kaže na to:

— da je vključevanje v mednarodno delitev dela objektivna nujnost za vse celice svetovnega gospodarstva;

— da je treba na višji stopnji gospodarskega razvoja ekstenzivne oblike mednarodne delitve dela (kratkoročni aspekti poslovnega sodelovanja) in zunanjetrgovinske menjave (izvoz občasnih presežkov ob veliki disperziji trga) nadomestiti z intenzivnimi oblikami mednarodne delitve dela (dolgoročna mednarodna kooperacija in specializacija) in zunanje trgovine (izvozno propulzivne panoge);

— da je treba s sodobno kompozicijo izvornikov: tehnologija — kapital — naravna bogastva, bistveno spremeniti menjalna razmerja, strukturo menjave in plačilne odnose.

¹ Ohlin B., *Interregional and International Trade*, Harvard Economic Studies, Cambridge 1933.

² Predöhl A., *Aussenwirtschaft*, Verlag Vandenhöck & Ruprecht, Göttingen 1949, str. 165.

³ Prim. Bajt A., *Produktivnost rada*, Nolit Beograd 1960, str. 251; Roler, *Mednarodna socialistična delitev dela*, Ekonomski pregled 7/1964, Zagreb; Sočan L., *Nekatere značilnosti našega gospodarstva v zvezi s predvideno konvertibilnostjo dinarja*, *Ekonomika* revija 3/1966, Ljubljana; Zotov-Segalov, *Determiniranje koristnega učinka mednarodne delitve dela*, *Ekonomika Moskva* 1965, str. 81.

Na podlagi rezultatov dosedanjih poskusov kvantifikacije proizvodnih funkcij v našem gospodarstvu in s primerjavo teh z rezultati omenjenih funkcij v gospodarsko razvitih deželah lahko ugotovimo določene razvojne smernice prihodnje gospodarske rasti in vlogo mednarodne delitve dela pri razreševanju nastajajočih problemov.

Tehnični napredek — najširše pojmovan — postaja danes ne samo bistven tvorec gospodarske rasti, temveč tudi eden izmed dominantnih faktorjev mednarodne delitve dela na podlagi skupnega imenovalca — invencije in inovacije. V konkretnih razmerah razvoja jugoslovanskega gospodarstva je malo verjetno, da bi mogli omenjeni tvorec brez intenzivnih oblik mednarodne delitve dela zadosti hitro in učinkovito vključiti v našo gospodarsko rast.

Urejanje statičnih in dinamičnih problemov bo v mnogem težavnejše, če se ne lotimo postopnega uvajanja intenzivnih oblik mednarodne delitve dela in zunanje trgovine. S tem ne trdimo, da so te oblike edini ključ pri razreševanju teh problemov. Želimo pa poudariti, da smo poborniki paralelnih procesov, ker po tej poti upoštevamo racionalno pot ekonomije časa, naše realne možnosti, prav tako pa se ne izpostavljamo nevarnosti, da zgubljammo čas za stvari, ki so ekonomsko objektivne.

Na podlagi specifičnosti našega narodnega gospodarstva z vidika svetovnih gospodarskih procesov in z vidika stopnje gospodarskega razvoja je treba ugotoviti optimalno pot vključevanja našega narodnega gospodarstva v mednarodno delitev dela in menjavo.

Obstoječi modeli vključevanja narodnega gospodarstva v svetovno gospodarstvo — npr. model primerjalnih prednosti v klasičnem smislu — so za naše gospodarstvo nesprejemljivi, ker so preveč statični in premalo dinamični. Intenzivno izrabljanje zunanjegospodarskega impulza je po našem taka mednarodna delitev dela oz. takšna blagovna in neblagovna menjava, pri kateri domača dežela tako na izvozni kot na uvozni strani, prav posebno pa v *totaliteti* med obema, doseže optimalni koristni učinek. To pa pomeni izhajati iz obstoječega in doseženega razvoja ter z dinamičnimi elementi izločati negativne posledice zakonitosti komparativnih stroškov.

Klasična ekonomska doktrina, ugotavlja Stanovnik⁴, je obetala maksimiranje nacionalnega dohodka s specializacijo v sektorjih optimalne gospodarske učinkovitosti. Tehnološki

⁴ J. Stanovnik, *Dežele v razvoju v svetovnem gospodarstvu*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1964, str. 28.

napredek je to doktrino in politiko demantiral. Takšna proizvodna specializacija namreč ni samo pustila dežele v razvoju v splošni ekonomski zaostalosti — kljub razvoju izvoznega sektorja —, ampak je postalo spričo novega tehnološkega razvoja in nove ekonomske politike industrijskih centrov ena izmed pglavitnih virov ekonomske diverzifikacije dežel v razvoju.

2. Analiza in kriteriji vpliva zunanjega gospodarstva na nacionalno gospodarstvo.

Pri sodobnem pojmovanju zunanjegospodarskega impulza in njegovih učinkov na nacionalno produkcijsko sfero postanejo naslednji ingredientii kompleksa še posebno tehtni:

- kriteriji za optimalne oblike »know-how« izvoza in uvoza⁵;
- kriteriji za optimalne oblike uvoza in izvoza akumulacije;
- kriteriji za optimalne oblike mednarodne kooperacije;
- kriteriji za optimalne oblike izvoznih kooperacij med majhnimi in srednjimi gospodarskimi organizacijami.

a) Kriteriji za »know-how« izvoz in uvoz

Invencije in inovacije so rezultat visoko razvite znanosti in predvsem raziskovalnega in razvojnega dela. Če si postavljamo kot cilj izoblikovati optimalne kriterije »know-how« izvoza in uvoza na kompleksni gospodarski bazi, potem lahko sprejmemo le takšno rešitev, ki temelji na dolgoročnih ekonomskih procesih. Že poprej smo poudarili ne samo kvantitativno stran tega impulznega ingredienta (število invencij in inovacij), temveč prav posebno njegovo kvalitativno stran (čas prenosa in osvojitvev »know-how« v produkciji). Iz tega izhaja zahteva ne samo s produkcijskimi stroški in blagovno kvaliteto obstoječe proizvodnje utrjevati svojo konkurenčno zmožnost na zunanjem trgu, temveč tudi z novimi artikli zunanji (in tudi notranji) trg zadržati, osvojiti ali razširiti. Problem prenosa in osvojitvev procesa tehnologije ni samo tehnični, temveč tudi ekonomski proces. Zaradi tega lahko enkratni uvoz industrijske lastnine (tehnična dokumentacija, pravica uporabe tehničnega postopka, recepta iznajdbe itd.) obravnavamo le kot eno izmed oblik »know-how« izvoza in

⁵ Poslovni vidik tehnološkega napredka (vprašanje v produkcijsko in cirkulacijsko sfero) opredeljujemo z izrazom »know-how«.

uvoza, ki je predvsem primerna za developing fazo gospodarskega razvoja. V obdobju intenzivnega izkoriščanja zunanjegospodarskega impulza in intenzivnega vključevanja narodnega gospodarstva v mednarodno ekonomijo je treba izoblikovati taka merila »know-how« izvoza in uvoza, ki so ekonomsko optimalna. Pri tem mislimo posebno na odgovornost pri prenosu in uvajanju tehnologije v proizvodnjo, na participiranje pri nadaljnjem razvijanju licenčnega produkta, na razreševanje organizacijsko-tehničnih problemov, predvsem pa na odgovornost razvijanja rentabilne in mednarodno konkurenčno sposobne proizvodnje. Pri takšni koncepciji »know-how« izvoza in uvoza pomen mednarodnih gospodarskih integracij postaja vedno večji, ker pomeni racionalno podlago za realizacijo koncepta. V obdobju, ko nacionalna produkcija ni več toliko orientirana na notranji trg, temveč v enaki ali še večji meri na zunanji trg, ne moremo enkratnega uvoza ali izvoza tehnologije obravnavati, kot da je edino racionalen ali mogoč, ker pomeni v večji meri element nacionalne kot mednarodne ekonomije. Tvorec gospodarske rasti, »tehnični napredek«, je vsekakor negativna postavka v naši bilanci zunanjih tvorcev. Po obstoječih podatkih o »know-how« prometu s tujino je razvidno, da smo tehničnega napredka desetkrat več uvozili, kot ga izvozili. Pri tem nočemo zanikati pomena lastnega razvoja znanosti, temveč le ugotoviti, da bo naš gospodarski razvoj tudi v bodoče v marsikaterih panogah odvisen od uvoza tehničnega napredka in da lahko kompleksne uvozne oblike tega napredka delujejo kot akcelerator gospodarske rasti.

b) Kriteriji za menjavo akumulacije

Pospeševanje mednarodnih integracijskih procesov na ekonomski podlagi lahko ovrednotimo kot objektivno nujnost. Obstoječi intersistemski in intrasistemski integracijski procesi so rezultat bilateralnih, ponekod celo administrativnih planskih usklajevanj, in manj rezultat zavestnega, plansko konformnega izrabljanja mednarodne ekonomije. Mednarodna ekonomija pa zahteva uvedbo novih prvin v mednarodno gospodarsko sodelovanje in urejanje vprašanj skupnih investicij bolj kot doslej na osnovi ekonomskih kategorij in predvsem na temelju ekonomskih izračunov. V takem kontekstu se postavlja vprašanje racionalnosti in upravičenosti uvoza tuje akumulacije in njegovih optimalnih oblik.

Če izločimo spekulativni kapital kot najmanj racionalno obliko uvoza kapitala, potem postane proizvodno-finančna

oblika uvoza kapitala temeljna delovna hipoteza, pri čemer je treba izhajati iz obojestranskih motivov koproducentov in sprejeti metodo bilanciranja dohodka kot kriterij za uvoz kapitala.

Problematika motivov ni omejena samo na preskrbovalne motive, ki naj zagotove preskrbo energije, surovin in polproizvodov in ki naj prvenstveno pospešujejo primarno proizvodnjo, kar posebej obravnava Bogomolov⁶. Omenjeni motivi bodo vedno zelo pomembni, ker gre za dejavnike, ki so zemljepisno vezani na določen kraj oz. jih ni mogoče ob sprejemljivih stroških translocirati na drug kraj. Preskrbovalni motivi so v mednarodni ekonomiji mnogo širši in jih ni mogoče omejiti na energijo in material. Med drugim postaja v razvitetih deželah na zahodu, pa tudi na vzhodu (primer NDR) pomanjkanje delovne sile problem, ki ga je mogoče razreševati ne samo z mobilnostjo delovne sile (imigracija delovne sile), temveč tudi s premeščanjem lokacije proizvodnih obratov na področja z ustrežno delovno silo v obliki proizvodno-finančnega sodelovanja. Na drugi strani se motivi izrabe tuje akumulacije prav tako razlikujejo in jih je moč zadovoljiti z bolj ali manj ekonomsko intenzivnimi oblikami. Kreditna oblika izkoriščanja tuje akumulacije je sicer teoretično najmanj sporna, vendar je pri uvajanju intenzivnih oblik mednarodne delitve dela ne moremo obravnavati, kot da je edina oblika uvoza tuje akumulacije, ki ustreza razvitemu socialističnemu gospodarskemu sistemu.

V dilemi, ali ponovno dopustiti izvoz profita (in obresti) ali ne, lahko odloča v bistvu le delež tujega kapitala pri rasti narodnega dohodka. Ne da bi podrobno obravnavali bilančno metodo, lahko na tem mestu ugotovimo, da tuji kapital prav tako povečuje kot zmanjšuje narodni dohodek.

Skupno povečanje narodnega dohodka po tujem kapitalu se zmanjšuje — na temelju razlike med dohodom od domačih sredstev v veji, v katero se investira tuji kapital, in dohodom v veji, v katero se investirajo domača sredstva zaradi investiranja tujega kapitala; — na temelju morebitno večjih realnih stroškov v primeru izkoriščanja po tujem kapitalu.

Na temelju te ugotovitve daje prof. dr. Bajt⁷ naslednji sklep: Investiranje tujega kapitala v domače gospodarstvo je koristno, kolikor je skupno povečanje narodnega dohodka,

⁶ Bogomolov T., *Ekonomska učinkovitost socialistične mednarodne delitve dela*, Založba Ekonomika, Moskva 1965, S 4.

⁷ Bajt A., *Produktivnost rada*, Založba Nolit, Beograd 1960, str. 350.

ki ga povzroča investiranje tujega kapitala, večje od skupnega zmanjšanja narodnega dohodka, ki ga povzroča investiranje tujega kapitala. Ceteris paribus so možnosti investiranja tujega kapitala toliko večje, kolikor je ugodnejši dogovor o delitvi vsega dohodka tujega kapitala na izvoz in na domači narodni dohodek.

Makroekonomske kriterije uvoza tujega kapitala je treba predvsem dopolniti z ustreznimi optimalnimi mikroekonomskimi kriteriji, pri čemer smo že omenili konkreten dogovor o delitvi dohodka oz. dobička. V tem kompleksu so po našem mnenju najvažnejša dva vidika: izoblikovanje kriterijev v participaciji dobička. Glede zadnjega obstaja že ustrezen elaborat, ki daje prednosti dinamičnim aspektom pred statičnim (participacija na temelju prometa namesto fiksne participacije)⁸. Glede prvega kriterija bi lahko pripomnili: potrebno je v smislu sodobnih koncepcij kategorijo »know-how« — torej kombinacijo izsledkov tehničnega napredka in tujega kapitala — obravnavati kot pomembno prvino moderne mednarodne delitve dela. Trditev lahko obrazložimo s tem, da lahko ta prvina odločujoče pospeši ekonomske procese znotraj mednarodnih integracijskih procesov, izoblikuje mednarodne interese skupnosti, pospešuje in vzpodbuja interes na uspešnosti skupnih investicij, stabilizira ekonomske zveze, omogoča dolgoročno in dinamično razvojno politiko pa tudi olajša razrešitev statičnih problemov.

K vsemu temu pa je treba dodati tudi nekaj omejitev. Temo obravnavamo le z ekonomskih vidikov, medtem ko neekonomskih aspektov na tem mestu ne moremo obravnavati. Nadalje je treba pripomniti, da naših izvajanj ni mogoče razumeti kot »en bloc« poslovno politiko, temveč le v okviru zavestnih odločitev, izračunanih učinkov in na temelju interesnih skupnosti.

c) *Kriteriji mednarodne gospodarske kooperacije*

Koncepcije mednarodne gospodarske kooperacije se med seboj razlikujejo po tem, ali so element relativno zaprtega ali element relativno odprtega gospodarstva. Pa tudi v zadnjem primeru lahko razlikujemo manj in bolj intenzivne oblike.

Znotraj mednarodne gospodarske kooperacije zavzema proizvodna kooperacija odločujoč položaj in jo lahko obravnavamo v skupnem modelu mednarodne gospodarske kooperacije kot temeljno obliko. Če upoštevamo v uvodnih mislih

⁸ Mednarodno proizvodno-finančno sodelovanje, elaborat EI Zagreb, 1966.

podane determinante, pomeni zavestna proizvodna kooperacija pomemben dejavnik gospodarske rasti, ker razvija na temelju razdelitve posameznih proizvodnih faz proizvodne enote v takšne obratne velikosti, ki so optimalne tudi z mednarodnega vidika, v katerih je rentabilna tudi najmodernejša produkcijska tehnika in v katerih je mogoče produktivnost dela najhitreje povečati. Tem smotrom mednarodne proizvodne kooperacije lahko dodamo še druge, kot: boljše izrabljanje proizvodnih zmogljivosti, boljše preskrbovalne možnosti, zagotovitev in povečanje tržnega deleža, izkoriščanja primerjalnih lokacijskih prednosti. Končni smisel te oblike mednarodne delitve dela je torej razlika v stroških oziroma optimalna kombinacija načela produktivnosti z načelom rentabilnosti.

Če obravnavamo mednarodno proizvodno kooperacijo kot temeljno obliko mednarodne gospodarske kooperacije, pri tem ne negiramo zahteve po kompleksnem izrabljanju zunanjegospodarskega impulza.

To torej pomeni, da je treba

— proučiti ves model mednarodne gospodarske kooperacije po posameznih ingredientih in

— na podlagi proizvodne kooperacije ugotoviti mogoče, bolj ali manj kompleksne modele in jih prilagoditi konkretni gospodarski situaciji.

Posamezne ingredientne kompleksnega modela je mogoče ogotoviti s sistemom ekonomskih motivov. Po našem mnenju obstajajo trije poglobitveni motivi, katerih skupni imenovalec ali centralni motiv je motiv ekonomskega učinka. Med poglobitvene motive lahko prištevamo: proizvodni motiv, preskrbovalni motiv in tržni motiv.

Proizvodni motiv sestavljajo naslednji elementi:

— z razčlenitvijo produkcijskega procesa na posamezne proizvodne faze in z razdelitvijo faz na posamezne producente optimalno oblikovati posamezne produkcijske velikosti;

— na temelju optimalnih produkcij ekonomsko upravičiti uporabo najmodernejše produkcijske tehnike, jo skupno osvajati in razvijati;

— na temelju obeh prejšnjih smotrov skupno produktivnost maksimalno povečati.

Preskrbovalni motiv sestavljajo naslednji elementi:

— na temelju mednarodne kooperacije optimalno povežati domače in tuje naravne in ekonomske izvornike (suro-

vine, polproizvodi, deli, sklopi in polsklopi, delovna sila, »know-how«, razpoložljiva akumulacija);

— objektivno nezmožnost preskrbe iz lastnega gospodarskega področja nadomestiti z zagotovitvijo mednarodne preskrbe;

— na temelju delitve dela zagotoviti ekonomičnejšo proizvodnjo ob istočasni imperativni proizvodnji;

— na temelju racionalne alokacije produkcijskega obrata zagotoviti rentabilnejšo preskrbo produkcijskih faktorjev.

Tržni motiv, ki postaja v obdobju intenzivne zunanje trgovine posebno tehten, sestavljajo naslednji elementi:

— s tržno gospodarskimi motivi kooperantov omogočiti placement produktov na lastnem in tujem trgu in s tem po optimalnih merilih vezati princip produktivnosti s principom rentabilnosti;

— z ustreznimi organizacijskimi oblikami (ustrezno modificirana družba) zagotoviti tržni motiv v obojestranskem interesu;

— s skupno službo proučevanja ustreznih trgov si zagotoviti potrebne podatke (o predvidenih spremembah gospodarske strukture, potrošni nagnjenosti, potrošnih navadah, tržnih organizacijah, konkurenčnih razmerjih, potrebah, ustrezni embalaži, oblikovanju asortimenta, prodajnih poteh, običajnih maržah oz. rabatih, cenah, kreditni politiki in drugem) in s tem racionalizirati tudi na področju raziskave trga in modernega marketinga.

Motiv koristnega učinka lahko enačimo z motivom rentabilnosti in je lahko glede na organizacijsko obliko mednarodne gospodarske kooperacije — individualen ali skupen, vendar pa v vsakem primeru osredni motiv gospodarskega sodelovanja. V obligacijski obliki mednarodne kooperacije doma (na temelju kooperativne pogodbe) postane ostvaritev tega motiva skrb vsakega kooperanta posebej. V podjetniški obliki kooperacije v tujini (predvsem za realizacijo tržnega motiva) pa postane motiv koristnega učinka skupen na temelju interesne skupnosti in deljiv po vložnem deležu (produkcijski fond, vložena tehnologija, organizacija, obstoječe prodajno omrežje, poslovno ime — goodwill, blagovna znamka) in prevzemu poslovnega rizika. Izbira med obema oblikama gospodarske kooperacije zavisi od gospodarskega potenciala, ustreznih ekonomskih interesov in od možnosti, ki jih nudi gospodarski in družbeni sistem.

Zunanjetrgovinski impulz se v nacionalni produkcijski sferi izoblikuje med drugim v mednarodni gospodarski ko-

operaciji in zagotavlja ob ekonomsko zavestni usmeritvi optimalno povezavo principa produktivnosti (razvoj produkcijskih sil) s principom rentabilnosti (povečanje razpoložljivega narodnega dohodka v cenovni obliki). V mednarodni ekonomiji (ki predpostavlja multilateralnost in večjo mobilnost tvorcev) se lahko osrednji motiv — gospodarski učinek — povezuje z drugimi smotri. Tako lahko mednarodna kooperacija v okviru produkcijskega motiva pomaga urejati »know-how« problem, omogoča optimalno izrabljanje izvornikov in pospešuje gospodarski razvoj (developing problemi). Tudi v mednarodnem planskotržnem gospodarstvu je mogoče produkcijski motiv (v obligacijski ali podjetniški obliki) povezovati z ostalimi motivi in tako — konkretnim gospodarskim razmeram prilagojeno — izoblikovati dvo- ali tristopenjski kompleksni kooperacijski model. Pomen teh kompleksnih modelov je v dobi intenzifikacije mednarodne delitve dela posebno velik, ker povezuje nacionalno produkcijsko sfero z zunanjo cirkulacijsko sfero s pomočjo ustreznih integracijskih procesov. Kombinacija vseh mogočih motivov pa mora v sedanjih razmerah temeljiti na znanstvenih metodah (operations research), mora temeljiti na mednarodnem planskem usklajevanju (kombinacija in dikativnega in aktivnega planiranja v okviru integracijskega organizma), mora temeljiti na ustreznih ekonomskih zakonitostih (tržne cene, realen in enoten tečaj), mora biti razbremenjena protekcionističnih ukrepov, mora temeljiti na izrabljanju gospodarskih prednosti (izkoriščanje modifikacijskih faktorjev), prav tako pa razreševati statične (izkoriščanje zmogljivosti) in dinamične (optimalne velikosti produkcijskih obratov, učinki velikih serij) probleme na nacionalni in internacionalni stopnji.

d) Kriterij izvozne kooperacije za majhna in srednja podjetja

Specifična izvozna problematika je v bistvu odsev spremenjenih produkcijskih in tržnih razmer v prehodu na relativno odprto gospodarstvo, ko te organizacije vedno bolj izgubljajo dosedanje prednosti, ki so izhajale iz zaščitene domačega trga (kvantitativne in kvalitativne omejitve) ali iz poznavanja lokalnega oz. regionalnega trga (potrošniške navade in motivi v razmerah ekstenzivnega marketinga).⁹ Izguba teh zaščitnih in lokalnih prednosti odpira proizvodne, finančne in tržne probleme.

⁹ Prim. Export Marketing Groups For Small and Medium-Sized Firms, Research Institute for Foreign Trade, Copenhagen School of Economic and Business Administration, OCDE 1964.

Proizvodni problemi se kažejo v tem, da novi tržni pogoji ne omogočajo več zaščitene rentabilnosti ob nizkih zmogljivostih, ob neustreznem izkoriščanju zmogljivosti, ob širokem proizvodnem programu in ob primarnosti domačega tradicionalnega trga. Sestavljanje proizvodnega programa z vidika zunanjega trga (v optimalni kombinaciji z notranjim) pa odpira mnoge probleme s finančnega in tržnega področja. Ureditev proizvodnih problemov mora v večji meri predpostavljati proizvodno gibkost teh organizacij (njihova primerjalna prednost do velikih proizvodnih podjetij).

Finančni problemi izvirajo deloma iz spreminjanja dotodanjih proizvodnih programov, iz potrebe po tehnični modernizaciji proizvodne in iz potreb po financiranju izvozne tržne organizacije. Zmanjšanje pomena tradicionalnega trga in orientacija na zunanji trg odpira torej probleme financiranja novega proizvodnega programa kakor tudi izvozne tržne organizacije (z velikimi stroški povezana raziskava tujega trga in lastna izvozna tržna organizacija).

Tržni problemi vključevanja v mednarodno gospodarstvo se kažejo v odpravi ekstenzivnih oblik modernega marketinga in v nadomeščanju z intenzivnimi oblikami. Prodajanje občasnih viškov po občasni posrednikih in mednarodnem trgu je vsekakor ekstenzivna oblika vključevanja v mednarodno delitev dela. S tem ne zmanjšujemo pomena klasičnih oblik mednarodnega trgovinskega posredovanja (izvozni trgovec, izvozni komisionar, izvozni zastopnik), želimo pa poudariti, da te oblike izvozne tržne organizacije ne pomenijo edine razrešitve problema. V razmerah relativnega odprtega gospodarstva ni pglavitni problem samo optimalno povezati notranjo in zunanjo cirkulacijsko sfero, temveč v te procese tudi aktivno vključiti notranjo produkcijsko sfero, ki mora postati nosilec novih stremeljenj in hotenj ob hkratnem prevzemu poslovnih nevarnosti, ki so povezane z izvozno akspanzijo.

Urejanja specifične izvozne problematike majhnih in srednjih podjetij, tako kot smo jo nakazali, ni mogoče izpeljati brez izoblikovanja optimalnih notranjih izvoznih integracijskih procesov kakor tudi ne brez izoblikovanja optimalnih mednarodnih integracijskih procesov. Razen čisto ekonomskih elementov teh integracijskih procesov pa je treba upoštevati posebnosti samoupravnega sistema kot podlago za konkretno ureditev naših problemov.

Nadomeščanje ekstenzivnih oblik notranjih izvoznih integracijskih procesov, ki temeljijo na klasičnih ali modificiranih oblikah mednarodnega trgovinskega posredovanja z novimi intenzivnimi oblikami, ki ustrezajo elementom mednarod-

ne ekonomije, zahteva ustrezno izoblikovanje poslovnih integracij. Po našem mnenju je treba iskati optimalne oblike notranjih integracijskih procesov v kombinaciji

— med znanimi oblikami finančnih integracij, ki odpravljajo dosedanje slabosti naših izvoznih skupnosti kot pretežno izvoznih posrednikov in

— med proizvodnotržnimi izvoznimi skupnostmi več proizvajalcev, ki po principu prostovoljne odločitve in ob ohranitvi finančne in pravne samostojnosti zavestno in ekonomsko upravičeno odstopijo del svoje gospodarske dejavnosti koordiniranemu proizvodnemu programu s ciljem krepitev svojih tržnih pozicij v tujini.

Prednost tako oblikovane izvozne družbe v primerjavi z dosedanjimi oblikami izvoznega sodelovanja in ob ohranitvi dosedanjega principa prostovoljnosti bi bile naslednje:

— motiv klasičnega ali modificiranega posredovanja se nadomestiti z motivom skupnih sredstev za financiranje skupnih izvoznih funkcij in ostalih skupnih dejavnosti;

— raziskava trga, pospeševanje prodaje in razvoj proizvodnje, ki so često zanemarjeni pri majhnih in srednjih podjetjih zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, postanejo ekonomsko utemeljene oblike skupnih dejavnosti, ker je vprašanje izvozne ekspanzije obenem tudi vprašanje razvoja združenih gospodarskih organizacij;

— vprašanje koordiniranega proizvodnega programa postane skupen interes in koncept, kajti brez koordinirane poslovne politike ni mogoč obstoj izvozne grupe proizvodnih podjetij;

— oblikovanje take izvozne skupnosti dopušča združevanje po vertikalnem in horizontalnem principu po predhodno dobro analiziranem proizvodnem programu, kajti kombiniranje gospodarskih sil mora temeljiti na istovrstnih principih in na dosegljivih ciljih.

Če v prejšnji izpeljavi akceptiramo in razvijamo koncepte proizvodno-finančnih integracij v mednarodnem merilu, potem zahteva princip koherenčnosti tudi ustrezno razvijanje koncepta predvsem na področju notranjih izvoznih integracijskih procesov, kajti optimalne koristne učinke dosegamo ravno v povezavi z obema oblikama integracij. Gre torej za kompleksen koncept, pri katerem obravnavamo notranje tržne grupe kot »conditio« za razvoj zunanjih, če seveda ostanemo pri kvantitativnem in kvalitativnem izhodišču majhnih in srednjih podjetij.

Izhodišče tega koncepta je torej koordiniran proizvodni program oziroma vprašanje selekcije dotedanega proizvod-

nega programa. Ali se bo opravila selekcija po principu odbiranja istovrstnih proizvodov, po principu formiranja kompleksne potrošnje, kompleksnih objektov ali po principu prodaje po enakih distribucijskih kanalih, je stvar konkretne ekonomske odločitve zainteresiranih podjetij. Vsekakor postane vprašanje proizvodne selekcije eno izmed temeljnih vprašanj ustanavljanja izvoznih grupacij, ki mora biti v skladu s prej omenjenimi istovrstnimi principi in dosegljivimi cilji. Zahteva selekcije po principu izločanja izstovrstnih proizvodov ne more biti absolutna, ker zavisi od tega, ali je integracija organizirana na nižji stopnji (v bistvu informativni, raziskovalni, propagandni in razvojni servis) ali na višji stopnji (skupna izvozna služba s kvalificiranim in specializiranim osebjem ob nižjih izvoznih stroških in ob večjem rezultatu). V drugem primeru postane omenjeni princip aktualen, četudi ga ni treba popolnoma izpeljati. Dejavniki, kot kolekcija proizvodov, povečanje možnosti izbire, že omenjeni motivi potrošnikov so lahko zelo važni pri povečanju gospodarnostnega motiva izvozne integracije. Vsekakor vprašanje konkurenčnih proizvodov ne more biti ovira za ustanavljanje izvozne proizvodne družbe, ker jih je moč razdeliti na posamezne mednarodne trge, v skrajnem primeru pa izločiti iz skupne liste. Prednosti takega proizvodnega programiranja so torej v sestavljanju takega proizvodnega programa, ki po principu prostovoljnosti dopušča vključitev vsega dosedanjega, delnega dosedanjega, kakor tudi revidiranega dosedanjega proizvodnega obsega. Vsi štirje principi selekcije (konkurenčnost produktov, oblikovanje kompleksne potrošnje, oblikovanje kompleksnih objektov, prodaja po enotnih distribucijskih kanalih) so po našem mnenju izhodišče ekonomsko utemeljene izvozne integracije. V povezavi s finančnimi oblikami integracij je taka integracija zmožna urejati tudi kompleksna vprašanja. Poglavitno vodilo pri tem pa je, da mora izvozna specializacija temeljiti na proizvodni specializaciji.

Raznolikost selekcijskih principov je v bistvu odsev vertikalne in horizontalne možnosti integracijskih izoblikovanj. Vendar se nam zdi, da so bili vidiki kompleksnosti (potrošnja oz. ringi) kakor tudi distribucijskih kanalov (na mednarodnem trgu zelo močan dejavnik modernega marketinga) premalo upoštevani ravno pri integracijah majhnih in srednjih podjetij. Alternativa združevanja enakih ali različnih proizvodnih dejavnosti je torej tudi v tem prispevku. To, kar želimo posebej poudariti, je potrošnja kot vedno pomembnejša determinanta pri integracijskih procesih. To pomeni, da je treba vedno bolj proučevati distribucijske kanale v tujini (sodobne

oblike distribucijske verige) in prilagoditi sestavljanje proizvodnih programov izvozne grupe obstoječemu trgovskemu omrežju v tujini. Sodelovanje neke izvozne grupe z distribucijsko verigo Migros v Švici (navedemo le kot primer) bo povzročilo sestavljanje popolnoma drugačnega proizvodnega programa grupe, kot pa če bi izhajali le iz ponudb potencialnih integrantov pri sestavljanju blagovne liste prihodnje izvozne grupacije. Vse to kaže na to, da moramo tudi pri notrajnih izvoznih integracijskih procesih izhajati iz potreb tujega trga in prilagajati proizvodnjo temu smotru. Odločitev o vprašanju oziroma alternativa med »enotnimi« ali »različnimi« proizvodnimi dejavnostmi je podana ali pa tudi ne, ker o njej ne odločajo samo endogeni dejavniki (obstoječe kapacitete), temveč tudi eksogeni dejavniki (potrebe zunanjega trga).

Kot smo že omenili, lahko ima notranja izvozna integracija bolj ali manj intenzivne oblike. Intenzifikacija mora biti rezultat eksaktnih ekonomskih izračunov in mora biti izpeljana na temelju soglasja skupine članov. Ker pa je subjektivizem v večji ali manjši meri vedno navzoč, naj bi ravno znanstvene metode operacijskega raziskovanja pomagale ekonomsko utemeljiti posamezne stopnje intenzifikacije. Mogoče bi bilo te stopnje — zaradi lažjega obravnavanja — razvrstiti le v dve skupini, pri čemer bi prvo imenovali izvozno pospeševalno, drugo pa izvozno izvajalno.

Izvozno pospeševalna skupina dejavnosti izvozne grupe lahko ima naslednje naloge:

- preskrba tržnih informacij in njihova prilagoditev skupnim interesom integrantov;

- lastno tržno raziskovalno delo na temelju skupnega financiranja te službe;

- pospeševanje prodaje na temelju skupne ekonomske propagande, skupne blagovne ali trgovske znamke, žigov.

Izvozno izvajalna skupina razširja svojo dejavnost s koordinacijo in centralizacijo vseh izvoznih funkcij. Konkretno dodatne naloge izvozne izvajalne skupine so lahko:

- formiranje izvoznega biroja s selektirano kadrovske zasedbo in z lastnimi poslovnimi sredstvi, sestavljenimi iz deležev integrantov;

- ustanavljanje prodajnih uradov na pomembnejših zunanjih trgih;

- ustanavljanje skupnih tržnih kanalov na zunanjem trgu oziroma ugotavljanje najugodnejših obstoječih distribucijskih kanalov v tujini;

- sestavljanje koordiniranih proizvodnih programov in razvojnih programov z vidika izvozne dejavnosti;

— sestavljanje področnih študij, tehničnih raziskav in podobno.

Dejavnost izvozne tržne grupe se konkretizira na zunanjem trgu. Zato je vprašanje pravilne izbire zunanjega trga eno izmed temeljnih za uspešno delovanje izvoznega integracijskega organizma. Tudi v tem kompleksu se postavlja alternativa, ali izbrati zunanje trge po principu kapilarnosti ali po principu ožje optimalne izbire in s tem po principu določene tržne koncentracije. Če v bistvu zavračamo princip kapilarnosti, potem ga zaradi tega, ker odkrivamo v njem elemente ekstenzivnosti (komercialni oportunističen, kratkoročna politika trenutnih uspehov, izvažanje občasnih viškov, visoki stroški disperzičnega zunanjetrgovinskega omrežja). Velika nomenklatura in zmanjševanje izvoznih količin ne moreta pomeniti najboljše poti k stalnemu izvoznemu uspehu. Določena stopnja koncentracije izvoza je vsekakor pogoj za učinkovito nastopanje na svetovnem trgu in za zagotovitev stalnih izvoznih pozicij na omenjenem trgu¹⁰.

Splošna načela pri izbiri zunanjega trga so lahko:

— ugotavljanje optimalnega tržnega področja na temelju primerjalnih izvoznih kalkulacij ob upoštevanju modifikacijskih faktorjev (primerjalna devizna kalkulacija) mednarodne delitve dela:

— ugotavljanje optimalnega tržnega področja na temelju primerjalnih odvisnih stroškov (predvsem transportnih in zavarovalnih stroškov);

— koncentracija na homogena tržišča (racionalizacija tržne obdelave);

— koncentracija po regionalnem principu (zemljepisni vidik trga);

— možnost plasmaja proizvodov vseh članov grupe (omejevanje neustrezne heterogenosti proizvodov že ob ustanavljanju grupe);

— niveliranje interesov integrantov glede na že dosežene izvozne pozicije (njihova vključitev ali izključitev glede na interes večine članov grupe, prenašanje individualnih izkušenj na že osvojenih trgih, optimalni skupni uspeh grupe, izločanje kompromisnega načela in pod.);

— ustanavljanje podgrup v okviru integracijskega organizma po individualnih trgih, regijah ali distribucijskih kanalih.

¹⁰ Prim. Bičanić R., Valutni kursevi kao instrument privrednog razvoja, EE Ljubljana 1961, str. 76; Obranović S., Uvod u analizu spoljne trgovine, Naučna knjiga Beograd 1962, str. 142.

Razloženi koncept notranjih izvoznih integracijskih procesov se nam zdi sprejemljiv, ker ni obremenjen z administrativnimi vidiki integracijskih procesov, ker izhaja iz samostojnosti gospodarskih organizacij, ker temelji na skupnem gospodarskem interesu in ker je mogoč v razmerah samoupravljanja gospodarskih organizacij.

Notranji izvozni integracijski procesi lahko najdejo na razviti stopnji svoje logično nadaljevanje v optimalnih mednarodnih integracijskih procesih. Poudarili smo že načelo, da je mogoče doseči v določenih primerih optimalen učinek le v povezavi med notranjimi in zunanjimi integracijskimi procesi. Ta povezava je posebno primerna, ko gre za izvozno problematiko majhnih in srednjih podjetij. Glede na to, da smo mednarodno kooperacijo s splošnega vidika optimalnosti že obravnavali, bi na tem mestu podčrtali nekatere tržne motive mednarodnih integracijskih procesov.

Tržno povezovanje s tujim partnerjem (partnerji) lahko pod določenimi pogoji bistveno poveča učinkovitost, racionalnost in ekonomičnost natranjega izvoznega integracijskega organizma. Četudi je tako sodelovanje povezano z dokaj večjimi poslovnimi riziki, lahko pomeni koordinacija obojestranskih poslovnih interesov na temelju dolgoročne poslovne povezave ugodno podlago za tržno integracijo. Bistveno pri tem je torej: pravilna izbira partnerja in obojestransko uveljavljanje interesov. Izbiro poslovnega partnerja v tujini lahko opravimo: z vidika njegovega proizvodnega programa, proizvodne zmogljivosti, proizvodne gibkosti in proizvodnega asortimenta, da se ugotovi potrebna skladnost in komplementarnost s proizvodnega vidika, odstrani nepotrebna konkurenčnost ter da se ugotovi proizvodna učinkovitost predvidene kooperacije; z vidika tržne pozicije potencialnega tujega partnerja, da se ugotovi njegova reputacija, tržna organiziranost oz. »tržna vrednost«; z vidika njegovega finančnega potenciala, da se ugotovi njegova likvidnost in vodstvena zmožnost; z vidika njegove tržne politike, da si zagotovimo dolgoročnost kooperacije in izločimo spekulativne namene.

Ob koncu lahko povzamemo:

Gospodarska, predvsem pa proizvodna kooperacija postaja dominantna oblika mednarodnega gospodarskega sodelovanja. V kombinaciji z optimalnimi oblikami »know-how« izvoza in uvoza ter z optimalnimi oblikami menjave akumulacije (»know-how« kapital) lahko izoblikujemo nove koncepcije mednarodne gospodarske kooperacije. Konkretna manifestacije kompozicije proizvodnega, preskrbovalnega in tržnega motiva v dvo- ali večstopenjskih pojavih omogočajo konstruk-

cijo kompleksnega kooperacijskega modela. Konstrukcija takih modelov mora temeljiti na rezultatih operacijskega raziskovanja in na gospodarskih zakonitostih. Zunanjetrgovinska politika, s katero izvajamo take modele, ne bi smela temeljiti na protekcionističnih ukrepih kot sistemu. Enako naj velja pri določanju mednarodnih meril. V takem kontekstu so lahko tako statični kot dinamični ekonomski učinki optimalni.

DANILO VEZJAK

Razvoj kooperacije v Savinjski dolini

I. Nekaj uvodnih izhodišč za okvirno določitev vsebine naslovne teme

I. Z obravnavo naslovne teme želim opomniti na poseben aspekt integracijskih gibanj znotraj vse naše družbeno ekonomske strukture. Ti integracijski procesi se ne razvijajo v okviru družbenega sektorja narodnega gospodarstva, temveč med njim in zasebnim sektorjem. Visoko razvite oblike kooperacije namreč dobivajo čedalje bolj pravo integracijsko vsebino, ki ima kljub vsem svojim specifičnostim podobne cilje kot vsaka druga napredno zasnovana integracija: nadaljnji razvoj socialističnih proizvodnih odnosov, povečevanje produktivnosti in ekonomičnosti, oblikovanje ustreznejše delitve in organizacije dela, boljše izrabljanje proizvodnih kapacitet itd.

2. Izmed vseh oblik in vrst kooperacije med družbenim in zasebnim sektorjem kmetijske proizvodnje v spodnji Savinjski dolini sem izbral za proučevanje predvsem tisto, ki je za to področje najbolj značilna, namreč proizvodno sodelovanje pri pridelovanju hmelja. Kooperacijsko proizvodnjo hmelja sem sicer vzel za osnovno izhodišče, le-to pa vendarle omogoča širšo obravnavo problemov podružbljanja individualne kmetijske proizvodnje in v zvezi s tem integracijskih procesov na relaciji odnosov med družbenim in zasebnim kmetijskim gospodarstvom.

3. V prid realni presoji ugotovitev obravnavane snovi ne kaže prezreti dejstva, da so Savinjski dolini dani poleg mnogih ugodnih subjektivnih pogojev tudi odlični objektivni pogoji, da lahko dosega in izpolnjuje naprej tako razvite

ter stabilne kooperacijske odnose. Pri tem mislim predvsem na naslednje:

a) hmelj se je kot visoko intenzivna industrijska kultura razvil v gospodarsko naprednem in razvitem področju, v katerem je občutiti sorazmerno pomanjkanje delovne sile;

b) hmelj kot izrazito tržni artikel (skoraj v celoti gre v izvoz) je na svetovnem trgu neprestano v ostri konkurenci, ki zahteva visoko kvaliteto in stalno usmerjenost k zniževanju stroškov proizvodnje; visoka stopnja medsebojne odvisnosti hmeljskih proizvajalcev pa hkrati terja discipline, kar zadeva organizacijo proizvodnje, tehnologijo in plasma hmelja na trgu;

c) dolgoletna tržna proizvodnja in dejavnost raznih združnih organizacij nista ostali brez vpliva na miselnost kmetov; s povečevanjem produktivnosti in s povezanostjo s trgom je neprestano slabela avtarkična miselnost;

d) stalna skrb zadrug in kasneje kombinata, da bi bil kooperacijski odnos ekonomsko čim čistejši, je ustvarila podlago za trajnejše vzajemno sodelovanje in razvijanje občutka za organizirano ter napredno proizvodnjo; zlasti v zadnjih letih se srečujeta dva poslovno vedno bolj razvita partnerja: ekonomsko-tehnično in kadrovsko razvita družbena organizacija ter savinjski hmeljar z bogato poslovno tradicijo, razvito kmečko kulturo in neprestano težnjo po napredku.

II. Nekatere proizvodne, ekonomske in samoupravne značilnosti KK Žalec

1. Proizvodna usmerjenost, struktura poslovne dejavnosti in nekaj kapacitetnih in finančnih indikatorjev.

Za boljše razumevanje sedanje strukture in pogojev razvoja kombinata je treba najprej opisati okoliščine, v katerih je nastala ta gospodarska organizacija.

Leta 1961 je prišlo v procesu združne integracije do prelomnih sprememb. Vse kmetijske zadruge žalske občine so se združile v enotno KZ »Savinjska dolina«. Na drugi strani pa se je ob koncu istega leta pričela tudi odločnejša integracija v družbenem sektorju kmetijstva. Vsa kmetijska gospodarstva žalske in celjske občine ter nekaj komplementarnih organizacij (Sadna drevesnica Mirošan, Kmetijska strojna postaja Žalec ter podjetja »Mesnine«, »Seme« in »Mleko« iz Celja) so se združila v skupno organizacijo: Kmetijski kombinat Žalec. Iz te oblike pa se je na začetku leta 1964 razvila velika industrijsko-kmetijska organizacija, potem ko sta se

ji pridružili še obe KZ iz Žalca in Celja ter združno trgovsko podjetje »Hmezad«.

Pred temi kvalitetnimi spremembami sta se razvijali lastna in kooperacijska proizvodnja ločeno, kasneje (leta 1965) pa je njun razvoj dosegel takšno stopnjo, da bi nadaljnja dvotirnost pomenila samo oviro za intenzivnejše podružbljanje kmetijske proizvodnje. Prednosti povezovanja družbene proizvodnje s kooperacijsko so postale očitne (vključevanje individualnega proizvajalca v sistem delavskega samoupravljanja in razvito kombinatsko strukturo poslovanja, vodenje enotne investicijske politike s ciljem perspektivnega urejanja zasnov kmetijske proizvodnje na podlagi ekološko in ekonomsko zaokroženega področja, racionalnejše izrabljanje proizvodnih kapacitet, plansko usmerjanje specializirane proizvodnje tudi v zasebnem sektorju itd.). Tako sta funkcionalna struktura in predmet poslovanja kombinata dobila razsežnejše in skladnejše dimenzije, ki obsegajo primarno proizvodnjo in predelovalno, trgovsko (predvsem eksportno), oskrbovalno ter storitveno dejavnost.

Delovna skupnost kombinata, ki trenutno šteje okoli 2.100 zaposlenih, je ustvarila v preteklem letu 20,3 milijarde S din bruto produkta oziroma 4,5 milijarde S din dohodka, pri čemer se je dvignila produktivnost dela v primerjavi z letom 1965 za 24,8%. Pri delitvi dohodka na osebne dohodke in sklade je bilo doseženo razmerje 73 : 27. V vsej kmetijski proizvodnji podjetja je udeležena lastna proizvodnja s 55%, kooperacijska pa s 45%. Od bruto produkta lastne proizvodnje odpade na akumulacijo 10,7%, v kooperacijski proizvodnji pa 20,8%. Kombinat izvaža okoli 65% svojih proizvodov. Od skupnega števila zaposlenih jih je s fakultetno izobrazbo 39, z višjo šolo 20, s srednjo 205 in z nižjo šolsko izobrazbo 155. V neposredni proizvodnji pa je 67 visoko kvalificiranih delavcev, 400 kvalificiranih ter 1086 polkvalificiranih in ne-kvalificiranih.

Med kapacitetnimi pokazatelji za lastno in kooperacijsko proizvodnjo sodijo med pomembnejše predvsem naslednji (stanje ob koncu leta 1966):

V družbenem sektorju je 3.937 ha kmetijskih površin; od tega obsegajo obdelovalne površine 3.053 ha. V občini Žalec vključuje družbeni sektor 20% vseh kmetijskih površin, medtem ko znaša ta delež v celjski občini 8%. Na 775 ha hmeljišč je bilo proizvedenih 985 ton hmelja. Živinski fond obsega 2.864 glav govedi, od tega je 917 krav. Kombinat ima 181 traktorjev, 21 kombajnov in 19 obiralnih strojev.

Na območju kombinata je v posesti individualnih kmetijskih proizvajalcev 22.000 ha kmetijskih površin, od tega 18.900 ha obdelovalnih. Polkmetje, ki s stališča kombinata niso tako blagovno interesanti, posedujejo v celjski občini 51 % v žalski pa 59% vseh kmetijskih površin. Na drugi strani pa je 2.973 blagovno interesantnih kmetij, na katere odpade 12.316 ha kmetijskih površin v obeh občinah. V letu 1966 je kombinat proizvodno sodeloval z 2.248 kmečkimi gospodarstvi, ki imajo v lastništvu 9.922 ha kmetijskih površin, kar predstavlja 45% vseh kmetijskih površin v zasebni lasti. Od skupnega števila kooperantov je bilo v istem letu 1.602 hmeljarjev z 889 ha hmeljišč, na katerih so proizvedli 1.222 ton hmelja. V letošnjem letu pa se je to število zmanjšalo na 1.478 hmeljarjev z 906 ha hmeljišč (to je nedvomno pozitiven premik, ki ilustrira nadaljnjo specializacijo v kooperacijski proizvodnji hmelja). Sedaj je v rokah kooperantov že 135 traktorjev, 420 kosilnic in 19 molznih naprav. Ves zasebni sektor je imel v začetku leta 1966 14.468 govedi.

Dve tretjini kmečkega prebivalstva na področju kombinata sta aktivni. En aktiven kmečki prebivalec obdeluje 1,3 ha kmetijskih površin, medtem ko odpade na kmetijskega delavca v družbenem sektorju 3,5 ha kmetijskih površin z intenzivnimi kulturami. V lasti kmečkih gospodarstev, ki imajo vse potencialne možnosti, da tudi v prihodnje povečujejo blagovnost svoje proizvodnje, je povprečno 4,5 ha kmetijskih površin.

Program obnove individualnih hmeljišč predvideva, da je treba do l. 1970 modernizirati in rekonstruirati najmanj 350 ha, in sicer na parcelah, velikih 4—6 ha, združenih v večje komplekse. Udeležba hmeljarja pri postavitvi novih hmeljnikov (iz betonske žičnice) bo znašala okoli 16% na ha.

Kombinat, ki ima enoten žiro račun pri banki, je sestavljen iz 20 proizvodnih, predelovalnih in storitvenih delovnih enot (v nadaljevanju DE) ter DE skupnih upravnih in strokovnih služb podjetja. DE tvorijo organsko celoto podjetja, se med seboj dopolnjujejo, izgrajujejo in koordinirajo proizvodnjo ter izrabljanje proizvodnih kapacitet. V okviru statutarnih določil podjetja in skupnih poslovnih ciljev kombinata samostojno vodijo svojo poslovno operativo z lastnimi samoupravnimi in strokovnimi organi.

Proizvodne DE imajo zaokrožen tehnološko-ekonomski proces v eni dejavnosti oziroma več osrednjih ali stranskih dejavnostih podjetja ali delujejo na sklenjenem teritorialnem poslovnem področju, ki predstavlja homogeno gospodarsko celoto. Znotraj tega okvira, v eni izmed osrednjih ali stran-

skih dejavnosti, so formirane poslovne enote, za katere se obračunsko spremlja in ugotavlja uspeh poslovanja, hkrati pa predstavljajo podlago za oblikovanje osebnih dohodkov.

2. Vključevanje kooperantov v samoupravni organizem kombinata

Z združitvijo zadrug in kombinata v enotno organizacijo je le-ta dobila status delovne in ne zadržne organizacije. Izvoljeni so bili organi samoupravljanja kot v vseh drugih delovnih organizacijah; prejšnje članstvo kmetov v zadrugah pa je izgubilo zakonito podlago. Ob izoblikovanju novega podjetja so članom vrnili članske deleže in pričeli z njimi sklepati pogodbe o trajnem gospodarskem sodelovanju. Kot je znano, dobi kmet s sklenitvijo pogodbe in seveda z izpolnjevanjem njenih določil status proizvajalca, ki z gospodarsko organizacijo trajno gospodarsko sodeluje in ima zato aktivno in pasivno samoupravno pravico.

Strukturni odstotek udeležbe kmetov v samoupravnih organih na ravni podjetja in DE je odvisen od njihovega deleža pri formiranju celotnega dohodka kombinata oziroma posameznih DE. Tako je sedaj od skupnega števila članov centralnega DS in UO 20% kooperantov; v DS proizvodnih kmetijskih DE pa znaša ta udeležba v povprečju 33% ali v posameznih DE od 23 do 53%. Razen tega obstajajo v DE mimo zbora delavcev tudi zbori kooperantov. Obe obliki neposrednega samoupravljanja posredujeta svoje sklepe DS DE, ki jih dokončno rešuje ali pa posreduje v odločitev centralnim samoupravnim organom.

Pri DS podjetja in DS delovnih enot delujejo sveti kooperantov kot izredno pomembni pomožni samoupravni organi, ki specializirano in dokaj samostojno obravnavajo vsa vprašanja s področja kooperacije. Sestavljeni so iz kooperantov (ca. dve tretjini članov) in predstavnikov delovnih skupnosti poslovnih enot za kooperacijo. Sveti kooperantov so si pridobili z dosedanjim uspešnim delom velik ugled kot poseben in nezamenljiv kooperacijski samoupravni organizem.

Izkušnje kažejo, da so kmetje lahko dobri upravljavci. Poglobljajo se ne samo v svoje, marveč tudi v probleme celotne poslovne politike podjetja. Seveda je nesporno, da je širše delovanje kmetov predvsem posledica njihove zainteresiranosti, da na sodobnejši način čimbolj uspešno urejajo vprašanje lastne materialne eksistence. To pa so temeljni materialni stimulansi, ki morajo dobiti adekvatno pozicijo v kooperacijskih odnosih. Prav tako je praksa dokazala, da je bila skeptičnost glede tega odveč in da zasebni proizvajalec tudi v tako velikem podjetju, kot je kombinat, najde

samega sebe, seveda, če sta vloga in način njegove proizvodnje jasno začrtana v okviru proizvodnega sodelovanja. V zvezi s tem pa lahko ugotovimo, da je samoupravna struktura kombinata zasnovana tako, da omogoča kooperantom neposredno vključitev v t. i. notranjo problematiko in intenzivno ter specializirano urejanje vseh poglobitvinih vprašanj proizvodnega sodelovanja.

3. O pomenu hranilno-kreditne službe

Kmetijski kombinat je obdržal (oziroma prevzel od KZ) in še bolj izpopolnil hranilno kreditno službo (HKS), ki je postala eden izmed pomembnih pogojev za moderne oblike proizvodnega sodelovanja — za razvitejše poslovne odnose s kooperanti. HKS, ki je formirana v delovnih enotah, zbira hranilne vloge od individualnih kmetijskih proizvajalcev, delavcev kombinata in ostalih občanov. Istim kategorijam tudi podeljuje kredite. Med individualnimi proizvajalci imajo prioriteto tisti, ki s kombinatom trajno gospodarsko sodelujejo. HKS vodi in upravlja hranilno kreditni odbor, ki ga imenuje DS delovne enote. V delovnih enotah s kmetijsko kooperacijsko proizvodnjo predlaga sestavo odbora svet kooperantov.

Doslej sta se uveljavili predvsem dve obliki kreditiranja kooperantov, in sicer za:

a) obratna sredstva za redno proizvodnjo (npr.: reprodukcijski material, strojne storitve, akontacije);

b) investicije (obnovo žičnic, nabavo plemenske živine in mehanizacije).

Obe obliki pa terjata izrazito finančno metodo pri vzdrževanju denarno kreditnega poslovanja s kmeti. Lahko bi rekli, da ima kooperant pri kmetijskem kombinatu odprti neke vrste žiro račun. Zanimivo je tudi ugotoviti, da je vedno bolj občutiti stabilizacijo letne dinamike potrošnje kreditnega fonda predvsem zaradi pospešenega razvoja živinorejske proizvodnje. To pa seveda močno zmanjšuje učinke kampanjskega povpraševanja po kreditih, ki je bilo posledica dosedanjega načina proizvodnje hmelja. To bo nedvomno ugodno vplivalo na nadaljnji razvoj modernejšega načina kooperacijske proizvodnje hmelja na hmeljiščih, s katerimi upravlja kombinat.

Splošne tendence povečanega varčevanja, ki jih zasledimo v reformnem obdobju pri občanih (ta ugotovitev velja tudi za individualne proizvajalce), so v preteklem letu znatno okrepile denarni fond HKS. Le-ta se je povečal od 465 milijonov S din konec leta 1965 na 760 milijonov S din ob koncu leta 1966 (indeks 163). Samo posojila (v proizvodne namene)

za kmete-kooperante so se v istem obdobju povečala od 32 milijonov S din na 173 milijonov S din. Če dodamo k temu znesku še ca. 140 milijonov S din lastnih sredstev so kooperanti vložili v letu 1966 v proizvodnjo več kot 300 milijonov S din denarnih sredstev za razširjeno reprodukcijo.

Razvita HKS predstavlja torej v kombinatu pomembno obliko koncentracije že razdeljenih (individualiziranih) finančnih sredstev. Tako se smotrno aktivirajo zlasti sredstva kooperantov in samega delovnega kolektiva kombinata. To slednje pomeni novo kvaliteto v razvoju HKS. Hranilne vloge lahko postanejo še močnejši vir kreditiranja kooperacijske proizvodnje in pokrivanja potreb po obratnih sredstvih delovnih enot. Prosta sredstva hranilnih vlog se namreč lahko nalagajo na poseben račun pri banki, in sicer za kombinat kot celoto, če je to v njegovem interesu. Če pa ta sredstva uporablja kombinat za obratne ali druge namene, mora v korist HKS obračunati obresti v tisti višini, kot bi znašala obrestna mera za najeta kreditna sredstva, vendar ne manj kot 6%.

III. Temeljne značilnosti dosedanjega razvoja kooperacijske proizvodnje hmelja

Družbeni in zasebni nosilci razvoja ter napredka v hmeljarstvu so si vseskozi po osvoboditvi (pa tudi pred vojno so obstajale podobne tendence, seveda na drugih družbeno ekonomskih osnovah in strukturah) prizadevali usmerjati tovrstne procese s pomočjo usklajenih konceptov in enotne proizvodne ter poslovne politike. Vendar je treba takoj dodati, da je v prvem obdobju (do l. 1959) odnos do individualnih proizvajalcev temeljil predvsem na trgovski osnovi. Od tedaj naprej pa se začenjajo razvijati višje oblike kooperacije z obojestranskimi vlaganji in čedalje večjo delitvijo nalog v proizvodnem procesu. Prav v tem prelomnem obdobju so sprejeli hmeljarji splošno določitev, da je treba preusmeriti kmetijstvo v Savinjski dolini na neločljivi dejavnosti, in sicer hmeljarstvo in živinorejo. Z vsakoletnimi pogodbami o sodelovanju v proizvodnji hmelja se je določala udeležba in struktura vlaganj obeh partnerjev. Ta razmerja so se v zadnjih letih stalno spreminjala (od 50 do 70% kmetove udeležbe). Vzporedno je rasla tudi planska lastna cena (in s tem odkupna cena) hmelja, pridelanega v kooperacijski proizvodnji, predvsem zaradi vedno višjega vrednotenja dela individualnih proizvajalcev in zviševanja cen reprodukcijskega ma-

teriala. Ti premiki nedvomno dokazujejo, da postajajo hmeljarji čedalje bolj proizvajalci družbeno organizirane proizvodnje. Njihovo lastno delo jim pomeni vedno večjo in pomembnejšo eksistenčno osnovo. Že sedaj predstavljajo stroški dela (delo v hmeljiščih in obiranje hmelja) blizu 65% v celotni strukturi njihove udeležbe v proizvodnji, ki vsebuje mimo dela tudi del proizvodnih kapacitet (zemljišča, živina, zgradbe itd.).

Do leta 1966 je razlika med polno lastno ceno hmelja v kooperacijski proizvodnji in prodajno ceno predstavljala akumulacijo za družbeni sektor, ki pa se je v precejšnjem delu ponovno vračala v kooperacijsko proizvodnjo v obliki obnove ali postavitve novih hmeljnikov. To je na eni strani krepilo družbeni sektor, na drugi strani pa ustvarjalo adekvatne materialne osnove za rekonstrukcijo in modernizacijo proizvodnje na zasebnih zemljiščih.

V zadnjih dveh letih pa so se tudi ti odnosi začeli spreminjati. Individualni proizvajalci so udeleženi v določenem znesku pri delitvi dohodka, dobljenega s prodajo hmelja, na kg oddanega suhega hmelja prvega in drugega kvalitetnega razreda. Če izvzamemo iz delitvenih odnosov to novost, potem lahko ugotovimo, da je kmet stimuliran predvsem tako, da proizvaja čimveč in čim kvalitetneje, ker je višina odkupne cene odvisna od količine in kvalitete pridelanega hmelja. Zato je kmet tudi vseskozi prisiljen, da išče svoj ekonomski uspeh v kakovosti in finančnem obsegu proizvodnje, ne pa toliko z dviganjem cene in načinom delitve čistega dohodka. Dosledno orientacijo proizvajalcev na ekonomičnejšo in produktivnejšo proizvodnjo hmelja nujno zahteva tudi politika cen, ki se formira na svetovnem trgu. Od leta 1958 dalje so imele cene stalno tendenco zniževanja. V povprečju so padle od 4 \$ na 2 \$ po kg v preteklem letu. Če k temu dodamo še domače naraščanje cen reprodukcijskega materiala in vrednosti dela, je očitno, da so vsi ti vplivi precej omejili akumulacijo iz hmeljske proizvodnje.

Da bi dobili kompleksno oceno dosedanjega razvoja in tendenc v prihodnjem razvoju kooperacijskih odnosov v proizvodnji hmelja, je realno vrednotiti vlogo razvojnih procesov v družbenem sektorju. Nesporno je namreč dejstvo, da je prav hiter razvoj družbenega sektorja kmetijstva — njegova dinamična materialno-tehnična, kadrovska in integracijska rast — odločilno vplival tudi na modernizacijo kooperacijske proizvodnje oziroma na podružbljanje proizvodnega procesa zasebne kmetijske proizvodnje v Savinjski dolini. Ostra konkurenca na svetovnem trgu, ki se je v razmerah relativno sta-

bilnih prodajnih cen čedalje bolj izražala na področju zniževanja proizvodnih stroškov, je zahtevala hitrejšo upeljevanje nove tehnologije, mehanizacije in organizacije hmeljske proizvodnje. Tempo mehanizacije pospešuje grupiranje parcel, to pa razvija mehanizacijo do tiste stopnje, ki vodi do popolnega mehaniziranja kmetijskih del. S tem je mogoče dosežati vedno večji učinek glede na človeka in površino, boljše razvrstitev dela v času obvladovanja proizvodnih konic, pravočasno opravilo planiranih kmetijskih del itd. Šele ob popolni mehanizaciji postaja družbeni sektor tisti poglaviti činitelj, ki z družbenimi sredstvi, strokovno in organizacijsko visoko razvit, spreminja način proizvodnje ter proizvodnih odnosov na zasebnem sektorju kmetijstva.

Kot je bilo že omenjeno, si družbeni sektor že nekaj let prizadeva, da bi dosegel maksimalno specializacijo v kmetijski proizvodnji, in sicer pri pridelovanju hmelja, mleka in vrtnin. Zato je kmetijski kombinat sklenil že januarja 1962 reorganizirati proizvodnjo. Izdelan je bil makroprogram, po katerem je bil za nosilca proizvodnje določen hmelj. Razmere in potrebe, ki so se porajale, so zahtevale, da se razen proizvodnje hmelja organizira in specializira tudi proizvodnja mesa, mleka in vrtnin, saj s temi artikli Savinjska dolina že vrsto let zalaga industrijska središča: Trbovlje, Celje in Velenje. Brž ko sta se kombinatu pridružili še obe KZ (žalska in celjska), pa je postala nova organizacija tudi edini nosilec kooperacije in se je takoj srečala z osrednjim problemom: specializacijo proizvodnje v družbenem in klasično proizvodnjo v zasebnem sektorju. Za to protislovje ni bilo druge razrešitve, kot dosledno izpeljati specializacijo tudi v zasebnem kmetijstvu. Tako je bila Savinjska dolina razdeljena na 12 območij, od katerih ima vsako določenega osrednjega nosilca proizvodnje, vsak kooperant pa samo eno poglavito panogo proizvodnje. Pri tem je treba posebej poudariti, da se v preteklosti, kljub mnogovrstnim reorganizacijam v združnem oziroma v družbenem sektorju kmetijstva v Savinjski dolini, ni bistveno menjala politika do individualnega proizvajalca (od prelomnega obdobja za kooperacijo 1957—1959 dalje).

Omenil sem že, da je prav ta stalnost in stabilnost politike do kmeta eden izmed osnovnih vzrokov in pogojev za sedanjo visoko razvito stopnjo medsebojnih odnosov. Kljub tej okvirni ugotovitvi zasledimo v zadnjih treh letih delne spremembe, ki le še krepijo in naprej razvijajo kooperacijske odnose:

a) povečana doslednost pri realizaciji pogodbenih dogovorov;

b) hitrejša rast stopnje izkoriščenosti mehanizacije, ki je sedaj močnejše angažirana tudi v lastni proizvodnji, hkrati pa jo oba partnerja racionalneje uporabljata;

c) intenzivneje se prepletajo izkristalizirani principi in problemi lastne proizvodnje s problemi individualne in se postopno prenašajo tudi nanjo;

d) bogate izkušnje iz hmeljske kooperacije se pričnejo koristno uporabljati tudi v kooperacijski proizvodnji ostalih, za kombinat in za kmeta komplementarnih proizvodov (reja živine, proizvodnja mleka, in vrtnin). Ta interes je postal predvsem za kombinat zelo konkreten; na drugi strani pa omogoča lastna predelava stabilnejšo in za kmeta ugodnejšo politiko odkupnih cen.

Na podlagi tega lahko rečemo, da so začeli družbeni kmetijski obrati v obdobju zadnjih 5 let gospodariti tudi v hmeljarstvu domala povsem na novo. To se izpričuje predvsem v kompleksiranju hmeljišč in v izgradnji plantažnih hmeljskih nasadov, ki edini, ob urejenih komunikacijah, omogočajo mehanizirano obdelavo, zaščito in spravilo hmelja. Na teh osnovah je bilo v obdobju od 1962. do 1967. leta zgrajenih okrog 700 ha novih hmeljskih nasadov v družbeni lastnini.

Povsem logično je, da savinjski hmeljar ni ostal ob strani teh velikih preobrazb. Narobe, njihove objektivne zakonitosti je začel dokaj hitro dojemati. Prehod od starega k novemu konceptu gospodarjenja in proizvodjanja pa zadeva ob celo vrsto praktičnih problemov. Eden je prav gotovo velika razdrobljenost zasebnih hmeljišč (na enega hmeljarja pride povprečno 60 arov hmeljišč, pri čemer je povprečna velikost parcele 24 arov). Hmeljar je spoznal, da mu je integriranost z družbenim sektorjem potrebna bolj kot kdaj prej. Problem lastnine doživlja intenzivno transformacijo; postaja čedalje manj pomemben in vse bolj potisnjen v senco širokopoteznih tehničnih, tehnoloških in ekonomskih sprememb.

Vsi ti procesi so vplivali na oba proizvodna partnerja, da sta začela v zadnjih dveh letih uvajati novo obliko kooperacije v proizvodnji hmelja, in sicer na modernih družbenih hmeljiščih, ki so last kombinata, oziroma na komasiranih hmeljiščih, s katerimi upravlja kombinat in ki so zgrajena na zemlji, ki jo je dal kmet v dolgoročni zakup. Čeprav je to šele prva faza pri uveljavljanju nove oblike kooperacije (se danje površinsko razmerje med klasično in novo obliko kooperacije je 7 : 1), je očitno, da je tudi za individualne proizvajalce perspektiva v kompleksiranju hmeljišč (po planskih predvidevanjih naj bi bilo leta 1970 razmerje med klasično in novo obliko kooperacije 1 : 1).

IV. Poglavitne značilnosti nove oblike kooperacije

V tej obliki postavi kombinat žičnico (družbena investicija), kmet pa uredi nasad na površini, na kateri bo kooperiral skozi eno življenjsko dobo hmelja (približno 10 let). Za delo pri ureditvi nasada je plačan po ceniku del, ki velja tudi za lastno proizvodnjo kombinata. Načela proizvodnega sodelovanja so ista kot za klasično ali standardno obliko kooperacije na zasebnih hmeljiščih. Samo posamezne faze del so zaradi smotrnejšega izrabljanja mehanizacije časovno bolj natančno določene. Tako vlaga kooperant v proizvodnjo živo delo, hlevski gnoj in svoje sušilne ter skladiščne kapacitete. Odkupna cena pa je ista, kot tista, ki se prizna kmetu za kg hmelja iz kooperacijske proizvodnje na njegovih hmeljiščih. Ker je hmeljišče osnovno sredstvo kombinata, plača kooperant amortizacijo nasada in stroške investicijskega vzdrževanja. Hmeljarjevi proizvodni stroški so nižji in zato dosega na velikih kompleksih večjo produktivnost in temu ustrezno večji dohodek po delu.

Proizvodnja hmelja se bo torej dvignila na tako tehnološko, tehnično in organizacijsko raven, ki bo omogočala omejitve udeležbe sezonske delovne sile na minimum. Hkrati pa bo to pripeljalo do pospešenega razvijanja živinoreje kot specializirane in komplementarne dejavnosti. Po vsem tem je jasno, da predvideva osnovni koncept družbene proizvodnje v Savinjski dolini, predvsem v temeljni proizvodnji — v hmeljarstvu, sodobnejšo obdelavo z večjim angažiranjem strojev, kar je pogoj za večjo produktivnost in kar približuje to področje pogojem, ki jih ima hmeljarstvo v svetu. Kmet — hmeljar je spoznal, da gre hmeljarjenje tudi brez njega. Zato se zaveda, da je njegova perspektiva slejkoprej samo v velikih in sodobno organiziranih oblikah hmeljske proizvodnje.

Če upoštevamo vsa ta perspektivna gibanja v družbenem in zasebnem sektorju, pridemo do sklepa, da bosta v prihodnje obstajali dve temeljni obliki kooperacije v hmeljarstvu:

a) Klasična — dosedanja oblika kooperacije v zasebnih hmeljiščih, v kateri se bo še povečala udeležba kmetovega živega dela. Strojno obiranje hmelja bo v tej obliki izjemno, uporabljeno samo takrat, ko kooperant ne bo zmožen sam organizirati ročnega obiranja. Na majhnih, razdrobljenih parcelah je namreč neracionalno uporabljati stroj za obiranje.

b) Moderna oblika kooperacije na družbenih hmeljiščih, organiziranih v velike komplekse, z uporabo obiralnega stro-

ja in težke mehanizacije za obdelavo. Uporaba mehanizacije postane ravno tako racionalna kot v lastni proizvodnji. Kooperant pa prevzame vse tiste operacije, za katere bo še vedno potrebno ročno delo.

Razumljivo je, da ima perspektivo ta, moderna oblika kooperacije, ki je najavila svoj pospešeni razvoj že v lanskem in letošnjem letu, pa četudi je za sedaj uveljavljena samo na 130 ha hmeljišč.

Kompleksnejša analiza družbeno ekonomskih rezultatov in razvojnih tendenc vpeljevanja nove oblike kooperacijske proizvodnje hmelja, ki jo bo mogoče izdelati šele čez nekaj let, bi verjetno pokazala, da se kooperacija kot elementarna oblika socialistične preobrazbe vasi čedalje bolj približuje svojemu cilju: celotni spremembi klasične družbeno ekonomske strukture vasi in drobne kmečke proizvodnje v blagovno, specializirano in sodobneje organizirano družbeno proizvodnjo. Uvajanje sedanje, najvišje oblike kooperacijskih odnosov pa bi lahko pomenilo zadnjo etapo na tej poti. Ta hipoteza predpostavlja transformacijo kooperacije v nov kvalitetnejši integracijski proces, ki bo vseboval vse temeljne značilnosti socialističnega družbeno ekonomskega razvoja.

Da bi v prihodnje še povečali dinamiko teh procesov, bomo morali tudi s širšega družbenega vidika hitreje urejati celo vrsto konkretnih vprašanj. Predvsem bi morali čimprej:

a) določiti pogoje vključevanja kmeta v delovno razmerje, s čimer bi ga dokončno pretvorili v družbenega proizvajalca z vsemi pravicami in dolžnostmi, ki izhajajo iz tega statusa;

b) urediti vprašanje starostnega zavarovanja kmetov;

c) oblikovati sistem sofinanciranja kmetov-kooperantov in družbenih organizacij za izgradnjo skupnih objektov (oblika koncentracije »individualnih kapitalov«) in proučiti možnosti participacije kooperantov pri dohodku, v skladu z njihovo udeležbo v skupnih investicijah;

d) ustvariti zakonite možnosti za formiranje rizičnih skladov, ki bi lahko postali učinkovito sredstvo za stabilizacijo proizvodnje in proizvodnih (kooperacijskih) odnosov.

V. Ostale oblike kooperacije zunaj hmeljske proizvodnje

Z namenom, da bi čimbolj koristno angažirali vse tiste kmete in njihova gospodarska poslopja, ki so v procesih podružbljanja zemlje ostali praktično brez večjih kmetijskih površin, je kombinat začel razvijati tudi vrsto drugih oblik proizvodnega sodelovanja z individualnimi proizvajalci.

V tem okviru najbolj izstopa kooperacijska proizvodnja mleka, brojlerjev in pitanje govedi. Tako se mora npr. pri delitvi nalog v proizvodnji brojlerjev kmet (skupaj s svojo družino) strogo specializirati in vlagati predvsem svoje delo in prostorske kapacitete, kombinat pa sodeluje s celotnim reprodukcijskim materialom. Tudi ti proizvodni odnosi so določeni s pogodbo. Obe obliki že dajeta odlične rezultate, saj se, npr., predvideva, da bo v letu 1967 na ta način proizvedenih že ca. 1000 ton brojlerjev.

S takimi in podobnimi oblikami kooperacije se precej razširja krog tistih kmetov, ki postajajo v svojem bistvu delavci kombinata, hkrati pa se zmanjšuje migracijski pritisk z vasi v industrijo in mestna središča. Ob tem velja poudariti, kot je bilo že omenjeno, da tudi pri usmerjanju teh procesov s pridom uporabljajo bogate izkušnje iz hmeljske kooperacije.

VI. Sklepna stališča in ocene

1. Individualni kmetijski proizvajalec se že sedaj de facto pojavlja — z vidika kombinata in realnega položaja hmeljarja v proizvodnem sodelovanju — v vlogi proizvajalca družbeno organizirane proizvodnje. To stanje se bo v prihodnje še spreminjalo, predvsem v odvisnosti od interesa in aktivnega vplivanja širše družbene skupnosti. Normalen prehod v delovno razmerje, ki predstavlja samo eno obliko urejanja teh vprašanj, bo omogočila kmetu šele višja stopnja procesa izenačevanja njegovega splošno družbenega in socialno ekonomskega statusa s sedanjim statusom delavca, zaposlenega v družbenem sektorju gospodarstva. Razmerje med kmetovimi pravicami in obveznostmi bo čedalje bolj odvisno od njegove produktivnosti, ki pa je ne more bistveno povečati brez družbeno organizirane proizvodnje. To pa je mogoče doseči samo z visoko razvitimi oblikami kooperacije. Tako bo, npr., z novo obliko kooperacije na komasiranih hmeljiščih dana veliko večja možnost za uvajanje kmeta v delovno razmerje na podlagi nove tehnologije in novih proizvodnih odnosov.

2. Izredno pomembno komponento tovrstnih integracijskih gibanj pomeni vključevanje kmetov v vse oblike socialističnih samoupravnih odnosov. Dejstvo je, da so zelo aktivni v vseh samoupravnih oblikah tisti kmetje, ki s kombinatom trajno gospodarsko sodelujejo. To potrjuje tezo, da je napredni individualni kmečki proizvajalec lahko tudi odličen uprav-

ljavec. Stabilni medsebojni ekonomski odnosi in nadaljnji razvoj proizvodnega sodelovanja na višji stopnji delitve dela ne omogočajo samo razgibano samoupravno dejavnost kmetov, temveč predpostavljajo tudi njihov aktiven samoupravni status, ki bo v procesu prestavil kmeta s pozicije individualnega na pozicijo družbenega gospodarja — upravljavca. Toda samoupravni razvoj kmeta ne sme poteci le v okviru podjetniških oblik upravljanja, marveč se mora nadaljevati tudi zunaj njih: v predstavniških organih, v gospodarskih asociacijah, v družbenopolitičnih organizacijah, v oblikah lokalne samouprave itd.

Torej s tem, ko se napreden kmet veže na nove institucije (samoupravne, gospodarske, kulturne, politične itd.) in si prizadeva, da bi v okviru njihovih dejavnosti zadovoljil svoje gospodarske, družbeno politične in kulturne aspiracije, spreminja sam svoje življenje, ponehuje biti kmet in se približuje statusu socialističnega proizvajalca in upravljavca. In narobe: če ima kmet premajhne možnosti sodelovanja pri urejanju družbenih zadev, ne sprošča dovolj svojih velikih latentnih nagnjenosti, ki sicer tičijo v njem, da bi tako sam močnejše vplival na spremembo klasičnega načina svojega življenja in pokazal iniciativo pri ustvarjanju možnosti za vsestranski napredek vasi. Pri tem ne gre torej samo za pretvorbo njegovega proizvodnega profila, marveč tudi socialnega, družbenega in političnega. Povsem logično se mi zdi, da lahko postane napredno usmerjen individualni proizvajalec, ki bi bil globoko integriran v celotno proizvodno ekonomsko in samoupravno strukturo, enakovreden ostalim upravljavcem našega družbenega razvoja. Marsikdaj preveč na splošno in dokaj pasivno ugotavljamo, da je sloj »čistih« kmetov družbeno najmanj aktiven; o povprečnem kmetu govorimo:

a) da je izoliran na zasebni zemlji in da ima predvsem naturalno proizvodnjo;

b) da ga nižji dohodki in neugodne življenjske razmere ovirajo, da bi imel enakopravno družbeno vlogo;

c) da se izogiba neposrednejšim in živim stikom z dinamičnimi sodobnimi procesi, ki zahtevajo od njega, da se čimprej vključi vanje in prelomi z dosedanjim, že desetletja nespremenjenim načinom življenja itd.

Tudi glede tega moram ugotoviti, da je hmeljar v Savinjski dolini visoko nad temi povprečji. Kmet je na tem področju že zdavnaj spoznal vsebino teh sprememb; je sredi dogajanj in modernih družbeno ekonomskih, tehničnih in kulturnih preobrazb.

3. Obravnavana tema dokazuje, da so uspehi pri razvijanju proizvodjalnih sil družbenega sektorja kmetijstva (in tudi uspehi v finančni realizaciji) tem večji, čim bolj sta razviti samouprava in delitev dela, čim bolj se nam posreči aktivirati člane kolektivov in kooperante pri vodenju celotne poslovne politike. Tam, kjer je organizacija popolna, kjer je vzpostavljen resnično stabilen dolgoročni odnos med obema partnerjema v kooperaciji in kjer je zmagalo zaupanje v znanost ter sodobne tehnične in tehnološke rešitve, so tudi rezultati večji, kar je v obojestransko korist in vzpodbudo.

4. Dosedanji razvoj odnosov med družbenimi in zasebnimi proizvajalci hmelja v Savinjski dolini (in še očitneje njegove tendence v prihodnje) kaže, da sta taka vsebina in oblika odnosov pozitivno vplivali na podružbljanje sredstev in procesov dela, na dvig stopnje tržnosti individualnih kmečkih gospodarstev v novih dimenzijah svetovne konkurence in, na podlagi vsega tega, na njihovo intenzivnejše vključevanje v sodobno organiziran proces hmeljske proizvodnje. Za kmetijski kombinat Žalec kot razvito industrijsko kmetijsko organizacijo pa pomenijo čedalje bolj popolne oblike kooperacije metodo interne integracije z velikim številom individualnih proizvajalcev.

V perspektivi razvijanja tovrste proizvodnje prevzemajo, kot je bilo že poudarjeno, kooperanti tiste faze proizvodnega procesa, ki terjajo veliko živega dela. V skupni proizvodnji pa postajajo ti proizvodi množični. Če je tako, potem je usoda individualnih proizvajalcev odvisna v bistvu predvsem od napredka kmetijskih družbenih obratov. Obe proizvodnji se tako dopolnjujeta. Razvita proizvodna struktura kmetijske organizacije omogoča med poslovnima partnerjema adekvatno delitev dela. Kmet je neštetokrat dokazal, da ceni katerokoli organizacijsko obliko družbenega sektorja toliko, kolikor se v praksi resnično prepriča o njeni gospodarski trdnosti, o njeni sposobnosti, da omogoča stalen napredek kmetijstva in da mu tako pomaga izboljševati življenjske pogoje. Vse to so razlogi, ki zahtevajo, da se tudi kmetijski kombinat pospešeno razvija. Le na ta način bo lahko tudi v prihodnje učinkovit nosilec in organizator modernizacijskih procesov zasebne kmetijske proizvodnje, ki bodo potekali na vedno višji stopnji podružbljanja; hkrati pa bo tudi uspešneje urejal notranje probleme podjetja, posebno probleme primarne lastne kmetijske proizvodnje in predelovalne dejavnosti.

5. Poglavitni elementi, na katerih temelji proces oblikovanja integracijskega organizma med družbenim in zasebnim gospodarstvom so naslednji:

Funkcije družbenega gospodarstva: organizacija proizvodnje, proizvodnja in predelava, komercialna dejavnost in finančna operativa (obratna in investicijska sredstva, ustvarjanje rezerv, participacija kooperantov pri devizah v obliki oskrbe z materialom in delovnimi sredstvi itd.).

Funkcije individualnega proizvajalca: delo v procesu sodobne proizvodnje in naprednejših proizvodnih odnosov in proizvodne kapacitete.

Tovrstna integracijska gibanja postajajo slejkoprej realna komponenta našega razvoja. Da bi hitreje napredovali v tej smeri, moramo ustvarjati ustrežnejše ekonomske pogoje in takšne družbeno politične okvire, ki bodo stimulirali reprodukcijo na tem področju tako, da bo s procesom zagotavljala čedalje bolj socialističen značaj proizvodnih odnosov.

V takih konkretnih razmerah in v okviru splošne (reformne) smeri razvoja našega socialističnega gospodarstva individualni kmetijski proizvajalec ne more drugače, kakor da se hitro uveljavlja kot blagovni proizvajalec, da krepi materialno osnovo procesa razširjene reprodukcije v relacijah socialističnih družbenih odnosov. Tako se njegovo osebno delo vključuje v celoten proces socialistične reprodukcije, čeprav dela z zasebnimi ali z družbenimi sredstvi reprodukcije. Gospodarska podlaga, ki si jo tako oblikuje individualni proizvajalec (ki ima vedno več značilnosti družbenega proizvajalca), bo najbolj stimulatívna takrat, če si bo z njo zagotavljal ustrezne osebne dohodke, pokrival celotne materialne stroške in če jo bo lahko nenehno razširjeno reproduciral.

6. Nedvomno »savinjski primer« s svojimi dosedanjimi konkretnimi rezultati in perspektívno usmeritvijo v celoti potrjuje tisto linijo v razvoju našega kmetijstva, katere nosilci so venomer poudarjali pomembnost naslednjih elementov: realistične in gibke politike podružbljanja individualne kmetijske proizvodnje ter dosledne tržnosti in blagovnosti v razvitejših pogojih proizvodjanja v kmetijstvu.

V razvoju Savinjske doline se ti dve komponenti tesno povezujeta in dopolnjujeta. Nedogmatsko tretiranje agroekonomskega in družbenega razvoja je omogočilo ustvarjalno prakso, ki daje že vrsto let velike, povsem konkretne rezultate. To, kar je bilo morda kje za zaostalega kmeta nerazumljivo in nemogoče, je bilo za razvitega savinjskega kmeta normalno ali celo nujno. Seveda tudi tu ne gre vse enostavno in

brezhibno; narobe, v razvitejših proizvodnih odnosih je potrebna relativno še bolj temeljita, visoko strokovno zasnovana in kontinuirana akcija družbenega sektorja ter ostalih naprednih socialističnih dejavnikov. Namenoma sem prikazal predvsem pozitivne značilnosti tega primera, kljub temu, da so tudi na tem področju mnogi problemi in slabosti. To sem storil zaradi tega, ker menim, da ima lahko tak način obravnave širši pomen in vpliv za razvoj socialističnega kmetijstva na Slovenskem. Seveda s tem ne mislim trditi, da bi bilo koristno tovrstne izkušnje šablonizirati in jih mehanično prenašati na ostala področja. Gotovo pa bi bilo smotno tudi drugod bolj upoštevati ekonomsko logiko in družbene zakonitosti, ki jih vsebuje t. i. »savinjski primer«.

ZVONE DRAGAN

Dialektika človeka, misli in sveta

1. Filozofska dialektika in naš čas

Zavest o vseobči veljavnosti polarnosti je najpomembnejša stopnica preraščanja vsake metafizike prav v naši dobi in v njenih okoliščinah (nikakor pa ni objektivno najpomembnejša dialektična kategorija ali večna, dokončna razrešitev vse dialektične problematike). Ker je ena najsplošnejših in najvišjih oblik sodobne dialektike, kategorija polarnosti odpira najkrajšo pot tako do dialektične predelave dosedanjih najsplošnejših pojmov o svetu kot tudi do dialektičnih pojmov o človeku (in o drugih posebnih ter posameznih pojavih sveta).

Koncepcija vseobče polarnosti ni nikakršno eklektično mešanje in premirje med nasprotnimi kategorijami (istovetnost in različnost, stalnost in spreminjanje itd.). Je plodna, ker je ustreznejši izraz najsplošnejše strukture vseh pojavov, tudi človeka, kot absolutizacija katerekoli nasprotnih kategorij (ne drži npr. trditev, da so pojavi določeni ali samo z medsebojnimi odnosi ali samo z notranjo vsebino, ampak sta to zunanje in notranje vedno in povsod polarna celota). Dosledna dialektično polarna težnja ne more biti nikoli eklektičen kompromis človeka s samim seboj ali svetom na ravni že obstoječih lastnih enostranosti in njihovega mešanja. Dialektično-neeplektična sinteza je možna samo v smeri intenzivno-kvalitetnih sprememb, samo kot človeška dialektika, ki je višja kot v njej preraščene enostranosti.

Kot vsak drug pojem lahko filozofska nemoč tudi polarnost spremeni v dogmatsko frazo, ki omejuje človeka. Toda lastna miselna vsebina kategorije polarnost je taka, da, vsaj na sedanji stopnji, pomeni najplodnejšo dialektično odprtost in usmerjenost naprej. Zato je polarnost med vsemi kategorijami relativno najmanj »metafizično nevarna«; spričo lastne vsebine ima najmanj absolutistično-metafizičnih pretenzij in najbolj učinkovito prerašča sodobne enostranosti.

Mnoge deformacije in notranji razkoli so pritiskali ob tla in mučili dosedanjega človeka, ker jih še ni mogel — spričo neznanja, nemoči ali objektivnih pogojev — stalno oblikovati v humanistično polnejše polarnosti. Človekovega bistva je nedostojen, strukturi

Pripomba: Na povabilo uredništva Teorije in prakse objavljam dva skrajšana odlomka iz dela »Dialektika človeka, misli in sveta«, ki je izšlo letos pri Državni založbi Slovenije.

njega samega in sveta pa neustrezen sen o sito-nedelavni »sreči«, o »sreči« kot večnem, popolnem miru. Človek nikoli ne bo mogel pobegniti pred dialektiko trajnih nasprotij v sebi in svetu. Toda zavest o teh nasprotjih je eden bistvenih pogojev, da se človek odločno sooči z njimi in da jih začne trajno oblikovati na čedalje višji humanistični ravni.

Npr. dve enostranosti, dosedanji volčje-individualistični boj »vsakega proti vsem« ali pa ubijanja osebnosti v imenu dehumaniziranih družbenih oblik, lahko temeljito preraste nova polarnost: socializirana osebnost oziroma družba osebnosti.

Prav tako se samo v humanistično polnejših polarnih sintezah lahko razrešujejo razkoli med naravo in ustvarjalnostjo v človeku, med delnim in celovitim interesom človeka, med njegovo tradicijo, aktualno ustvarjalnostjo in čim intenzivnejšo usmerjenostjo v bodočnost.

Dosedanje globoke in po svojih razsežnostih večinoma nepotrebne deformacije socialistične družbe tudi čedalje nujneje zahtevajo polarno-dialektično pojmovanje in prakso kot edino možnost naprednega razreševanja problemov socializma. Izkustvo vseh socialističnih dežel in gibanj kaže: postopnemu uresničenju osrednjega cilja socializma — vsestranski razvoj človeka — in njegovemu sodobnemu napredku so bistveno škodovale absolutizacije katerekoli nasprotnih, nujnih strani socialistične družbe. V slepo ulico in hromitev so socializem zapeljale: tako absolutizacija občin zakonitosti in ciljev socializma na račun posebnih-kratkoročnih kot tudi nasprotno; tako absolutizacija planiranja v obliki določanja vseh podrobnosti iz enega centra kot tudi prepuščanje družbeni in ekonomski stihiji-avtomatizmu; tako enostransko podrejanje osebnosti ter interesov ožjih skupin širšim interesom kot tudi zapuščanje teh širših interesov v korist ožjih; tako zapostavljanje materialno-ekonomskih na račun moralno-političnih pobud kot tudi nasprotna absolutizacija; tako izključni razvoj I oddelka proizvodnje na račun II oddelka kot nasprotno itd.

Izkustvo socialističnih gibanj in dežel je pokazalo, da rešitev iz katerekoli teh enostranosti ni v skakanju v drugo, nasprotno enostranost, npr. iz absolutnega odločanja o vsem v najožjem centru v povsem razpuščeno stihijo, iz organiziranih moralno-prosvetnih vzpodbud v izključno naslanjanje na materialno-potrošniške interese posameznikov — ampak samo v taki polarni sintezi nasprotnih teženj in oblik, ki najbolj ustreza trenutnim razmeram.

Zavestna dialektična filozofija, posebno pa pojmovanje pomena polarnosti, omogoča ne samo bistveno nov pogled na vso dosedanjo filozofijo, ampak je tudi možnost prvega zavestnega oblikovanja občečloveške filozofije kot osvobajanja vseh bistvenih vrednot v dosedanji filozofski misli.

Dosedanje metafizične koncepcije so bistveno zoževale poglede njihovih nosilcev na preteklo in sodobno filozofijo. Zlasti so bili metafiziki slepi za dialektične elemente v drugih, pa tudi v lastnih filozofskih sistemih. Zanje je bila »prava« in »prva« filo-

zofija samo njihova lastna absolutizacija. Dialektične elemente v dosedanji filozofiji — na primer v antični grški filozofiji — so ocenjevali samo kot nekakšno subjektivistično »veščino« in »tehniko« diskutiranja, nikakor pa ne kot izraz objektivne strukture sveta, človeka in njegovega mišljenja. Od tod slepota za bogate plasti dialektičnih elementov skoraj v vseh pomembnejših dosedanjih sistemih filozofije. Metafizikom se je na primer zdelo, da je pri Platonu in Aristotelu pomembna samo metafizika, samo »nadaravna« in nespremenljiva bit in bistvo, niso pa začutili živega utripa mnogih dialektičnih dosežkov v delih kot je Aristotelova Metafizika* ali Platonov Parmenid, dosežkov, ki jih mora sodobna dialektika sicer temeljito predelati, ki pa daleč presegajo številne siromašne metafizične enostranosti v sodobnosti.

Zavestna dialektična kritika je edina, ki lahko plodno očisti od enostranosti pomembne dosežke dosedanje filozofije. Vse pomembne dosedanje misli, pa tudi tiste, ki so se v filozofski zavesti oblikovale na najbolj metafizičen način, so bile izraz določene pomembne strani človeka ali sveta. Toda to so bili popačeno-absolutizirani izrazi, ki jim edino polarno-dialektična kritika lahko izoblikuje ustrezno mesto v celovitejši konceptiji sveta in človeka.

Znanstveno dialektična filozofija — tudi s konceptom polarnosti ne — ne omogoča lahkih eklektičnih razrešitev niti v sami filozofiji niti v človekovi praksi in v njegovem odnosu s svetom. Vsako preraščanje obstoječih enostranosti je poseben ustvarjalni napor. Nobena polarna razrešitev v preteklosti ne more biti popolnoma ustrezen model za sedanjost in bodočnost, saj ima vsaka nova situacija — prav spričo polarnosti med obćim in posameznim — novo neponovljivo bistvo.

Polarno-humanistična usmerjenost človeka tudi ni stalno iskanje ravnotežja med obstojećimi nasprotji, ampak vedno tudi intenzivnejša usmeritev v eno ali drugo stran človeka in sveta — v odvisnosti od tega, katera s stališća vsestranskega napredka človeka trenutno najbolj zaostaja in je najbolj pomembna.

O pomenu dialektične filozofije govori tudi sodobni razvoj človeštva — tako njegovi najpomembnejši dosežki kot problemi in zastoji.

Družbena praksa, ki zdaj temeljito preoblikuje življenje ljudi na svetu, predstavlja organsko zvezo med dialektično misijo in sodobnim družbenim in individualnim življenjem. Brez vsakega pritiravanja, samo na osnovi sodobnega izkustva lahko trdimo, da še nobena filozofija ni tako intenzivno sodelovala v tako globokih in dinamičnih spremembah človeštva kot znanstveno-filozofska dialektika. Skupaj s praktičnimi družbenimi procesi, v katere je bila vključena, je pretresla ves sodobni svet do korenin.

Najgloblje revolucije človeštva — socialistične in narodnoosvobodilne revolucije v XX. stoletju — pomenijo prvo družbeno

* Celo Hegel je našel elemente dialektike samo v tistih poglavjih Aristotelove Metafizike, ki so izrazito idealistični (npr. poglavje o prvem gibalcu-bogu), prezrl in podcenjeval pa je materialistično-dialektične elemente Metafizike.

preobrazbo v zgodovini, ki je ne spremlja motna in izkrivljena ideologija. Ta vseobsežna revolucija je bila prva zasnovana tudi na utemeljeni in zavestni filozofski teoriji in metodi, na znanstveno-materialistični dialektiki.* Prav zakonito oživlja znanstveno-filozofska dialektika ob vseh ponovnih vzponih socialistične in napredne akcije v zadnjem stoletju (pojav Marxove dialektike ob oblikovanju sodobnega delavskega gibanja; Leninov študij dialektike kot pogoja revolucionarne prakse; oživljanje dialektike v zvezi s sodobno regeneracijo socializma).

Živa udeležba znanstvene dialektike v osrednjih utripih sodobnega človeštva kaže, da ni nikakršna suha, brezčustvena, nezainteresirana miselna shematika, ampak da je zavestna oblika najbolj doživljenih bistvenih interesov človeka.

Vendar pa dialektika kot zavestna metoda ni prodrla v prakso sodobnega človeštva, v posebne znanosti in v vsakdanje mišljenje posameznika, kolikor je bilo možno in nujno.

Glavna ovira so bili zavestni odpori konservativnih družbenih sil ter elementi konservativnosti, ki se pojavljajo v mišljenju in življenju vsakega človeka.

Toda te zunanje nasprotne sile niso edini vzrok, da delež filozofske dialektike v življenju sodobnega človeka ni še močnejši. Filozofska dialektika preživlja — čeprav pomeni največjo revolucijo v filozofiji — še hude mladostne bolezni, ki so tudi razlog njenega nezadostnega uveljavljanja. Filozofi revolucionarji lahko največ dosežejo prav s prevladovanjem teh notranjih slabosti dialektike in jo tako spremenijo v učinkovitejši instrument naprednih sil ter trdno prepričanje naprednih ljudi.

Osnovna teoretska slabost sodobne in znanstveno-materialistične dialektike je v tem, da ni dovolj natanko in celovito razvita (in to z uporabo najpomembnejših dognanj sodobne prakse in posebnih znanosti).

Nezadostna afirmacija dialektike postaja vse bolj paradokсна protislovnost naše dobe. Dialektika kot teorija v glavnem stagnira oziroma marsikje celo nazaduje. Medtem pa se posebne znanosti in praksa razvijajo v smereh, na katerih je tradicionalno mišljenje, ki vidi samo »nespremenljive« pojave, vse bolj nemočno.

Človeška družba se v zadnjih desetletjih razvija vse bolj dinamično. Čedalje številnejše so različne družbene oblike v vseh delih sveta in njihova vsebina je zelo kompleksna. Vse manj jo je moč strpati v eno »črno« ali pa v eno »belo« kategorijo, npr., samo v »čist« kapitalizem ali pa v »čist« socializem (čeprav je seveda možno ugotoviti, kje in kako prevladuje eno ali drugo).

Kot kaže najnovejše izkustvo, lahko zmagovite socialistične sile, ki so prevzele marsikje neposredno odgovornost za družbeni razvoj, vse manj absolutizirajo samo eno stran družbe: ali samo

* Znanstvenost in materialističnost filozofske dialektike ni v reduciranju filozofije na vsoto vseh dognanj posebnih znanosti ali pa v pretvarjanju kategorije materije v novi nadnaravni absolut, ampak v težnji k fundiranju filozofije na občeljudskem izkustvu.

osvojitve oblasti ali samo ekonomsko-tehnični razvoj. Vse bolj je nujna dialektična sinteza vseh bistvenih aspektov človeka in družbe — od ekonomike do morale — sinteze, ki lahko nastane samo na celovito-dialektični zamisli človeka in socializma.

Prirodne znanosti in materialna proizvodnja so prišle v področja, kjer vse bolj odpovedujejo stare predstave o absolutno nespremenljivih delcih materije in kjer je medsebojna odvisnost in polarnost pojavov bolj intenzivna kot v pojavih iz vsakdanjega življenja in makro-sveta. Vse večkrat prirodne znanosti samostojno razvijajo dialektične koncepte, ki jih zahteva njihov predmet. Novi, dialektični pogledi so nerazdružljiva sestavina takih pomembnih znanstvenih dosežkov, kot so Darwinovi, Meyerovi, Einsteinovi in De Broglievi.

Kako zelo je naši dobi potreben hitrejši razvoj znanstveno-filozofske dialektike, kaže globok prepad med čedalje bolj izrazito dialektičnostjo družbe, proizvodnje in dela znanosti ter metafizičnosti velikega dela sodobne nemarksistične in dela »marksistične« filozofije. Ta v pogledu dialektičnosti ne stoji samo daleč pod Marxovo in Engelsovo dialektiko, ampak tudi pod Heglovo, Aristotelovo in Heraklitovo (npr. skrajnje absolutiziranje istovetnosti, neprotislovnosti in tautologije v mnogih sodobnih logikah, ontologijah in antropologijah; še nedavna vladavina »formalne« logike in »štirih črt dialektike« v nekaterih socialističnih deželah).

Neizdelanost znanstvene dialektike je olajšala površnim ali lažnim »marksistom«, da samovoljno in dogmatično trgajo osamljene citate iz klasičnih del in da svojevoljno izkoriščajo ime dialektike. Ker so nezadostno obveščeni ljudje znanstveno dialektiko večkrat ocenjevali prav po teh lažnih surrogatih, je nujno nastajal omenjeni »strah pred dialektiko«.

Tak strah je povzročal predvsem en element heglvske dialektike, ki so ga nekritično prevzeli tudi nekateri marksistični filozofi.

Heglova dialektika še vedno — čeprav na poseben in poglobljen način — enostransko napihuje istovetnost in ji podreja različnost, nasprotnost. Najznačilnejša posledica je Heglova paralogistična težnja k absolutnemu istovetenju nasprotnih strani. Ta ogroža nekatere pomembne pridobitve tradicionalne logike in bi utegnila zapeljati v neprecizno, zmešano mišljenje in prakso. Če bi podlegli tej paralogistični logiki, bi morali sofistično trditi in ravnati, ko da je resnično povsem isto kot neresnično, koristno in dobro povsem isto kot škodljivo in zlo, lepo isto kot grdo, izkoriščanje popolnoma isto kot sodelovanje, socializem isto kot kapitalizem — skratka, ta logika bi nas napravila nemočne, da se v praksi znajdemo pred bistvenimi življenjskimi razlikami in odločitvami.

Metoda samovoljnega, sofistično->dialektičnega« absolutnega izenačevanja nasprotij je eden izmed vzrokov za večkrat nejasno orientacijo socialistične prakse, za njeno spreminjanje v politikantsko-birokratsko demagogijo. Tako napačno pojmovanje in pragma-

tistično izkoriščanje dialektike straši ideološko »neopredeljene« znanstvenike in druge ljudi, češ da je dialektika megleno in sofisticirano mišljenje.

Paralogistično-relativistična »dialektika« je prav taka metafizika kot vsaka druga, samo na malo višji stopnji. Namesto da absolutizira eno stran nasprotja ali enega izmed nasprotnih pojavov, kakor dela to stara metafizika, se ta nova metafizika sicer zaveda obeh nasprotij, toda absolutizira njuno istovetnost ter tako nasprotja vtaplja v določen absolut.

Intenzivnejše raziskovanje prav dialektike človeka, dialektike mišljenja in dialektike sveta ter njihovih medsebojnih polarnosti narekuje predvsem dosedanji razvoj filozofije.

Del filozofije je sam sebi ustvaril ozko grlo tudi z metafizičnimi in nejasnimi koncepcijami odnosa med kozmologijo, logiko ter občo antropologijo. Razbiti ta sklenjeni nedialektični ontološko-antropološko-logični krog z bistveno bolj dialektičnimi pojmovanji je zdaj eden izmed pomembnih teoretskih pogojev napredka filozofije. Skoraj ni filozofa, ki bi tako dialektično zajel človeka, svet in mišljenje kot Hegel. Vendar tudi pri Heglu dialektika celega tega sklopa in njegovih posameznih delov zadeva v vseh smereh na metafizične omejitve, nastale z absolutizacijo mišljenja in z reduciranjem drugih delov sveta in človeka nanj. Mnoge človekove in najsplošnejše polarnosti — kot so osebnost-družba, zamisel-delovna sila-predmet, ustvarjalnost-prirodnost v človeku, notranja dialektika prirode in notranja dialektika prakse, kvalitativno-revolucionarne spremembe in polarnosti v vsem svetu — so se skoraj zgubile ali pa ostale zamegljene, ker jih Hegel na koncu koncev reducira na absolutizirane oblike mišljenja. Na drugi strani pa Hegel ni mogel sistematsko in precizneje razviti dialektične logike-metodologije, ker je misel stremel pretvoriti iz posebne v najsplošnejšo strukturo sveta — v njej se je posebnost mišljenja izobličila in porazgubila.

To izkustvo jasno kaže, da se dialektičnost kompleksa človek-mišljenje-svet lahko oblikuje na višji, sintetični ravni samo, če prej zasebno razvijemo tudi posebno dialektiko človeka, še posebnejšo dialektiko mišljenja ter zasebno najsplošnejšo dialektiko sveta.

Kakšne okove pomeni za filozofijo nerazvozlani metafizični kompleks človek-svet-mišljenje, kažejo tudi nekateri prizadevnejši sodobni poizkusi, npr., tipična eksistencialistična dela Sartra in Heideggerja. Ker Heidegger v svojem najbolj sistematičnem delu »Sein und Zeit« bit reducira na človeka in predvsem na njegovo spoznavno »dušo«, zapre vse možnosti doslednega in polnega razvoja antropologije in kozmologije-ontologije. Njegova filozofija — zlasti kot je oblikovana v omenjenem delu — ni niti izrazita antropologija niti ontologija. Ker obča bit zanj ne obstoji tudi na sebi, tudi neodvisno od človeka, ampak samo nekako v njem, kot »njegova« bit, jo seveda sploh ne more obravnavati kot moment najsplošnejše strukture sveta, ki prežema tako človeka kot drugo stvarnost. Ker pa Heidegger na drugi strani človeka principialno

zožuje na bit in nekatere druge kategorije, ne more koherentno razviti specifične vsebine celovitega človekovega bistva (kolikor jo fragmentarno razvija, je to v nekoherentnem protislovju z izhodiščnim reduciranjem človek-poznanje-svet).

Mnoge izkrivljene predstave o odnosu antropologije in kozmologije, o svetu in samem sebi, ki teže tako človeka preteklosti kot sodobnosti, niso »rutinske« miselne napake. Določene fantastično povečane in popačene predstave o sebi je sam človek izgradil in jih nezavedno projiciral v svet, tako da je njegov mehanizem zamišljal po izkrivljeni lastni podobi. Npr., dejstvo, da človek lahko ustvarjalno preoblikuje sebe in okolni svet, je absolutiziral v predstavo, da »na začetku« sveta kot celote obstoji nekakšen kozmični »prvi gibalec«, »prvi vzrok«, »princip« (s čimer je obče metafizično izložil iz posameznega).

Tako idealistične kot naivno-materialistične enostranosti so paralizirale človeka, če so popolnoma istovetile njegovo bistvo s kakršnimkoli absolutom, bodisi z idejo bodisi z mehaničnimi in biološkimi zakonitostmi. Če bi bila človekova bit tako podrejena kakršnemukoli absolutnemu principu, bi bil boj za novi lik človeka povsem nesmiseln: zakaj naj bi se človek boril, če ga že vnaprej v celoti določa kakršenkoli absolutni princip?

Če je človek zreduciran na težnjo, da se poistoveti s kakršnokoli absolutno bitjo, se zdi težnja h kvalitativno višjim človeškim vsebinam nesmiselna; zdi se kot da je edina zgodovinska naloga človeštva najti pot nazaj, v stare zlate čase.

Človek, ki je sprejel metafizično-dualistično pojmovanje sveta in sebe samega, se pa čuti razpetega v nerazrešljivi tragični situaciji. Zdi se mu, da je v neogibnem precepu med čisto duhovnostjo in umazano materialno vsakdanjostjo, med »dušo« in »telesom«, ki nikoli ne moreta preraščati drug v drugega. Taki pogledi vodijo v sklep, da človeka mora sprejeti življenje kot večno mučenje v dualističnem prepadu in da ne more napredovati prek vedno novih, kvalitativno višjih razrešitev svojih osrednjih problemov.

2. Posameznik, osebnost in preraščanje družbe

Ni samo razvita družba nujen pogoj za čim polnejši razvoj posameznika. Tudi razvite družbe in obče človeške vsebine ne more biti brez vse polnejšega razvoja posameznikov, kar še posebno velja za socialistično družbo.

Trditev, da je individualnost in osebnost bistvena za uresničitev celovitega človekovega bistva, je v sodobnem svetu deloma že sprejeta, toda često samo deklarativno. Je pa še vedno nujna kot antiteza tako zavestnim totalitarističnim pogledom kot tudi proti nezavednim elementom totalitarizma, ki so dosti bolj pogostni, kot se zdi (javljajo se tudi v pretežno naprednih humanističnih filozofijah, kot je na primer Kantova ali Feuerbachova). Vsako enostransko poudarjanje vladavine občega nad usodo posameznega

človeka — pa naj bodo to Platonove obče ideje ali Feuerbachova volja, um in srce, ki vladajo nad človekom kot najsplošnejše sile, ali Kantov imperativ-dolžnost, ki je v določenem smislu tudi nad človekom — vse to so elementi totalitarizma (kot vidimo včasih celo v subjektivistično-avtonomističnih smereh).

Eden najpomembnejših sklepov Komunističnega manifesta je najostrejša antiteza stališču, da je človečnost negacija individuuma in osebnosti: »Svobodni razvoj vsakega posameznika je pogoj svobodnega razvoja za vse.« Samo totalitaristični birokrati so mogli misliti, da je ta stavek propagandni okrasek, na katerega naj bi se ujeli liberalistični individualisti, ne pa izraz najgloblje zakonitosti, brez katere ni napredka človeške družbe, posebno pa socializma.

Dejstva iz zgodovine človeka potrjujejo najsplošnejšo zakonitost, da nobena občost, pa tudi človek, ne more bivati povsem abstraktno, ampak tudi v obliki posameznih pojavov, ki imajo vedno — prav kot deli te občosti — tudi svojo individualno vsebino.

Zato je povsem neutemeljen postopek nedialektičnih filozofov, ki mislijo, da rešujejo človekovo svobodo in individualnost tako, da jo skušajo absolutno ločiti od vesoljskih in antropoloških zakonitosti. Ne vidijo, da je človekova svoboda tudi v tem, da posameznik čim intenzivneje razvija svojo lastno, individualno obliko svetovnih in človeških občosti, da je prav to individualno oblikovanje najvišja in edina možna »osvoboditev od občega«.

Individualne vsebine in lastnosti posameznikov ni mogel zadušiti noben še tako vseobsežen totalitaristični sistem. Lahko jih je samo omejeval, pa so vedno znova prišle do močnejšega izraza. Občeljudske vsebine se sploh ne morejo uresničevati drugače kot z akcijo in preko posameznika. Ne gre samo za to, da sta obče in posamezno, družbeno in individualno v dialektičnem odnosu tudi v človeku — kot v vsem drugem svetu. Gre za posebno človeško obliko polarnosti med občim in posameznim. Tu ima lahko človeški individuum bistveno izrazitejši delež — bodisi pozitiven, bodisi negativen — kot pri vseh drugih živih bitjih.

Človekovo generično bistvo ni posamezniku tako prirodno-nujno dano kot živali; ni tako nujno uresničeno v vsakem »normalnem človeku« že z dednostjo, kot se to dogaja tudi pri najrazvitejših živalih. Ker je jedro človekovega bistva ustvarjanje-praksa — in to prav aktualno ustvarjanje — je nemogoče, da se obče in družbeno človekovo bistvo uresniči v posamezniku brez njegovega lastnega ustvarjanja. Zato je prav od človeka-posameznika — to velja za človeka v bistveno večji meri kot pri kateremkoli drugem živem bitju — odvisno, ali se bodo občegenerične, humanistične možnosti utelesile ali ne. Posameznik ima lahko bogate prirojene zmožnosti, lahko so mu drugi ljudje — njegova okolica in zgodovina — pomagali poglobiti te zmožnosti. Vendar pa je samo od individualno-aktualnega oblikovanja vsakega posameznika odvisno, ali bodo njegove obče humanistične zmožnosti postale izhodi-

šče humanističnih ali antihumanističnih uresničitev. Zgodovina je polna primerov, da so sledeče generacije ali pa posamezniki spremenili večje generične zmožnosti v nižje ali v negativne uresničitve.

Teza, da razvitega humanizma ne more biti brez vse polnejšega razvoja posameznika, ima velik sodoben praktični pomen zlasti za prehod socializma iz dosedanjih primitivnih do razvitejših oblik.

Razvitejši socializem sploh ne more funkcionirati, če vsak normalen posameznik ne razvije svojih osebnih potencialov bolj kot v dosednji družbi, saj so ti potenciali bistveno zagotovilo in vsebina socializma. Če vsak človek, oziroma večina »normalnih«
ljudi ne bo v socializmu dobila enakih in višjih pogojev za osebni razvoj, očitno ne bo zmožen sodelovanja v osnovnih družbenih zadevah. Tedaj socializem sploh ne bo mogoč kot »asociacija«, kot svobodna in zavestna družba delovnih ljudi. Brez vsesplošnega osebnega razvoja ne bo mogoče prebiti okostenele doživljenjske in dedne delitve dela na umsko in fizično in na posamezne ozke profesije. Brez bistveno polnejšega razvoja potencialov, ki jih ima vsak posameznik ali vsaj večina posameznikov in ki so bili doslej zadušeni, bi znanje in upravljanje ostala monopol ozke elite, družba bi bila še naprej antagonistično razklana, a od socializma bi ostale samo fraze.

Funkcioniranje razvitega socializma je torej edino možno, če vsak človek ali vsaj večina ljudi postane čim razvitejša individualnost-osebnost.

Vsak povprečen človek je individuuum, ni pa še nujno osebnost. Vsak posameznik ima namreč prirojeno individualno-neponovljivo obliko nekaterih bistvenih človeških zmožnosti in lastnosti. Osebnost pa postane posameznik šele, ko te individualne zmožnosti razvije, uresniči do višine, ki mu omogoča, da (do določenih meja) svojo lastno vsebino in okolje oblikuje v skladu s svojo koncepcijo-zamislijo. Humanistična osebnost je pa samo tista, ki uresničuje človeško bistvo na način kot ga zahteva njen »čas in prostor«.

Zato humanistične osebnosti ne določajo samo »formalne«
lastnosti (ali skupine teh lastnosti-sindromi), čeprav so tudi te formalne lastnosti nujna sestavina humanizma. Objektivno merilo humanizma določene osebnosti je predvsem vsebinsko: ali uresničuje z določenimi lastnostmi humanistično vsebino v svojih razmerah ali ne. Lastnosti, kot so doslednost, odločnost, delavnost, so lahko sestavni del tako napredne kot reakcionarne osebnosti; govorimo o njihovi »formalnosti«, ker so toliko obče, da lahko sprejmejo različne pa tudi nasprotnne, humanistične in antihumanistične vsebine.

Individualnosti ne more biti niti v socializmu niti v katerikoli drugi družbi v absolutnem, dobesednem pomenu; individualnost-osebnost ni nikoli povsem nedeljiva enota brez notranjih nasprotij. Socialistična osebnost je lahko samo enotnost bogatih razlik, v celoto istega individuuma čimbolj povezanih različnih in nasprotnih osnovnih človekovih lastnosti. Razen tega iz prejšnjega izhaja, da

je socialistična osebnost samo tisti individuuum, ki s tako svojo razčlenjeno celovitostjo uresničuje humanistične zahteve svoje dobe.

Generični-občji človek pa se lahko intenzivno uresničuje samo v obliki ustvarjalno-humanističnih osebnosti. Samo le-te lahko v svojih individualnih okoliščinah in vsebinah uresničujejo tisto, kar je v teh okoliščinah humanistično, saj v njegovih razmerah nobenega posameznika noben drug posameznik ne more nadomestiti. Samo vsak posameznik lahko, na zgodovinskem mestu, na katerem stoji in na katerem ne more stati noben drug, pretvarja v humanistično resničnost humanistične možnosti, razvrščene okrog njegovega mesta; te individualne humanistične možnosti preprosto niso dostopne nobenemu drugemu človeku.

Obče humanistično bistvo lahko torej — kot vsaka druga občest — obstoja samo prek svojih razvitih posameznosti, socialističnih oseb. Socializem bo torej mogoč le, če bo večina njegovih članov osebnost, če bo večina njegovih članov v bistveno večji meri kot doslej uresničevala, prisvojila, kar je v njih človeškega, če bo svojo individualno, neponovljivo človeško potencialnost velik del posameznikov, zlasti pa najvplivnejših posameznikov razvil v konkretno, neponovljivo aktualnost.

Nastane pa vprašanje, ali sta bistveno intenzivnejše in vsestranejše uveljavljanje ter vsestranejši razvoj posameznika združljiva s tisto organizacijo in specializacijo v delu, ki je v zgodovini večkrat pomenila podeseterjeno moč družbeno-generičnega človeka.

Organizacija in specializacija ne vodita nujno (posebno, če družbeno prakso usmerjajo jasne predstave, da socializma ni brez razvoja osebnosti) k dušitvi posameznika.

Praksa nekaterih socialističnih dežel kaže, da je celo v okoliščinah nerazvitosti, ki zahteva nadaljnjo delitev dela v materialni proizvodnji in nekaterih družbenokoristnih področjih, mogoče najti družbene oblike, v katerih se postopno lomi tista oblika delitve dela, ki je najbolj nevarna družbenemu napredku, delitev na upravljavce in na upravljane.

Specializacija, delitev dela in organizacija bosta, kakor vse kaže, nujni tudi v razviti socialistični družbi, vendar bosta lahko dobili take oblike, ki v celotnih posledicah ne bodo zadrževale, ampak pospeševale razvoj osebnosti.

Bistveno skrajšanje potrebnega delovnega časa v materialni proizvodnji in podobnih primarnih aktivnostih spričo razvoja proizvodnih sredstev je v bodočnosti realen pogoj za pretakanje več delovnega časa povprečnega človeka v njegov samorazvoj in za uveljavljanje v višjih manifestacijah. Specializacija in organizacija v taki razviti družbi ne bi imela težišča v materialni proizvodnji (tu vlada predvsem nadziranje, planiranje dela tehnike), ampak bi specializacija in organizacija pomenila sodelovanje osebnosti, ki si predvsem pomagajo v individualnem razvoju svojih človeških vsebin.

V okoliščinah višje in bolj vsestransko razvitih osebnih sposobnosti specializacija in organizacija na kateremkoli področju ne

pomenita več nujnega doživljenjskega vsrkavanja najboljšega dela življenja večine ljudi na ozkem delovnem mestu in na ozkem družbenem položaju, ampak je možna taka delitev vseh delovnih funkcij, ki je mnogo bolj elastična (ne pa doživljenjska ali celo kastnodedna). To velja posebno za družbeno upravljanje, za politiko, saj prav tu osebni ali skupinski monopol pomeni največjo nevarnost za socializem.

Lahko torej zaslutimo možnost, da se v bodočnosti uresniči polarnost med relativno stalno, integrirano in učinkovito družbeno organizacijo na eni z intenzivnejšim razvojem osebnosti na drugi strani, da človek uresniči višjo generično polarnost oseba-družba.

V razviti humanistični družbi bi originalne osebne odlike nujno dosegle višjo uresničitev kot doslej, ko so razredne razlike, materialno pomanjkanje in trda delitev dela usodno dušile potencialne velike večine ljudi.

Doslej je mesto posameznika v ožjih družbenih skupinah, kakor so delovni kolektivi, družina, krajevna skupnost, narod, razred, bistveno vplivale na osebni razvoj večine ljudi.

Individualni razvoj posameznikov je bil v dosedanjih pogojih — zavoljo ostrih antagonističnih družbenih spopadov in materialnega pomanjkanja — resnično zelo odvisen od skupnosti, ki ji je pripadal »z dušo in telesom«. V takih okoliščinah so se in se še individuali pogosto istovetijo tako absolutizirano s svojo skupnostjo, da se v njej osebnosti gubijo, dušijo. To velja tako za pripadnost razredom in slojem kot tudi za »vertikalno«, družinsko, lokalno in nacionalno pripadnost (posebno, odkar je svetovni kapitalizem vse narode sveta postavil v odnos take podrejenosti in nadrejenosti, da se mednarodni odnosi izrazito prepletajo z razrednimi).

Kljub tem izkustvenim dejstvom pa so biologistične in sociologistične teorije, ki popolnoma reducirajo vsebino posameznika na določeno skupnost, huda ovira družbenega napredka (ne glede na to, ali so dogmatično »marksistične« ali pa šovinistične in rasiistične ideologije). Dogmatiziranje »marksizma« v pomenu vtapljanja individuuma v družbenost uporabljajo nasprotniki socializma, češ da ta po svoji narodi duši osebnost in manjše družbene skupine, da jih vtaplja v družbeno nivelizacijo in uniformnost.

Vsebino posameznika vedno, v taki ali drugačni meri, predstavljajo tudi vsebine skupin, katerim pripada. Toda vsebina posameznikov vedno na določen način — v pozitivni ali negativni smeri — prestopa okvire teh skupin imenovalcev socialnih grup. Individue vedno — v večji ali manjši meri — njihove skupne lastnosti oblikujejo v taka individualna bistva in razlike, ki jih ni mogoče reducirati na skupinska bistva.

Te bistvene razlike posameznika v odnosu do ustreznih skupin, ki jim pripada, so s stališča generičnega napredka lahko negativne ali pozitivne.

Najpomembneje pa je: pozitivno individualno razlikovanje posameznika v odnosu do »njegove« skupnosti ni samo last redkih genialnih izbrancev, prerokov in voditeljev. Skoraj vsak povprečen

človek ima znatne potencialne, da bi lahko razvil določeno tako individualno silo in aktivnost, ki prerašča trenutno družbeno stanje, trenutne kvalitete dane skupnosti in ki prispeva k njenemu napredku. Vendar pa je očitno, da velik del ljudi svojih individualnih zmožnosti ne spremeni v družbeno aktivne silnice.

Poleg omenjenih (razredna delitev itd.) obstoje še drugi družbeni vzroki, da skoraj neizčrpani izvori posebnih individualnih potencialov leže in odmirajo neuporabljeni. Deloma ta neaktivnost izvira iz uniformirane, lene množične povprečnosti, ki se ne drži te nizke povprečnosti, ker ne bi bila za kaj več sposobna, ampak iz komoditete. Ta nizka povprečnost — večkrat pod pretvezami, da gre za družbeno enakost, pravico in socializem — se odločno upira vsakemu poskusu individualne originalnosti.

Deloma pa individualno originalnost, razen vsega drugega, duši globoko zakoreninjen strah. Ožje skupnosti — družina, plemo, vaška skupnost, sindikat, narod, stranka in država — so že stoletja ali tisočletja tak »neomajen« družbeni činitelj v vzburkanem družbenem dogajanju, da se veliko, če ne še večina ljudi, najbolj varno počuti, če mirno počiva v varnem in toplem naročju takih skupin.

Dejstvo, da tudi spričo takega moralnega oportunitizma, uniformiranosti in povprečnosti počivajo mrtvi za družbo pomembni individualni potenciali posameznikov, narekuje tudi v socializmu pozitivno individualno diferenciacijo vsakega posameznika od »umirjenih« stanj raznih skupnosti. Brez take diferenciacije in individualizacije je nemogoče razviti humanistično, socialistično družbo, saj se napredek take družbe lahko napaja samo s čim polnejšo udeležbo vsakega posameznika.

Pozitivna individualna diferenciacija pa ni samo nekakšna nova in apriorno-spekulativna norma, ki naj jo človeštvo šele sedaj odkrije in sprejme. Taka diferenciacija individua od danega stanja družbe je bila zelo pomembna zakonitost razvoja že dosedanje, obstoječe družbe in generičnosti, je ena najpomembnejših komponent vsega dosedanjega človekovega napredka. Brez nje ni mogoče razjasniti mnogih bistvenih družbenih pojavov, posebno pa dosedanjega razvoja vse ljudske družbe in manjših človeških skupnosti od nižjih stopenj k višjim.

Dosedanji napredek družbe v veliki meri sestavljajo anonimna, »drobna« dognanja neznanih izumiteljev in originalnih ljudi, a ne samo »velika« dejanja slavnih ljudi. Oboji so nehali živeti ali proizvajati na način, kakršen je bil pred njimi obča navada in kakršen je bil v navadi njihove skupnosti. Te tisočere individualne diferenciacije od dane družbe so pomenile prve, pomembne korake iz ustaljenega stanja naprej.

Ves in vsak dosedanji družbeni napredek je kot svojo bistveno sestavino imel aktivnost določene faktične avantgarde (ne mislimo tu na plemiče »po krvi« ali »po denarju«), ki je bila dinamično jedro napredka. Bistvo te aktivnosti je bilo nujno tudi v tem, da so posamezniki prerasli svoje skupnosti ali pa da so se temeljito ločili od njih.

Pripadnost k določeni skupnosti, vštevši tudi razrede, torej ni absolutno usodna. Vsako tako pripadnost lahko posameznik ustvarjalno preoblikuje, če je dovolj močna osebnost.

Kakor individualna diferenciacija je moralni imperativ in izkustvena zakonitost družbenega napredka ohranitev že uresničene pozitivne družbene vrednote. Novi vzponi, pa tudi pozitivna individualna diferenciacija je humanistično najplodnejša samo, če ohrani in porabi že dosežene družbene vrednote, družbene občosti.

Integracija posameznika s pozitivnimi stranmi določene skupnosti in njegova »pozitivna« individualizacija od te skupnosti nista nujno v nerazrešljivo-absolutnem protislovju, ampak obe dosežeta najvišji domet, če sta polarno povezani. Individualna diferenciacija je pozitivna samo, če pomeni kritiko negativnih strani določene skupnosti ali zahtevo, da se njene pozitivne strani še bolj razvijejo. Taka individualna ločitev od skupnosti, ki pomeni zavračanje njenih pozitivnih dosežkov, je samo humanistično neracionalna dekadenca in rušenje.

Zato se dialektično-antropološka teza o nujnosti individualne diferenciacije in originalnosti bistveno razlikuje od raznih subjektivistično-individualističnih (eksistencializem, kantovstvo, pragmatizem, subjektivni idealizem) in totalitaristično-leviatanskih teorij, ki skušajo skopati neprehoden prepad med posameznikom in družbo. V resnici pa vsako humanistično razlikovanje individua od različnih skupnosti, njihovih trenutnih navad in stanj, črpa moči tudi iz pozitivnih pridobitev teh skupnosti ali, če so že v jedru gnile, iz pozitivnih preteklih pridobitev drugih skupnosti in človeštva.

V taki pozitivni individualni diferenciaciji od dane družbe je uresničena najvišja sinteza individualne ustvarjalnosti in napredka generičnega človeka.

VOJAN RUS

FRANTIŠEK VARTIK

Kontinuiteta in deformacije v razvoju družbe

V zadnjih desetih letih je prišlo v posameznih socialističnih državah v ospredje vprašanje, kako odpraviti, premagati razne deformacije socialistične družbe na ekonomskem, političnem in kulturnem področju. Kritika tako imenovanega kulta osebnosti čedalje globlje posega v protislovja med idealom in temeljnimi načeli socializma na eni strani in stvarnostjo preteklega obdobja na drugi strani. Kritično soočenje, ki je nastalo v marksističnih partijah samih, pa se ne omejuje samo na soočenje med »teorijo in prakso«. Kritično, osvetljujoč sebe, analizira marksistično teorijo glede na to, koliko njena posamezna navodila in sklepi ustrezajo objektivnim načelom dialektike in objektivnim zakonom razvoja.

Dogmatične deformacije so globoko segle tudi v teoretsko področje, dosegle so marksistično filozofijo samo. Sedanji proces premagovanja deformacij je nenavadno zapleten predvsem zato, ker se premagovanje preživelih (krčevito se upirajočih) plati uresničuje hkrati v teoriji in praksi. To je zapleten proces tako v mejah posameznih držav kakor tudi v mednarodnem merilu, ker je stopnja, ki je bila dosežena v reševanju vprašanja, kako odpraviti deformacije, zelo različna in zaradi načeloma protislovnih stališč v zvezi s poglavitnimi problemi, ki jih v tej zvezi rešuje danes mednarodno komunistično gibanje.

Kritični analizi so podvrženi razni voluntaristični, subjektivistični ukrepi v ekonomiki in politiki vodenja narodnega gospodarstva, birokratizem, kršenje socialistične zakonitosti, notranjepartijske in socialistične demokracije itd.

Ob tem nastane vprašanje, kako so bile možne vse te napake, zmete in zločini, ki so spodkopavali temelje socialistične družbe. Kje so njihovi izvori in vzroki? Posebno na začetku prerodnega procesa so napake in nepravilne ukrepe pojasnjevali s svojevoljno dejavnostjo, zmotami tega ali onega

predstavnika političnega življenja. Po koncepciji, ki je tako razlagala vzroke, je bilo v socializmu vse v redu, samo uzurpatorji oblasti, »agenti« ali izdajalci ali ljudje, ki so zavili s prave poti, so »zlorabili oblast« in zaupanje itd. Rešitev je bila videti hudo preprosta: obsoditi in odstraniti predstavnike in nosilce napačnih tez in ukrepov in jih nadomestiti z boljšimi.

Vendar ta koncepcija kaj težko vzdrži znanstveno, kritično analizo. Dejansko sploh ne odgovarja na vprašanje, kje so vzroki, ki so omogočili »zlorabo oblasti«, »deformacij« itd. Takšnega pojasnila nikakor ni mogoče uskladiti s historično-materialističnim stališčem, s temeljnimi načeli socialistične demokracije. Marx je o podobnem položaju napisal: »Narodu in ženski ne odpuščamo tiste nepazljive ure, v kateri ju lahko posili katerikoli prvi lopov.« Šlo je vendar za razsežnosti deformacij, ki jih v nobenem primeru ni mogoče zožiti na nekaj »epizod«, tragičnih zmot, ki motijo sicer popolnoma pravilno koncepcijo in vzorec socializma.

Če hočemo pojasniti zapletene izvore in bistvo deformacij, osvetliti okoliščine, v katerih so se sorazmerno dolgo obdržali, je neizogibno naprej natančno obdelati celo vrsto družboslovnih dogodkov in pojavov ekonomskega, političnega in ideološkega življenja. Na podlagi doslej znanih dejstev lahko rečemo, da je eden izmed ključnih vidikov daljnosežnega metodološkega pomena tudi za druge družboslovne discipline dosledno uveljavljanje vidika kontinuitete pri raziskovanju družbenega gibanja in razvoja. Pričujoče delo je delni filozofski prispevek k osvetlitvi in kompleksni analizi problemov deformacij v teoriji in v praksi z vidika kontinuitete.

Zakoni družbenega razvoja imajo v primerjavi z naravnimi zakoni (njegova osnovna skupna poteza je objektivnost) neke specifične plati. Zakonitosti družbenega razvoja uresničuje v dejavnosti in z dejavnostjo ljudi. Sama kontinuiteta se je uresničevala in se uresničuje v zgodovini z aktivno dejavnostjo ljudi. Ne glede na to, ali so se ljudje zavedali objektivne zgodovinske pogojenosti lastne dejavnosti ali ne, se je ta uveljavljala v njihovi dejavnosti, v vsej njihovi družbenozgodovinski praksi. »Ljudje sami delajo svojo zgodovino, toda ne delajo je v okoliščinah, ki bi si jih sami izmislili, v okoliščinah, ki bi si jih sami izbrali, temveč v okoliščinah, ki jih neposredno najdejo, ki so jim dane in ki so jih podedovali. Tradicija vseh mrtvih pokolenj pritiska na možgane živih kot môra«, pravi Marx.

Kontinuiteta je ena izmed pglavitnih plati dialektičnega gibanja od ene kvalitete k drugi, kar je ena izmed pglavit-

nih potez zakona negacije negacije. Je temeljna predpostavka in atribut gibanja in razvoja naravnih in družbenih pojavov. V razvoju družbe pa se posebno jasno kaže dejstvo, da nova kvaliteta ne nastaja ločeno od stare, da se proces negacije ohranja in še naprej razvija vse tisto pozitivno, kar je bilo doseženo na predhodnih razvojnih stopnjah. Kontinuiteta izraža objektivno neizogibno odvisnost med novim in starim, je neločljivi del razvoja biti in spoznanja. Kontinuiteta se kaže tako na ravni ekonomskih odnosov kakor tudi v družbeni zavesti in razvojni imanenci posameznih institucij. Vsaka nova, višja stopnja družbenega razvoja raste na temelju prejšnje stopnje. To se kaže v dejavnikih in platih objektivnega in subjektivnega značaja.

Protislovni družbeni razvoj se uresničuje v dialektični enotnosti kontinuitete in diskontinuitete. Vsaka nova stopnja v razvoju družbenih procesov je v prepletenih notranjih in zunanjih odnosih s stopnjo in okoliščinami predhodnega stanja. Je v kontinuitetnem in diskontinuitetnem odnosu do notranje protislovnih si strani predhodnega stanja. Posebno pomembno je, da se kontinuitetni odnosi upoštevajo pri raziskovanju in analizi nazorov, idej in političnih institucij, pri analizi nastanka in razvoja nove družbenoekonomske formacije. Ob upoštevanju dialektične enotnosti kontinuitete in diskontinuitete se bomo v nadaljnjem razglabljanju osredotočili na problematiko kontinuitete.

V dogmatični podobi marksistične filozofije se je kazalo poenostavljanje problemov kontinuitete predvsem v absolutiziranju protislovij in razdelitve med starim in novim, v njihovem matifizičnem ločevanju, v poudarjanju diskontinuitete, v nihilističnem odnosu do kulturne dediščine, v podcenjevanju konkretnih potreb in pogojev, ki so neizogibni pri ustvarjanju višjega tipa družbenoekonomske formacije. To so bili veliki in prozorni pojavi subjektivizma in voluntarizma.

V rokah dogmatizma so uradno obšli zakon negacije negacije, s tem pa so nekako izginili tudi problemi odnosa kontinuitete in diskontinuitete v posameznih pojavih. Dejanska zapletenost družbenih pojavov je bila poenostavljena. Absolutiziran je bil odnos med starim in novim, pod plaščem dialektike se je uveljavljala metafizika sama. Namesto realnega spoznavanja in posploševanja dejstev v njihovi odvisnosti in pogojenosti, so postavljali teze o vsesplošni odvisnosti, ki so jih ponazarjali s površnimi in »prikladnimi«
primeri. Dejstva so prirejali in podrejali koncepcijam. Zapletene in protislovne plati družbenega življenja so utesnjevali v

poenostavljene sheme. Objektivne potrebe razvoja so spregledovali in potiskali v ozadje v imenu dogmatično tolmačenih tez in enostranskih sklepov. Potreba, da se v luči sedanjega časa pojasni bistvo teh zmot v preteklosti, da se doumeta vzrok in izvor periodičnih pojavov, nalaga marksistični misli, da se loti raziskovanja poglavitnih vzrokov in okoliščin, iz katerih so izšli takšni pojavi, raziskovanja in analize objektivnih in subjektivnih izvorov deformacij v teoriji in praksi.

Kontinuiteta pa se ne uveljavlja samo v tem, kakšne naloge rešuje družba, ampak tudi v tem, kako jih rešuje (in lahko reši glede na raven družbenega subjekta). Spoznanje te plati razvojnega procesa je daljnosežnega pomena za teorijo in za prakso. Iz nje je izšla teorija o raznovrstnosti oblik in poti razvoja v posameznih državah ob prehodu iz ene družbenoekonomske formacije v drugo. Uporaba teorije o raznovrstnosti oblik prehajanja v konkretnih okoliščinah pri nastanku socialistične družbe omogoča, da razkrijemo in spoznamo objektivne možnosti in potrebe družbenega razvoja, pa tudi ustrezne metode in poti za njihovo realizacijo.

Kontinuiteta se torej objektivno in zakonito kaže in uveljavlja ne samo v tem, da se nove kvalitete navezujejo na pozitivne plati predhodne stopnje, temveč tudi v tem, da se omeje možnosti, ki zadevajo predhodno razvojno stopnjo. V zgodovini si glede posamezne razvojne stopnje po določeni zakonitosti, pri čemer sega vsaka razvojna stopnja z nekaterimi stranmi dane strukture v preteklost in hkrati z drugimi stranmi ustvarja objektivne pogoje in možnosti za prihodnost. »Tudi če katera družba odkrije naravni zakon svojega razvoja... le-ta naravnih razvojnih faz ne more niti preskočiti niti odpraviti z dekreti. *Toda porodne bolečine lahko skrajša in olajša.*« (K. Marx: »Kapital«, I, CZ 1961, str. 12.)

Kontinuiteta kot eden izmed poglavitnih pogojev in atributov zgodovinskega razvoja se realizira v dejavnosti in z dejavnostjo ljudi. Takšnemu shematičnemu, fatalističnemu pogledu na zgodovino, kakršnega predstavljata subjektivizem in voluntarizem, nasprotuje dialektično-materialistično pojmovanje družbenih procesov.

Zapletenost odnosov kontinuitete med starim in novim, med subjektivnim in objektivnim se kaže v čisto posebni podobi tudi ob prehodu k socializmu in v procesu graditve in razvoja socialistične družbe. Na pot prehoda k socializmu so stopile države na različnih stopnjah ekonomskega, političnega in kulturnega razvoja. Socialistična družbena ureditev je nastala v ekonomsko in politično zaostali državi, kjer se

je pridružil njenim notranjim problemom in težavam na začetku še dejavnik, ki je otežil in zapletel reševanje notranjih vprašanj — kapitalistična okolitev in hkratna nevarnost vojaške intervencije. Pretežna večina držav, v katerih so začeli graditi socializem po drugi svetovni vojni, je imela agrarno, napol fevdalno in napol kolonialno ekonomiko ter temu ustrezno družbeno vrhno stavbo. Celoten kompleks objektivnih okoliščin in dejavnikov je v tem položaju vtisnil svoj pečat vzorcju socializma, pa tudi samemu marksističnemu nauku. V nekem smislu je mogoče reči, da prav v tej stvarnosti tičijo korenine sodobnih problemov teorije in prakse socializma na svetu.

Utemeljitelja marksizma sta predpostavljala drugačno izhodišče in drugačen začetek socialističnega revolucionarnega razvoja, kakor pa se je začel po prvi svetovni vojni. Vendar ni mogoče iz tega sklepati, da sta mehanično zahtevala, naj vsaka država v kapitalističnem sistemu shematično dokonča dolgoletni, nujni razvoj pred nastankom socialistične revolucije. Bila sta daleč od zgodovinskega shematizma, hkrati pa tudi od utopizma in voluntarizma. Klasika marksizma sta dopuščala možnost, da se obidejo nekatere vmesne stopnje v razvoju družbe. Engels je na primer za Rusijo predvidel možnost prehoda od občinske lastnine k višji družbeni obliki brez vmesne stopnje — buržoazne parcelirane lastnine. To možnost je vezal in ji postavljaj kot pogoj pomoč razvitejših držav na zahodu, ki bi po zmagoviti proletarski revoluciji dali ruskemu kmetu predvsem materialne možnosti za ta prehod. Jedro Engelsove misli, tj. potreba po materialnih pogojih za izvedbo prehoda k višji obliki lastnine, je svojo veljavo še ohranilo.

Utemeljitelja marksizma sta imela socializem za izraz in izpopolnjevanje napredka in pridobitev, ki jih je prinesel kapitalizem. Neizogibnost, da se kapitalizem nadomesti s socializmom, sta izvajala iz razredne omejenosti kapitalističnega sistema glede ekonomskega, političnega in kulturnega napredka, ki se je zakonito uveljavljaj. Teoretično formulirana možnost zgraditve socializma v zaostali državi je v marksističnem nauku implicitno vsebovala ta pogoj, da je treba reševati nalogo predhodne razvojne stopnje pač v procesu socialističnega revolucionarnega razvoja.

Če je mogoče v nekaterih zgodovinskih okoliščinah obiti težave stoletnega kapitalističnega razvoja, pa *nikakor ni mogoče ustvariti socialistične družbene organizacije brez pozicijskih plati in pogojev, in to od ekonomike prek politike, ideologije do kulture, ki jih prinaša razvoj kapitalistične*

družbenoekonomske formacije. Pozitivne plati predhodnega razvoja pogloblja in razvija socializem na novi družbeni osnovi.

Za ustvarjanje socialistične družbene ureditve ima velik pomen stopnja razvoja, ki je bila dosežena pred revolucionarno spremembo. Celotno predhodno stanje in gibanje družbe pred revolucijo se kaže v nadaljnjem razvoju v oblikah, hitrosti in vsebini socialističnih sprememb. Duhovna tradicija, kakršne so bile npr. v Evropi renesansa, reformacija, prosvetljenstvo, buržoazne in demokratske revolucije, tradicija politične neodvisnosti in zakonitosti, ves splet dejavnikov, ki so se pokazali pri političnih bojih med delavci in buržoazijo, razredna zavest in samozavest, ki se je prebudila v času kapitalizma v bojih za demokratične pravice in svobodo, vse to veča pripravljenost množic, da bi sprejele in ustvarjalno uresničevale nove, napredne ekonomsko-politične norme in oblike, ter olajšuje njihovo uresničevanje.

Če vseh teh pogojev in plati v življenju družbe ni, potem je toliko težavnejše in toliko bolj zapletena situacija pri ustvarjanju socializma, povečujejo se zahteve po snovanju prvin vrhne stavbe in organiziranju in vodenju družbe, toliko težavnejše je premagovati tradicije in ostanke preteklosti, oživljati nove norme. Izkušnje in spoznanja, ki nam jih je doslej dala graditev socializma v takšnih razmerah, potrjujejo, da manjkajočih ekonomskih, političnih in kulturnih okoliščin in pogojev ni mogoče nadomestiti z »velikim skokom« — na hitro, z resolucijo ali dekretom. Rešitev teh nalog zahteva daljše obdobje, v katerem so spremembe političnega in idejno-kulturnega značaja tesno povezane in pogojene s stopnjami ekonomskega razvoja. V tej zvezi se namreč pokaže ekonomika kot »skriti bog zgodovine«.

Če se ne obvlada in pridobi vse pozitivno, kar prinaša kapitalistična razvojna stopnja, ni mogoče realizirati graditve socializma. Ni je mogoče realizirati brez tega, kar nastaja kot pozitivni prispevek kapitalistične družbene formacije, na katero navezuje socializem. Če pred prehodom v socializem v državi ni bil razvit kapitalizem, se morajo nujno realizirati in razvijati te plati družbenega življenja v okoliščinah socialističnega razvoja.

Že Marx je opazil, da bo socialistična družba s popkovo zvezana s kapitalizmom, iz katerega se je rodila. Kontinuiteta v razvoju družbe se uveljavlja objektivno in zakonito. Tam, kjer kapitalizem ni bil popolnoma razvit, se navezovanje zakonito uresničuje v razmerah, ki so obstajale pred revolucijo. Tako nastaja zapleten položaj, v katerem se

pritisek preteklosti in njenih ostankov, težnja po preobražanju in podrejanju novega staremu uresničuje na posameznih odsekih družbenega življenja z materialnimi in idejnimi pojavi, ki še niso prešli negacije kapitalistične razvojne stopnje.

Seveda bi bilo enostransko, če bi se osredotočili samo na objektivne dejavnike in spregledali vlogo subjektivnih dejavnikov. Objektivne dejavnike je treba razumeti v neločljivi enotnosti s subjektivnimi dejavniki. Subjektivni dejavnik ima v nekaterih trenutkih pri nastanku in utrjevanju deformacij odločilno vlogo, vendar je sam (ob relativni avtonomnosti) produkt objektivnih okoliščin. Raven politične organizacije, zavest in idejno-politična zrelost množic so dialektično povezane in pogojene z objektivnimi okoliščinami.

Pri nastanku deformacij so imeli naposled neko vlogo tudi takšni momenti, kot so npr. individualni ali frakcijski interesi, odpiranje lastnih »osebnih računov« itd. V nekaterih koncepcijah nastopajo takšni dejavniki kot pglavitni in odločilni. Ti »dejavniki« so imeli in seveda tudi še bodo dolgo imeli neko vlogo, težili bodo za tem, da bi vplivali na potek zgodovine in podobno. Tudi v socializmu se bo ohranila še dolgo, če že nočemo reči trajno — na posameznih področjih življenja — konservativnost, ki izvira iz individualnih ali skupinskih interesov (v zvezi s tem, da se ohrani obstoječe stanje) ali iz omejenosti ravni mišljenja, iz nesposobnosti ali rutinske udobnosti in odpora proti novemu. Nič kaj zlahka ne bo izginila ponigliavost in podlost ali potencialna možnost ravnati poniglavo, podlo in podobno. To, kar bo v družbenem življenju novo in bo posegalo v življenja ljudi, se verjetno tudi v prihodnosti ne bo uveljavljalo brez protislovij ob vesplošnem soglasju vseh pripadnikov družbe. Gre pa vendar za to, koliko bodo lahko konservativne ali druge regresivne protidružbene težnje vplivale na prakso in se uveljavljale v življenju socialistične družbe. Konkretni potek zgodovine, konkretno podobo te ali one družbe določa cel splet dejavnikov. Socialistična družba ima glede na značaj proizvodnih odnosov objektivno možnost, da kar najbolj omeji prostor za uveljavljanje protidružbenih, konservativnih, regresivnih teženj. Te možnosti pa ni mogoče realizirati avtomatično, kot posledico sprememb ekonomskih odnosov in razrednega značaja politične oblasti.

Iz kvalitativne različnosti socialistične družbe v primerjavi s prejšnjimi družbami izhajajo novi problemi, ki jih pa do zdaj še niso vsestransko raziskali in rešili. Predvsem gre za problem odnosa oblastniških prvin vrhnje stavbe do potreb objektivnega zakonitega razvoja.

V antagonističnih družbenih formacijah so se nove napredne težnje uveljavljale v boju proti vladajočim konservativnim institucijam, ki so ohranjale obstoječe stanje družbenih odnosov. V socialistični družbi pripadajo vladajočim političnim institucijam v primerjavi s prejšnjimi družbenimi ureditvami vlogi, ki druga drugo na videz izključujeta, tj. vloga ohranjanja in utrjevanja obstoječega in hkrati vloga revolucioniranja in spreminjanja danega stanja. Vladajoče institucije socialistične družbe imajo poslanstvo, da so vodilna sila napredka in revolucionarne spremembe. Vztrajnostna težnja oblastniških institucij po odtujitvi se uveljavlja (kljub kvalitativno novemu socialnemu temelju) tudi v socializmu. Funkcija ohranjanja in utrjevanja družbene ureditve teži za tem, da bi se krepila na račun funkcije revolucioniranja in spreminjanja obstoječega. Če je v predsocijalističnih družbenih formacijah utrjevanje potekalo praviloma tako, da je obstoječe stanje bolj in bolj kosteno nasproti silam, ki so se trudile za revolucionarno spremembo, se uresničuje v socializmu vloga utrjevanja obstoječega — ali bolje, bi se morala uresničevati — z revolucionarno-kritičnim odnosom, po poti spreminjanja obstoječega. To, kar je v predsocijalističnih formacijah utrjevalo (ohranjevanje doseženega stanja), dobi v socializmu prav nasprotni značaj, sprevrča se v svoje protislovje — v oslabitev. V protislovnem razvoju socialistične družbe pritiskata tradicija in vztrajnost v dejavnosti oblastniških institucij na nove institucije in oblike njihovega delovanja.

Problematiko odnosa oblastniških institucij do potreb objektivnega zakonitega razvoja, odnos socialistične institucije do ljudstva je v praksi zapletlo dejstvo, da se je začela graditev socializma v državi, ki je bila ekonomsko in politično nerazvita. V teh okoliščinah se povečuje pritisk starega na novo. Njegovo moč in nevarnost še pospešuje dejanska raven in pripravljenost ljudskih množic, da bi razumele in sprejele nove revolucionarne spremembe, njihova sposobnost za učinkovito sodelovanje pri njihovem uresničevanju. V teh okoliščinah se hkrati veča nevarnost, da bodo nastale deformacije posameznih plati in načel socializma. Zaostale ekonomske in kulturne razmere lahko s svojim pritiskom (če se mu podredijo politične prvine nove vrhnje stavbe) deformirajo sam temelj sistema in rodijo deformirani vzorec — karikaturo socializma. Vsaka socialna skupina in družba je sposobna sprejeti nove ukrepe in spremembe z nekega vidika — z vidika svoje ravni. K njim pristopi s položaja lastne ravni, navad, tradicij in izkušenj. Obstoječa raven ljudstva izvaja

pritisk na nove ideje, norme in cilje, in to s težnjo, da bi jih prilagodila in spremenila.

Iz tega dejstva izhajajo nove, zapletene naloge za institucije nove vrhnje stavbe in povečane zahteve glede ravnijne dejavnosti. Socialističnih sprememb v družbenem življenju ni mogoče uresničevati brez ustreznih objektivnih in subjektivnih pogojev. Če ti pogoji niso dozoreli pred revolucijo, se ni mogoče izogniti sorazmerno dolgemu obdobju (kar je odvisno od konkretnih okoliščin in ravni države), ko ti pogoji nastajajo. Vodilne prvine nove vrhnje stavbe morajo na temelju analize konkretnih okoliščin ustvariti koncepcijo priprave in ustvaritve pogojev in sprememb, ki ustrezajo danim okoliščinam.

Če smo se v socializmu srečavali in se še srečujemo z deformacijami, lahko njihove izvore in vzroke vidimo predvsem v nizki ravni ekonomskega in političnega razvoja pred revolucijo in v neustrezni (neznanstveni) dejavnosti odločujočih oblastniških prvin nove vrhnje stavbe. Pojma deformacije ne razumemo kot posamezne zmote in napake, temveč kot ukrepe, spremembe in koncepcije, ki nasprotujejo poglavitnim objektivnim zakonitim potrebam razvoja, temeljnim načelom znanstvenega nauka o družbi, ki se praviloma oblastniško uveljavljajo v življenju, v protislovju z objektivnimi potrebami in težnjami. *Če govorimo o deformacijah v socializmu, mislimo s tem predosem na tiste spremembe, kjer so stare oblike in vsebine preniknile v novo, si le-to podredile, pri tem pa nastopale kot »novo«.*

Deformacije pa kljub vsemu niso usodne in neizogibne za nerazvite države. V nekaterih zgodovinskih okoliščinah pa obstaja njihova stvarna nevarnost kot objektivna možnost. Težnjo po pritisku preostankov in ostankov v družbenem življenju je mogoče paralizirati. Če pa spregledamo in omalovažujemo stvarni položaj, zlasti če se vodilne in oblastniške institucije podredijo pritiskom in težnjam starega in mu podležejo, prenikne staro v novo in ga deformira. Posebno pa se deformacije razrastejo in razširijo, če same institucije vrhnje stavbe niso v svoji dejavnosti na potrebni idejno-teoretski ravni, če so vklenjene v tradicije, preostanke in navade, metode in oblike, ki so posledica zaostalih družbenih razmer. V takšnih okoliščinah prihaja pritisk starega ne samo od »spodaj«, temveč tudi od »zgoraj« v obliki koncepcij, posegov in ukrepov, ki jih vodilne institucije označujejo za socialistične in marksistične. Dejansko pa gre za koncepcije in ukrepe, ki ne ustrezajo nalogam revolucije in so arhaične ter v svojem temelju protisocialistične, ne ustrezajo

potrebam razvoja in upravljanja industrijske proizvodnje, tehnike in znanosti, skratka, ne ustrezajo potrebam socialistične družbe.

Upoštevaajoč različnost in specifičnost oblik socialistične graditve v posamičnih državah, vsekakor drži, da je teorija socializma na podlagi protislovij kapitalistične družbe, da je znanstveno utemeljila socializem kot nadaljnjo razvojno stopnjo razvijajoče se pozitivne plati kapitalizma, od ekonomike do kulture. Kapitalizem, ali bolj raven razvoja industrijske proizvodnje, kulturne, politične in organizacijske ravni, ki jo prinaša kapitalizem, je neizogibni pogoj za graditev višje družbenoekonomske formacije — socializma.

Upravičena je domneva, da praktično v vsaki državi in ne glede na okoliščine nastane problem odnosa oblastniških institucij do ljudstva, do objektivnih zakonitih razvojnih potreb. Hkrati pa so lahko deformacije v takšni podobi, kot jih lahko opazujemo zlasti na Kitajskem, nastale samo kot posledica spleta tistih dejavnikov, o katerih smo govorili prej, tj. kot posledica in produkt ravni ekonomsko-družbenega razvoja pred revolucijo in neustrezne dejavnosti prvin vrhnje stavbe, ki so nasprotovale dejanskim realnim potrebam socialističnega razvoja.

V sedanjem obdobju razmišljajo o tem vprašanju komunistične stranke v razvitih kapitalističnih državah. Ni mogoče prezreti, da je proces destalinizacije, preroda in razvoja v socialističnih državah usmerjen k temu, da se ustvari socializem z ustreznimi oblikami vodenja političnih in ekonomskih procesov. Prav tako pa nam položaj v nekaterih slabo razvitih državah, ki so se odločile (ali se vsaj izjavile) za socializem, dokazuje, v kakšne nesmisle je mogoče zaiti, če ne upoštevamo dejanskega stanja in potreb družbe, in kako se v imenu socializma in marksizma prek institucij vrhnje stavbe (ki so vklenjene v dano razvojno stopnjo in pod njenim vplivom) oblastniško uveljavljajo ukrepi, norme in oblike organizacije in upravljanja družbe, v katerih se odkrito kaže njihov napol fevdalni vojaško-birokratski temelj.

Ob ustreznih okoliščinah so dosegle deformacije tudi marksistično literaturo. Pokazalo se je to zlasti v tem, kako so postavili marksistični nauk v deformiranih okoliščinah in kakšno vlogo so mu dali, pa tudi v deformiranih temeljnih načelih marksističnega nauka — ustvarjalnosti in kritičnosti. Vsesplošna znana vloga marksizma kot revolucionarne teorije glede na prakso se je spremenila v deformiranih razmerah v vlogo utemeljevanja in upravičevanja praktičnih-političnih ukrepov. Partijnost je bila pojmovana v deformirani

konceptiji kot apologija obstoječega. Marksističnemu nauku je takšna vloga tuja in je lahko tej apologiji služil samo ob predpostavki, da so bila iz njega izločena njegova temeljna načela, saj je bil deformiran njegov temelj. Takšno utesnjevanje teorije v temelju nasprotuje načelom, na katerih je zgrajena marksistična znanost. Nasprotuje pa to celo vsem načelom razvoja znanosti že od časa, ko je znanstveno mišljenje nastajajoče družbe premagovalo srednjeveško sholastiko in dogmatizem.

Prav tako so pri pojasnjevanju deformacij na političnem in ekonomskem področju poskušali pojasniti dogmatizem in metafiziko v marksističnem nauku z omejenostjo in zmotnimi nazori vodilne osebnosti, kot posledico »odtrganja dialektike od materializma in prakse« in podobno. Dogmatične deformacije so zajele marksistični nauk kot celoto. Vanj so bile imputirane poteze in plati, ki so značilne za fevdalno-despotsko ideologijo in teorijo. Poskus, da bi to stanje pojasnili z napakami in pomanjkljivostmi vodilne osebe, predpostavlja hkrati, da so lahko zmote in pomanjkljivosti posameznika postali odločujoče za raven teoretskega mišljenja, za raven marksizma kot znanosti. S tega stališča izhaja nadalje spoznanje, da so zmotne teze vodilne osebe lahko v danih okoliščinah postale temelj ne le napačne konceptije v teoriji, temveč tudi v praksi. (Tako so na primer zmotno Stalinovo tezo o zaostritvi razrednega boja v socializmu utemeljevali z metodo kršitve socialistične zakonitosti.)

V celoti lahko ugotovimo, da deluje pritisk tradicije, pritisk starega na novo v vsakršnih okoliščinah. »Le mort saisit le vif!« Kontinuiteta se uveljavlja v zavesti množic, v njihovih navadah, stališčih in odnosih do obstoječih institucij. Po drugi plati pa se to kaže tudi v dejavnosti novoustvarjenih institucij, v njihovem odnosu ne le do premaganega razreda, temveč tudi do lastnega razreda.

Kontinuiteta se uveljavlja ne samo v obliki dejavnosti institucij, temveč tudi v vsebini njihove dejavnosti, v nalogah, ki jih rešujejo. Iz tega, da procesi kontinuitete objektivno vplivajo v obdobju prehoda iz ene družbenoekonomske formacije v drugo, ni mogoče mehanično izvajati sklepov o »fatalistični« neizogibnosti deformacij v okoliščinah, ko se odloči za socializem država, v kateri kapitalistični način proizvodnje ni bil razvit. V teh okoliščinah deformacije niso usodna neizogibnost. Vendar pa obstajajo v nekaterih zgodovinskih okoliščinah kot objektivna možnost. Če se spregleda in omalovažuje nevarnost pritiska preostankov stare ureditve na novo, če se umika pred tem pritiskom in če oblastniške insti-

tucije vrhnje stavbe prezrejo konkretne potrebe in naloge na dani razvojni stopnji, tedaj se lahko v ustreznih okoliščinah te možnosti spremene v stvarnost.

Deformacij v socialistični družbi torej ni mogoče pojasnjevati kot neizogibni zakoniti produkt socializma in tudi ne kot posledico dejavnosti uzurpatorjev oblasti ali zunanjih vplivov. Lahko jih pojasnimo samo na temelju spleta objektivnih in subjektivnih dejavnikov, predvsem na temelju kontinuitetnih odnosov v razvoju družbe.

Kontinuiteta v razvoju družbe pa se ne kaže samo v tem, da prehajajo pozitivne plati predhodne razvojne stopnje v novo stopnjo, temveč tudi v tem, da dosežena razvojna stopnja ustvarja hkrati možnosti in okoliščine za možnosti naslednje stopnje. Ta plat kontinuitetnih procesov ima vsesplošno veljavnost. Izrazito se to kaže tudi na področju političnih oblik, v katerih se uresničuje ustrezna družbena ureditev. V sedanjem obdobju znanstveno-tehnične revolucije prihaja v ospredje vprašanje novih oblik za sodelovanje ljudskih množic v upravljanju družbenih zadev v socialistični demokraciji. Zaradi sprememb na znanstveno-tehničnem področju in od njih odvisnega tempa v reševanju problemov, ki zadevajo celotno družbo, nastane vprašanje, koliko obstoječe oblike in način obveščanja omogočajo ljudstvu, da dejansko sodeluje in je udeleženo pri odločanju. Mnoge plati tradicionalnih demokratičnih oblik postajajo glede na tempo in že danes obstoječe možnosti in potrebe formalne in anahronistične. Problematika bi zahtevala posebno študijo, načeloma pa lahko navedemo, da je to danes problem, ki čaka, da ga reši socialistična, pa tudi kapitalistična industrijsko razvita družba. Seveda pa se v vsakem sistemu kaže ta problem v drugi podobi in z drugih plati. Socialistična družba ima objektivne pogoje in možnosti, da uresniči in uveljavi v praksi tiste nove oblike vključevanja množic v sistem socialistične demokracije, ki ustrezajo ravni najnovejših komunikacijskih tehničnih sredstev in lahko zagotovijo dejansko reprezentativno socialistično demokracijo.

Kontinuiteta kot pglavitna plat dialektičnega gibanja in razvoja se kaže v družbi v najrazličnejših oblikah, ki ustrezajo posameznim področjem. Spoznavanje kontinuitetnih procesov omogoča ne samo to, da se pojasnijo izvori in bistvo deformacij in posameznih pojavov z ekonomskega, političnega in idejnega področja, temveč omogoča tudi to, da se namerno vpliva na spremembe v družbi v skladu s težnjami objektivnega zakonitega razvoja.

Prevedel: F. J.

Revolucionarna levica v Latinski Ameriki

Brez dvoma je za usodo Latinske Amerike silno važno, ali bodo napredne subjektivne sile, posebno v sedanji izredno težavni situaciji, našle najbolj primerne rešitve, ali jim bo uspelo odkriti ustrezno strategijo in taktiko političnega delovanja, ki bo resnično konstruktivna in možna pot nujne preobrazbe v družbenem in političnem smislu in hkrati v skladu s potrebami, ki jih terja hitrejši gospodarski razvoj. Te rešitve so seveda pogojene in zahtevnejše zaradi posebnih geopolitičnih okolnosti Latinske Amerike; to je nehomogen skupek različnih držav, ki leže v najbolj neposredni sferi hegemonizma velike supersile, Združenih držav Amerike. Verjetno niso nikjer v svetu problemi arhaičnih struktur, gospodarske odvisnosti in istočasne nerazvitosti, okrnjene suverenosti in zunanjepolitične omejenosti tako zamotano prepleteni kakor ravno v Latinski Ameriki. In to so seveda razmere, v katerih ni mogoče najti enostavne formule napredka — če je to sploh kje mogoče.

Politična levica je v Latinski Ameriki že sorazmerno zelo dolgo prisotna v političnem življenju in tudi stranke, katerih ideologija in politična fiziognomija sta zasnovani na marksizmu, delujejo v večjem delu Latinske Amerike že več kot pol stoletja. (Res je, da so socialdemokratske stranke bile in so še šibke, vendar je njihov pomen kot novega tipa politične organizacije po vzorcih zdaleč naprednejšega evropskega okolja bil velik v splošnem napredku političnega organiziranja, zlasti med delavskim razredom.) Posebno je pomembno komunistično gibanje, ki ima že dolgo in bogato tradicijo, saj so komunistične stranke v mnogih primerih nastajale že med leti 1918—1925. Čeprav so komunistične stranke lahko le občasno legalno delovale, v nekaterih državah Latinske Amerike pa sploh nikoli, so vendarle močno spodbudile marksistično tolmačenje latinskoameriške stvarnosti, delovale so kot odločilni bojovníki za delavske pravice in s svojo organiza-

cijo bile zgled tudi drugim naprednim silam, ki so nenehno prevzemale od njih prav politične in organizacijske izkušnje.

Vendar so imele te politične stranke levice tudi nekatere težave. Vodstvo strank politične levice je namreč bilo in je še zdaj v rokah intelektualcev, ki so bili najbolj pogosto sinovi iz družin malomeščanov. Vedno je prav v vrstah teh ljudi živel revolucionarni duh, jasno izraženo nezadovoljstvo s sistemom, želja za njegovo preobrazbo. Latinskoameriško malomeščanstvo je samosvoj družbeni sloj, utesnjen med absurdnimi družbenimi razlikami, z negotovo ekonomsko pozicijo, čigar propadanje je posledica intenzivnega razvoja kapitalizma. Tip latinskoameriškega šolanja, do katerega je imel predvsem dostop prav ta sloj, potem ko je bila uvedena splošna izobrazba v mestih, je po tradiciji usmerjen k humanističnim vedam, kajti v vsakem prebivalcu Latinske Amerike vsaj posredno živi del tradicionalnega iberijskega odnosa do produktivnega dela. Prisotnost tujega kapitala na ključnih gospodarskih pozicijah omejuje na razne načine tej malomeščanski inteligenci dostop v sfere ekonomskega uveljavljanja. Oba faktorja prispevata k temu, da se mladi ljudje že med šolanjem vključijo v politiko; gospodarske težave in humanistični študij so elementi njihove zgodnje radikalizacije.

Marksizem je silno močno prežehl že nekaj generacij latinskoameriških intelektualcev. Usmeril je njihovo pozornost k delavskemu razredu in poglobil njihov socialni čut. Želja po osebni in nacionalni afirmaciji je razvila pri njih močna domoljubna čustva, naperjena predvsem proti tujim vplivom in njihovi konkretni prisotnosti. Vse to je važna poteza latinskoameriškega revolucionarja. Toda pota k delavskemu razredu niso bila ravna in ne bi mogli reči, da so jih ti revolucionarni mladi ljudje, čeprav so si za to prizadevali, tudi vedno odkrili.

Če se ozremo nekoliko nazaj v zgodovino, bi morda lahko dejali, da latinskoameriške stranke politične levice, vštrevši komunistične partije, niso bile nikoli zmožne v celoti in kar najbolj smotrno opredeliti svoje stališče do realnega procesa latinskoameriškega razvoja. Kljub vsem posebnostim, odklonom, korakom v stran in pogostnim nesmisлом, je potekal proces vendarle po kapitalistični poti; to je bila realnost, s katero se je morala leвица sprijazniti.

Dileme in spori o tem, ali je obstoječi družbenoekonomski sistem v Latinski Ameriki kapitalizem v pravem pomenu besede, so bili neprestano prisotni tako v strategiji kot v

taktiki političnih strank levice. Kajti če je šlo za kapitalizem, potem je bilo logično, da bi morali skladno s deklariranimi dogmami, ki so bile avtomatično presajene iz evropskih na južnoameriška tla, to družbeno ureditev z revolucijo podreti in na njenih razvalinah zgraditi socialistično. Če pa to ni bil kapitalizem, marveč nekaj, kar še ni kapitalizem, pa naj bi to postalo, potem bi morali »čakati«, da dozori — med tem čakanjem pa početi kaj drugega — ne pa začeti revoluciono rušenje celotne ureditve. Te dileme so strahotno obremenjevale in naravnost mučile marksistične ideologe in marksistične partije Latinske Amerike. Problem je bil bolj zapleten zategadelj, ker je imel latinskoameriški tip kapitalizma očitno vgrajene elemente stabilnosti in zgodovinske reprodukcije, ki so ga povezovali s kapitalizmom kot svetovnim sistemom; iz tega spoznanja je izhajala tudi potreba po teoretičnem preciziranju konkretne protiimperialistične dejavnosti.

Spori, nerazumevanja in razkoli, prepleteni s frakcijskimi boji in različnimi osebnimi nesporazumi, so pretresali latinskoameriško politično levico zlasti v tridesetih in štiridesetih letih. Tiste, ki so se nagibali k »neposrednemu revolucionarnemu rušenju«, tj. k »proletarski revoluciji«, so ponavadi prištevali med »infantilne levičarje«. V tem pogledu so bili trockisti, čeprav maloštevilni in neenotni, glede ciljev, h katerim so težili, obenem pa niti najmanj imuni pred penetracijo raznih obveščevalnih služb in provokatorjev, skrajni ekstremisti. Sicer pa so ostali taki prav do danes, ko se pogosto povezujejo s kitajskim ekstremizmom. Tiste, ki so govorili o »stopnjevanju« revolucionarnega procesa, so nasprotniki v političnih prepirih pogosto imenovali »gradualiste«; kadar pa so uporabljali ostrejšje besede — kar je bilo že kar običajno — so jih označevali za reformiste, revizioniste ali celo za buržoazne agente.

Če prevedemo to v konkretno politično stališče, ki ima daljnosežne družbene implikacije — so »gradualisti« dejansko zagovarjali mnenje, da je treba počakati toliko časa, da bo kapitalizem dozorel, in prej dokončati proces nacionalne emancipacije Latinske Amerike — v sodelovanju z nacionalno buržoazijo — se pravi s tistimi meščanskimi strankami, ki zastopajo nacionalne interese. Seveda so »nacionalni interesi« zelo raztegljiv pojem, ki ga je možno različno razlagati. Večji del »tradicionalnih« komunističnih partij je — z nekaterimi izjemami in pogostnim spreminjanjem stališč — v različnih

variantah zagovarjal to drugo stališče. Variacije so bile v marsičem odvisne od sovjetske zunanje politike, kajti v obdobju stalinizma so bile tudi latinskoameriške komunistične stranke vprežene v voz ciljev, ki so jih določali zunaj njihovih dežel.

Nesoglasje med obema temeljnima tokovima v politični levici ni bilo dejansko nikoli izgajeno. Ena in druga stran je uporabljale sheme in dogmatizem najslabše vrste ter kaj rada sprejemala že izdelane, od zunaj prinesene formule; te so bile plod tujih ideoloških in političnih izkušenj ter spoznanj, kaj malo pomembnih za Latinsko Ameriko. Prav ta prepletenost notranjih sporov v latinskoameriški politični levici z nesoglasji zunaj nje je povzročala, da so bile polemike in prepiri v latinskoameriški politični levici brezplodni, lahko bi celo rekli brezpredmetni. Mnogokrat so bili resnični problemi in pereče naloge potisnjeni v ozadje zaradi tega, ker so zlasti komunistične partije svojo »odgovornost«, svoja bistvena stališča krojile predvsem glede na velika in usodna mednarodna vprašanja. To nam najboljše ponazori primer snovanja ljudske fronte, ki je dejansko zaživela v Čilu, čeprav deželi ni grozila nacistična oziroma fašistična nevarnost; od nje so imeli največjo politično korist radikali, predstavniki mladega meščanskega razreda. Kasneje je prišlo na vrsto vprašanje druge svetovne vojne z najrazličnejšimi zmešnjavami in nevarnimi obrati — delno že med diplomatskimi pripravami na vojno, delno pa med vojno samo. Končno je med temi usodnimi vprašanji tudi hladna vojna. Zlasti komunistična levica je zajemala najpomembnejša gesla in mobilizacijske točke prav iz teh velikih mednarodnih dogajanj in zatorej dosti lažje razumemo njene težave in kopičenje njenih napak.

Prav neverjetno je, kako lahko postanejo ti mednarodni vplivi trajno pomembni! Ali ne potrjuje to relevantnost vplivov, pa naj zveni še tako nesmiselno, prav dejstvo, da najbolj silovita in najbolj vroča sporna vprašanja v politični levici Latinske Amerike ne izvirajo, recimo — če navedemo le en sam očitni primer — iz tega, da so se vzpeli na oblast demokristjani, iz očitne krepitve katoliškega reformizma v vrstah delavskega razreda in med študenti, pač pa iz nasprotij v mednarodnem delavskem gibanju, iz opredeljevanja za sovjetska ali pa za prokitajska stališča. Prav zaradi tega je tudi odmev kubanske revolucije, ki je v prvi fazi deloval na enotnost latinskoameriške politične levice kot katalizator, postal v daljši perspektivi povod za razprtije in nova opredeljevanja.

Vsekakor moramo ugotoviti, v čem je globlji vzrok za takšno obremenjenost politične levice. Lahko bi ga iskali v

pretresih, ki jih je levica doživljala zaradi ostrih in pogostnih represalij. Bržkone pa bo pomembnejše to, da je bila levica deloma vendarle izolirana od množic, katere je hotela voditi — pa ji to ni vselej uspelo ne samo zaradi lastnih napak in pomanjkljivosti, marveč predvsem zaradi neprosvetljenosti in politične neprebujenosti množic; le-te so bile pogosto plen demagogov in politikantov, kar je v levici budilo posebne komplekse ter jo navajalo k mišljenju, da se pomanjkanje zavesti lahko nadomesti in da jo mora nadomestiti s trdnostjo in »pravilnostjo« *avangarde.*

Upoštevati pa moramo še neki drug aspekt političnih razmer, v katerih je delovala levica. Najrazličnejše oblike vmešavanja od zunaj so se kaj lahko razrasle v univerzalni vzrok vsega zla v Latinski Ameriki. Tako subjektivne pomanjkljivosti politične levece kot tudi objektivne težave, s katerimi se je spoprijemala v svojem delovanju, so se — ne brez tehtnega povoda — pretvorile v ustaljen anti-imperializem, ki je imel docela realno in otipljivo simboliko v neprikritikih hegemonističnih težnjah ZDA nasproti Latinski Ameriki. Mar niso ZDA najpomembnejše svetovno oporišče kapitalizma? Sile, ki so se zavestno borile za socializem, so prav ta dejstva lahko uporabile kot mobilizacijski motiv, obenem pa kot opravičilo za svoje pretirane skrbi za mednarodne probleme in opredeljevanja.

Tako je postal antiimperializem čisto določna konstanta v sicer neprenehnih omahovanjih in v včasih prav žalostni nestalnosti politične usmeritve levece. Široka koalicija z nacionalno buržoazijo in vsemi naprednimi silami, ki se bore proti imperializmu, je bila realna presnova mnogih idealov v eno samo konkretno in večidel konstruktivno smer. Prav na tej podlagi so lahko komunisti Latinske Amerike — poudarjajoč začasnost teh zvez in te sublimacije — sprejeli realnost razvoja, ne da bi mogli nanj vplivati. Z razglašanjem, da je to stanje začasno, pa so se odrekli možnosti in dolžnosti, da bi že prej, preden dosežejo končni, dokaj oddaljeni cilj, kaj ukrenili in pospešili razvoj, zlasti še, ker so ekonomski dejavniki, domišljena ekonomska politika in možnosti uresničevanja antiimperialističnih ciljev trdno povezani in prepleteni.

Seveda bi lahko tako stališče do povečevanja daljnosežnih ciljev, ki so šele na vrhu »stopnic«, preraslo — kar se je tudi dogajalo — v dogmo. S to dogmo so se partije politične levece zavarovale pred mnogimi težavami, katerim so bili izpostavljeni »odkriti« *revolucionarji* — po drugi strani pa je ta dogma povzročala negodovanje v dokaj širokem krogu

marksističnih intelektualcev. Tega pojma »intelektualcev« ni mogoče vedno natančneje opredeliti; kot važen pripomoček za tolmačenje takšnih nasprotij si lahko priključimo v pomoč kubansko revolucionarno genezo. Pogosto so bili prav ta geneza in kubanski revolucionarni uspehi spodbuda za kritiko konformizma v komunističnih strankah. Neki mlad revolucionar, eden od pripadnikov prav te inteligence, je dejal, da komunistična partija »pleše charleston, ko vsi drugi plešejo twist«. ¹

Nasprotja v bistvenih vprašanih strategije in taktike političnega delovanja lahko označimo za pomembne ovire, ki so preprečevale, da bi bilo delovanje politične levice bolj uspešno. Jalovost teh razprtij so lahko na razne načine in v različne namene izrabljale druge politične sile, medtem ko so prav ti spori omejevali vpliv politične levice v širokih slojih prebivalstva.

Kubanska revolucija je vnesla v nadaljnji razvoj politične levice v Latinski Ameriki vrsto novih momentov in okolnosti ter v nekem smislu pretrgala jalovost teoretičnih razprav in političnega pragmatizma. Prišlo je do revolucionarne akcije, ki je porušila celoten mehanizem tradicionalne latinskoameriške politične strukture na Kubi ter odprla pot k radikalni meniški družbenoekonomske ureditve v smeri socializma. Pred to kubansko revolucijo ni bilo nobenih teoretičnih »priprav«; bila je plod dela revolucionarjev »amaterjev« iz vrst takih nestrpnih in idealističnih mladih ljudi, kakršne je konstituirana in politično oblikovana levica prištevala med »malomeščanske avanturiste«. Precej upravičeno lahko morda celo trdimo, da je bilo za zmago te revolucije odločilno prav to, da ni imela vnaprej oblikovanih in jasnih ciljev. To je bilo pravo presenečenje, lahko bi celo rekli naskok na notranje dejavnike oblasti; prav gotovo pa je ta nepričakovani napad naletel na nerazumevanje dejavnikov, ki opredeljujejo geopolitični položaj Kube s svojo vsestransko prisotnostjo, tj. dejavnikov, ki so povezani z dominacijo ZDA, zlasti v Karibih, kjer leži Kuba. Jasneje povedano: ob padcu skorumpiranega, nasilnega in razpadajočega režima vojaške diktature je bil poglavitni, vendar ne edini povzročitelj tega poloma vojska, ki so jo zbrali mladi revolucionarji; glavni stebri stare družbene ureditve sploh niso bili pripravljeni na radikalizem revolucionarnega vala, ki je sledil prihodu revolucionarjev v glavno mesto Havano. Ko so pa »stebri« ureditve skušali »popraviti«

¹ Cedric Belfragè, »El Ecuador en 1965« — Cuadernos Americanos, Méhico, Enero — Febrero de 1964, Año XXIII, No. 1, p. 45.

napake, ki so nastale zaradi njihove »nebudnosti«, je bilo že prepozno. Revolucija se je utrdila mnogo bolj, kot pa so to pričakovale sile reakcije. Le-te so torej napravile novo napako, ker so angažirale za zlom revolucije prešibke sile, kar je spet pripeljalo do še večje utrditve revolucionarnega režima na Kubi ter do njegove nadaljnje radikalizacije. Kubanska revolucija je takrat že lahko računala tudi na neko mednarodno pomoč, ki je podprla njeno stabilizacijo, omogočila obožitev njene armade ter ji pomagala prebroditi težave, ki so nastale zaradi vsesplošne spremembe ekonomske politike Kube in njene zunanjetrgovinske usmeritve.

Kubanska revolucija je postala katalizator novega, dokaj bujnega revolucionarnega vrenja v Latinski Ameriki. Pravitistim, ki jim je presedala neustvarjalnost tradicionalne politične levice, ki niso mogli prenašati pragmatizma in psevdorevolucionarnosti njenega verbalizma — to pa so bili predvsem mladi ljudje, najpogosteje študenti in mladi intelektualci — se je zdela kubanska revolucija kot mesijansko navdahnjenje. Zdelo se je, da je splošna latinskoameriška revolucija že na pragu. To ugodno revolucionarno počutje so navdihovale zlasti kubanske težnje, da bi iz lastnih izkušenj skovale univerzalen recept ter zanikale mnenje, da je bila kubanska revolucija nekaj izjemnega, edinstvenega, kar se ne bi moglo v enaki obliki in na enak način ponoviti. Uspešno prestano izzivanje hegemonizma ZDA je izredno spodbudilo latentni in večni latinskoameriški nacionalizem, ki ima zelo vidna antiimperialistična obeležja in je zelo jezljiv nasproti severni Ameriki.

Obdobje po letu 1959 je v nekem smislu kulminacija najrazličnejših naprednih gibanj v Latinski Ameriki ter sovpada s težnjami meščanskega razreda, da bi dosegel kar največjo možno osamosvojitvev, da bi se povzpел iz sfere zaspane mednarodne izolacije, ki je tako značilna za latinskoameriško zunanjo politiko.

ZDA so postale zlasti za časa predsednika Johna F. Kennedyja dosti bolj občutljive za nova gibanja v Latinski Ameriki; prišlo je do vrste pomembnih dejanj, ki so napovedovala spreminjanje severnoameriških stališč do Latinske Amerike ter korekture dotedanje politike brutalnega hegemonizma ter naslanjanja na nazadnjaške družbene sile.

Težko je reči, kje bi se ta pomembni val revolucionarnosti, nacionalizma in novonastalega mednarodnega ozračja končal, če bi ne bilo neučakanosti skrajne politične levice, ki stoji večidel zunaj institucionaliziranih komunističnih partij. Ta

revolucionarna levica se je vedno oddaljevala od obstoječih strank, ki so bile pogosto tudi populistično usmerjene. Povezovala se je z mlajšimi radikalnejšimi kadri med komunisti ter začejala ali izsilila odkrite vstaje in revolucionarne poti. Tako je bilo predvsem v Venezueli, kasneje pa je prišlo do vrste uporniških žarišč v Gvatemali in v Peruju, nekaj manj pomembnih pa je bilo tudi drugod.

Vendar je ta skrajna politična levica kljub junaškim dejanjem in združevanju imenitnih mladih ljudi že v začetku naletela na nepričakovane ovire. Ni mogla namreč razširiti svoje družbene baze. Delavski razred je ostal pretežno zunaj tega revolucionarnega vrenja, kmetov se je to gibanje komaj dotaknilo, revolucionarna propaganda jih je zelo malo pritegnila h gibanju. Teroristične akcije po mestih, ki so bile preračunane na demoralizacijo temeljnih vzvodov vladajočih režimov, na neposreden politični učinek in demonstracijo, so prinašale več zmede kot dejanskih koristi. Mnoga vodstva institucionaliziranih partij politične levice, ki so bila že prav od začetka skeptična in le s pol srca v revolucionarnem razmahu, so vladajoči režimi preganjali in zatirali. Organizacije politične levice so bile razbite, z dolgotrajnim naporom ustvarjeni instrumenti legalne in pol legalne dejavnosti pa uničeni.

V celotnem nastopu upornikov, organizatorjev gverile, je bilo mnogo improvizacije. Kubanska improvizacija je uspela, ker je bila usklajena z razkrojem sistema, proti kateremu se je borila. V Venezueli pa se je taka akcijska improvizacija uprla režimu, ki je prišel na oblast po ustavni, legalni poti, s podporo širokega volilnega telesa, s podporo kmetov in delavcev. Naravnost nerazumno je bilo enačiti populistični režim v Venezueli z vojaško diktaturo na Kubi. V rabo je prišel nov tip shematizma, ki je tokrat slonel na kubanskih izkušnjah; te »izkušnje« pa niso bile do konca oblikovane — bile so pač takšne, kot jih je posredovalo kubansko vodstvo po opravljenem »poslu«. Specifičnosti položaja zunaj Kube pa skoraj niso upoštevali.

Nekako v obdobju 1965—1966 so akcije armad in posebej izvežbanih enot strahovito prizadele žarišča gverile. Pri tem so imeli velik večstranski dežel tudi Severnoameričani. V tem času je prišlo namreč tudi do nove desničarske protiofenzive, ki so jo spodbujale zlasti ZDA; le-te so se resno zbale, da bi se kubanski eksperiment ne razširil na Latinsko Ameriko. Buržoazija se je začela umikati; pred njo je bila alternativa: večja osamosvojitve glede na tuji kapital in interese ali razširitev vpliva politične levice, ki je dobival obeležja uverture v revolucijo kubanskega tipa. To je pripeljalo do tega, da so

se dejansko začele spreminjati njene težnje do tradicionalnih vladajočih slojev in tujih interesov; izražale so se v pričakovanju, da bo rešitev prišla od ZDA. Ker se je poslabšal tudi gospodarski položaj, je bilo tako stališče tudi gospodarsko utemeljeno.

Kubanska revolucija je dobila poleg tega, da je imela zelo močan odmev in izredno usodne posledice na latinskoameriških tleh, tudi izredno važne razsežnosti v širših mednarodnih okvirih. To pa je pomembno tako za njeno usodo kot tudi za razmere v latinskoameriški politični levici.

Ni odveč, če omenimo, da so se kubanska revolucija in njeni odmevi izredno dobro skladali s kitajskimi tezami, ki so prav tedaj začele močno prodirati v mednarodno delavsko gibanje. Kitajsko vodstvo je spoznalo, da je lahko kubanska revolucija, ki je imela najmočnejšo družbeno bazo na vasi, zelo pomembna za potrditev in propagiranje kitajskih tez in stališč. To je Kitajsko tudi spodbudilo, da se je začela bolj zanimati za celotno Latinsko Ameriko, zlasti še, ker je bilo to zanimanje hkrati povezano z upi Kitajske, da bo Kubi uspelo z revolucionarnim žarom prebuditi širšo revolucionarno vznesenost v Latinski Ameriki ter morda vplivati tudi na uresničitev nekaterih revolucionarnih teženj. Docela je razumljivo, da se je kubansko vodstvo s celim srcem oklenilo te dodatne pomoči, ki je brez dvoma imela neko težo. Hkrati pa so prišla do izraza nekatere dejstva, obstoječa stanja, na katera Kuba ni mogla vplivati. Čedalje bolj odkritim in vročerkvnim sporom v mednarodnem komunističnem gibanju se je poskušala Kuba izogniti z »nevtralnostjo«, vendar je postajalo njeno manevriranje bolj in bolj nevzdržno, ker je prav malo kazalo, da bi bilo moč doseči kakršenkoli sporazum v širšem mednarodnem merilu; ker pa je bila čedalje bolj odvisna od sovjetske pomoči, si skoraj ni mogla zamišljati nobenega gospodarskega poslovanja brez tuje pomoči, predvsem pomoči Sovjetske zveze. V začetku leta 1966 je postal spor med Kubo in Kitajsko javen in Fidel Castro je izjavil, da uporablja Kitajska »brutalne pritiske ekonomske narave zaradi docela političnih razlogov«.

Ta dejstva so bila nekakšen »okvir«, v katerem je delovala latinskoameriška politična levica, ko je bila v začetku 1966. leta sklicana v Havani na Kubi konferenca solidarnosti narodov »tretjega sveta«. V tem času so bile razmere v vrstah politične levice manj urejene kot kdaj prej — zlasti kar zadeva dolgoročno politično usmeritev — in kar je še važnejše, taktika gverilskih gibanj, odkritih oboroženih revolucionarnih vstaj je doživela nekaj usodnih udarcev. In že so se pojavile

v skrajni politični levici nove dileme glede smotrnosti in možnosti taktike in usmeritve vstaj. Konferenca treh kontinentov, ki je težila k temu, da bi povezala napredna in revolucionarna gibanja Azije, Afrike in Latinske Amerike, naj bi bila tudi spodbuda in dokaz, da kubanski primer ni bil zaman in da ima še vedno množično podporo. Celo tisti, ki se niso več strinjali z linijo vstaj v Latinski Ameriki, so skušali uskladiti svoja stališča, v prepričanju, da je enotnost v levici nujno potrebna. Do te evolucije stališč je prišlo zlasti zaradi močne desničarske protiofenzive, ki je prihajala do veljave tudi v pomembnih vojaških udarih ter nastanku vojaških diktatur — najprej v eni največjih in najpomembnejših južnoameriških držav, v Braziliji, sredi leta 1966 pa ji je sledila druga velika država Argentina. Manifestacija vsaj navidezne enotnosti je Kubo politično podprla, deklarirani odmik od kitajskega ekstremizma pa je bilo moč razumeti kot koncesijo kubanskega revolucionarnega premiera Fidela Castra, ki je skušal zbrati vsaj nekatere elemente za sodelovanje med razcepljenimi strujami. Zaživela je tudi nova organizacija, imenovana OLAS (Organización Latinoamericana de Solidaridad — Latinskoameriška organizacija solidarnosti). Njen namen je združevati vsa revolucionarna in levičarska gibanja ter povezovati njihovo dejavnost. Na sami konferenci je prevladovalo ozračje, ki je vsaj na videz oživljalo upanje, da bo postala prav Latinska Amerika področje uspešnega boja za »nacionalno osvoboditev« — kar je bilo tudi okvir in tema vsaj tistih razprav, s katerimi je bila seznanjena širša javnost.

Konferenca treh kontinentov ni ustavila vrenja v latinskoameriški politični levici, ampak ga je celo pospešila, na kar so odločilno vplivali nadaljnji neuspehi gverile v Venezueli, njeno zatrtje v Peruju in razdvojenost v Gvatemali. Poseben delež pri tem ima tudi severnoameriška politika, katere grobo vmešavanje, naperjeno proti naprednim silam, je prišlo najbolj do izraza v Dominikanski republiki; ta politika kaže, da supersila noče odnehati, noče kakorkoli popuščati pri razkrajanju svojega latinskoameriškega jezua. Sovjetska politika nasproti Latinski Ameriki je bila očitno realneje zasnovana ter se izogiba iluzij, če jih je sploh kdaj imela. To pomeni, da se je sovjetska vlada odločila okrepiti zlasti ekonomske vezi z vsemi latinskoameriškiimi vladami, ne glede na njihov politični značaj. V tem pogledu je bil kubanskemu revolucionarnemu vodstvu morda najbolj na poti obravnavanje Čila, kjer je prišla po volitvah na oblast demokršćanska vlada, ki je kubanski režim odkrito izzvala s tezo, da je

možno neogibne reforme opraviti z »mirno revolucijo«, ne pa z nasiljem.

Fidel Castro ni skrival nejevoljnosti zaradi sovjetske politike. Ko so komunistične partije vnovič pretresale svoja stališča in se očitno obrnile k legalnim oblikam političnega boja, in to v razmerah, ko je izolacija Kube v Latinski Ameriki že učinkovala (da vzdržuje diplomatske odnose z Mehiko, ni posebno pomembno), je to moralo vzbuditi gnev kubanskih revolucionarjev. Odmike od revolucionarne linije so razglasili za izdajstvo, pri čemer je imela zlasti venezuelska komunistična partija prav tako svoje logične odgovore. Okoli tega je nastal spor, ki pomeni spet novo šibko točko in jalovost latinskoameriške politične levice. Male prokitajsko usmerjene skupine, ki so želele poglobiti ter kar najbolj izrabiti kubansko kritiko za obračunavanje s komunisti, ki so se pretežno vračali na stare pozicije, so v tem sporu dolivale olja na ogenj.

Položaj, v katerem je zdaj Kuba s svojimi stališči, s svojo razvojno potjo in revolucionarno prakso vred, je tako na zunanjepolitičnem kot na notranjem področju še zmerom precej protisloven. Sovjetska pomoč je ekonomsko nezamenljiva, medtem ko se zdi obstoj kubanske revolucije nemogoč — vsaj kar zadeva poglede kubanskega vodstva — če se ta revolucija ne razširi na latinskoameriški prostor. V teh razmerah mora zdaj latinskoameriška politična levica, ki je prebrodila novo izkušnjo — kubansko — ter se obremenila z novim žariščem zunanjih vplivov — kitajskim — iskati svojo sintezo. Tudi tam, kjer so se problemi zaostri in so se dileme povečale. Gverila se je razširila na Bolivijo, kjer je prišel na oblast odkrit vojaški režim, ki je strmoglavil populistično vlado. To bi bilo morda ohrabrujoče, vendar pa se ta gverila še ni v nobenem pogledu afirmirala. Latinska Amerika se je — gledano v celoti — s svojimi režimi obrnila v desno, medtem ko se na ruševinah populizma ter umirajočih večrazrednih gibanj pojavljajo nove reformistične struje, ki so izrabile zastoje v politični in programski ustvarjalnosti levice. Vojska je še nadalje trden branik družbenega reda, tuji vplivi pa iščejo nove metode za utrjevanje svojih pozicij. Težko je napovedovati, kaj se bo zgodilo in kaj se še lahko zgodi. Drži le to, da v Latinski Ameriki ni še nihče odkril zdravila za njene bolezni, za težave, ki so se nakopičile v njeni zgodovini, še bolj zanesljivo pa drži, da jih tudi nihče od zunanjih ne bo odkril. Z vztrajnim delom lahko to uspe le latinskoameriški politični levici, zlasti še, če se želi krepiti kot dejanska sila preobrazbe in napredka.

STANE JUŽNIC

Molk Pija XII. in naš verski tisk

Pred dobrim letom je s prevodom dela S. Friedländerja »Pij XII. in tretji rajh« ter z uprizoritvijo Hochhuthove drame »Namestnik božji« v MGL razprava o »molku Pija XII.« ob nacističnih koncentracijskih taboriščih in sistematičnem uničevanju Židov dosegla tudi nas. (Glej o tem: Marko Kerševan, »Čas, ko je cerkev zatajila,« »Teorija in praksa«, 10/1966.)

Naš verski tisk za široke množice je pohitel, da katoliške vernike duhovno obvaruje pred pohujšanjem, in začel braniti Pija XII. čisto v klasičnem stilu obrambe svete Cerkve pred zlonamernim obrekovanjem ter pri tem dokazoval:

— da papež ni bil zadosti seznanjen z nacističnimi načrti in ravnanjem;

— da je papež ukrepal, vendar so bili vsi njegovi koraki pri nemških oblasteh brezuspešni;

— da papež ni hotel javno in izrecno obsoditi nacistov, zato da bi tako preprečil še hujše preganjanje Židov.

Zoper argumente, ki so pobijali vsako od teh trditev in ki so jih v svojih delih o Piju XII. in odnosu katoliške cerkve do nacizma na podlagi zgodovinskih dokumentov navajali ugledni avtorji, kot C. Falconi, G. Zahn, G. Lewy, G. Nobecourt, Friedländer, Hochhuth, so nastopali poleg tega, da so redno objavljali podatke, da je Cerkev pomagala tej ali oni skupini Židov, še z nekim odločilnim ugovorom: avtorji, kot npr. Friedländer, se opirajo »skoraj izključno na le sovražne, pristranske vire« (glej »Družina«, 12/1966). Resnico da bodo razkrili dokumenti iz vatikanskih arhivov, ki so jih prav takrat začeli objavljati...

Zdaj so ti dokumenti izšli že v treh knjigah; zbrali in komentirali so jih štirje neoporečno zvesti katoliški pisci, jezuiti P. Blet, R. Graham, A. Martini in B. Scheider. Sklepi, ki izhajajo iz tega gradiva, so tile (če jih povzamemo po hamburškem listu »Der Spiegel« z dne 21. 8. 1967, ki začenja svoj članek z besedami: »Štirje jezuiti so nehote pomagali Hochhuthu...«):

— Pij XII. je bil že prav od začetka precej natančno seznanjen z dogajanjem na zasedenih ozemljih in v koncentracijskih taboriščih;

— vatikanski državni sekretariat je npr. v zvezi s Poljsko hotel na zahtevo poljskih škofov večkrat intervenirati, pa ga je papež zadržal;

— če je papež protestiral — nekajkrat v tajnih memorandumih — je protestiral zgolj proti temu, da so na zasedenih ozemljih cerkev ovirali v njeni dejavnosti, proti kršitvam verske svobode in, v najostrejšem dokumentu, proti umorom duhovnikov na Poljskem.

Resnica, ki jo odkrivajo vatikanski dokumenti, je skoraj do potankosti enaka tistemu, kar Piju XII. očitata Hochhuth in Friedländer. Tudi zadnje točke obrambe — teze o preprečevanju še hujšega zla — niso objavljeni dokumenti v ničemer bistveno podprli. Se vedno velja Friedländerjevo vprašanje: če je bilo s »hujšim zlom« misljeno še večje število nedolžnih žrtev, kako naj razložimo, da so še konec leta 1945 papež in visoki cerkveni dostojanstveniki želeli zmagovit odpor Nemcev na Vzhodu in so, kot kaže, privolili, pa čeprav samo začasno, v nadaljnji obstoj vsega nacističnega iztrebljevalnega stroja. Se vedno velja vprašanje, ki izhaja iz ugotovitev C. Falconija: kako je mogel papež ne le molčati, da bi preprečil še hujše zlo, temveč ob 350 tisočih poklanih pravoslavnih prebivalcih izražati svojo naklonjenost »iskrenemu katolicizmu« Anteja Pavelića, medtem ko je že 2. junija 1945 — tokrat ne da bi se bil bal še hujšega zla — javno obsodil vlado Titove Jugoslavije za »umore duhovnikov etc.«.

Ne bi znali odgovoriti na vprašanje, čemu pogrevamo afero z molkom Pija XII., če bi vedeli odgovor na to, čemu naš verski tisk za široke množice papeža tako vztrajno in sistematično brani pred takimi obtožbami (zagrebški »Glas koncila« je še v eni zadnjih številkih spet priobčil daljši sestavek v njegovo obrambo).

Odgovor, da je treba braniti papeža pred zlonamernim obrekovanjem nasprotnikov Cerkve, ne vzdrži kritike; glavni kritiki ravnanja Pija XII. so iz katoliških vrst. Mauriac, eden največjih katoliških pisateljev, se je spraševal o molku Pija XII., a prav gotovo ni nasprotnik cerkve; francoski katoličani okrog revije »Esprit«, ki je lani v oktobru objavila oster članek na temo »Cerkev in nacionalsocializem«, prav tako ne; Hochhuthovo delo je delo globoko religioznega človeka; ugledni dunajski katoliški profesor zgodovine Friedrich Heer, ki v zvezi z nacističnim pokolom Židov v svoji najnovejši knjigi očita Cerkvi še kaj hujšega kot le nepravilno ravnanje v zadnji svetovni vojni (»Cerkev je odgovorna za pokol 6 milijonov Židov«), velja za katoliškega misleca. Čemu naš verski tisk za široke množice ne omenja te kritike Pija XII. v katoliških vrstah?

Afere, ob katerih se ozburkajo duhovi, ponavadi niso zanimive toliko zaradi povodov samih, dosti bolj zaradi mišljenj in stališč, ki se ob tem pokažejo. In če s tega vidika obravnavamo — ne molk Pija XII., temveč afero o njegovem molku — kakšno miselnost nam razkrivajo branilci Pija XII. v našem verskem tisku:

— ali menijo, da načelno ne smejo priznati cerkvenih zmot in napak? Ob koncilu je bilo deležno odobravanja mnenje nemškega teologa H. Künga, da malokaj v očeh sveta Cerkvi tako škoduje kot to, da noče priznati zmot ...;

— ob koncilu je prodrlo stališče, da je Cerkev zaradi svoje tudi človeške narave zlasti v posvetnih zadevah ravno tako lahko zmotljiva in grešna kot drugi ljudje in da njeni najvišji predstavniki niso izjeme. Ali menijo zagovorniki Pija XII., da je treba to stališče razumeti tako, naj se z zmotljivostjo in grešnostjo razlagajo zablode papežev, ki so že petsto let mrtvi, ne pa tudi papežev našega časa — ker bi sicer bil prizadet ugled svete cerkve? Skratka po načelu: eno je načelo nasploh, nekaj čisto drugega pa ravnanje danes in tukaj;

— ali pa jim morda ne gre toliko za ugled Cerkve in papežev nasploh, temveč za ohranitev nedotakljivega sijaja določenega papeža — Pija XII. — in s tem vsega, kar le-ta simbolizira: fanatični antikomunizem, duha križarske vojne proti »brezbožnemu komunizmu«. Janez XXIII. in koncilska večina sta obračunala s takim duhom in težko bi bilo razumeti, da bi se nekateri naši cerkveni krogi s koncilskim duhom razhajali ravno v tej točki.

In če še končamo spominjajoč se drugega vatičanskega koncila! Na drugem vatičanskem koncilu je bilo poudarjeno, da so pogosto katoliški verniki sami krivi, če nekatoličani marsikdaj težko spoznajo oziroma sploh ne morejo spoznati pravega obličja Cerkve. Treba je reči, da je res tako ...

E. K.

Nerazumevanje posameznikov ali že splošna usmerjenost?

Ko smo pred časom¹ opomnili javnost in oblastva (cerkvena in posvetna) na neprikriti antikomunizem kaplana Petriča in njegovo vehementno obrambo »pravične ameriške intervencije v Vietnamu«, so nam nekateri očitali, da »pogrevamo« posamezne primere »spodrseljajev« slovenskih duhovnikov in tako po krivici ustvarjamo nekakšno proticerkveno in protiversko ozračje. Drugi pa so nam oponašali jalovost naših opozoril,² za katera se ne zmeni nihče, niti cerkvena niti civilna oblast. Priznati smo morali utemeljenost teh opozoril vsaj toliko, da nam zares doslej nihče ni odgovoril

¹ »Beseda o žrtvi«, »Teorija in praksa«, št. 8–9/1967, str. 1308–1309.

² Pri tem niso opominjali le na sestavek »Beseda o žrtvi«, marveč tudi na tele: »Ob 18. uri ples. Ateistom vstop prepovedan.« (»Teorija in praksa«, št. 10/67, str. 1492–1495); »Staro vino v novih posodah« (»Teorija in praksa«, št. 1/67, str. 74–85); »Prevelika vnema« (»Teorija in praksa«, št. 5/67, str. 871–872); »Sprenevedanje ali kaj drugega?« (»Teorija in praksa«, št. 6–7/67, str. 1085–1087); »Ali gre res za papeža?« (prav tam, str. 1089–1091); »Morala, vernih« (»Teorija in praksa«, št. 8–9/67, str. 1202–1206).

niti pritrdilno niti odklonilno. Kolikor se da prebiramo verski tisk, toda nikomur od cerkvenih predstojnikov ali duhovnikov, posebej med tistimi, ki zasebno priznavajo protislovne tokove v slovenski Cerkvi in globoko zasidranost starih, konservativnih pogledov, se ni zdelo potrebno, da bi zavzel do naših jasno postavljenih trditev ali vprašanj neko stališče. Zaman smo listali tudi po rubrikah našega dnevnega tiska, ko poroča o kršilcih zakonov. O »deformacijah« ter o marsičem potrebnem in nepotrebnem, in poizvedovali marsikje, kjer beležijo korake javnih organov zoper kršilce zakonov. Našli smo le vest o kazenskem postopku zoper kaplana Petriča.

Medtem pa smo bili opozorjeni na nove, »sveže« primere ravnanj, ki vzbujajo nova vprašanja in dvome. Kakor vsa zadnja leta, tudi letos verski list »Družina« vabi slušatelje višjih in visokih šol ter fakultet, naj se »oključijo v delo za Cerkev«, naj sodelujejo v veroučni vzgoji. Do takih vabil in organizacije ima Cerkev seveda vso pravico, čeprav prestopa dosedanje tradicionalne oblike verouka ter v programih za študente vabi k temam, kakor so npr.: osnove svetovnega nazora, študent in vera, študent v pokoncilski dobi, razumevanje sveta v luči vere in podobno.³ Nedopusten je po našem mnenju način agitiranja, način, ki smo ga že kritizirali in ki kaže, da nestrpne, integristične teze v slovenski Cerkvi še zdaleč niso premagane. V »pismu našim študentom«⁴ so poudarjene tudi te teze: »...Med njimi (v svetovni skupnosti narodov — op. p.) naj naš narod predstavlja en glas, morda šibak, a le potreben za to, da bodo akordi človeške zgodovine res polni in bogati. Zato pa je bolj kot kdajkoli potrebno, da bo ta naša resničnost z našim krščanstvom, z našo Cerkvijo, ki naj bo kot duša našega naglo se razvijajočega narodnega telesa. Ne da bi zanikali, kar so drugače misleči dobrega prispevali k temu našemu skupnemu delu. Še manj, da bi hoteli streči nekakšni želji po gospodovalnosti... Če znamo brati nauk zgodovine, je najmanj, kar moremo reči: Brez nadsvetne dimenzije je prizadevanje za res človeško življenje posameznika in družbe nadvse problematično. Te naloge ne moremo izvršiti sami duhovniki. To je vaša naloga!... Zavedamo se svoje identičnosti s Cerkvijo. Vključimo se v Cerkev, konkretno: v svoje mladinske in študentske skupine po župnijah...«⁵ Očitno je, da ta »globlja« utemeljitev apela študentom ne želi zgolj njihovega sodelovanja pri veroučni vzgoji, marveč jih usmerja k sodelovanju v »katoliških skupinah«, ki naj sodelujejo v »pokristjanjevanju« slovenske narodne skupnosti, da njeno življenje ne bi bilo več »problematično«. Najmanj, kar lahko rečemo je, da ti pozivi k ustvar-

³ »Družina«, št. 19/67, str. 202.

⁴ »Družina«, št. 19/67, str. 202.

⁵ Prav tam; pismo so podpisali »vaši bratje duhovniki« in uredništvo pojasnjuje v pripisu, da je pismo listu poslalo več duhovnikov, »ki so v stiku s študenti«.

janju »katoliških skupin« objektivno merijo na vzpostavljanje svetnonazorsko med seboj strogo ločenih in formaliziranih skupin, ki naj med seboj tekmujejo za prevlado, pri čemer bodo katoliške skupine dobivale cerkvena navodila, kajti »noben kristjan ne more služiti dvema gospodarjema«. ⁶ Se uredništvo »Družine« zaveda, kam to pelje? Zdi se, da vsaj v tem listu to niso več slučajni pojavi, kajti sicer ne bi isto uredništvo tako brez sramu objavilo pisma v svoji prilogi »Malim«, v katerem so popolnoma očitno diskvalificirani otroci, ki ne hodijo k verouku, ⁷ pa tudi ne bi tako lagodno molčalo ob številnih kritičnih opombah, ki smo jih, vsaj v zadnjem letu, zapisali v naši reviji.

Človekova smrt je vedno trenutek tesnobe in prizadetosti. Zato mi ni nič bolj tuje kot špekuliranje s smrtjo in prestižno računarstvo z njo. Očitno ni tega mnenja prodekan Maksimilijan Prah iz Rogatca, ki je 31. VII. t. l. na željo bližnjih sorodnikov cerkveno pokopal komunista P. K., ki se je smrtno ponesrečil pri avtomobilski nesreči. Strme sem poslušal pripovedovanje svojih znancev o govoru, ki ga je imel duhovnik Prah ob odprtem grobu. Ni pozabil povedati, da je bil pokojni kot deček dober, »ker je pridno sklepal ročice k molitvi«, a »nas pozneje v trdi borbi za vsakdanji kruh zapustil (vstopil v Zvezo komunistov? — op. p.), s čimer je storil neodpustljiv greh. Bil je torej zaveden in zapeljan. S smrtjo je bil za svoj greh že kaznovan. Zdaj pa bo božje razsodišče presodilo, ali je kazen dovolj huda in ali ga bo bog vzel k sebi«. Če drži to, kar sem slišal pripovedovati, je seveda Prahovo ravnanje docela nedopustno. Človek je osupel spričo njegove predrznosti, pa tudi spričo lagodnosti tistih, ki so dolžni skrbeti za zakonito obrambo časti, ugleda in dostojanstva vseh državljanov, tedaj tudi tistih, ki ne verujemo. Ali bodo pristojne cerkvene oblasti molčale tudi ob tem, kot je bilo v primeru kaplana Petriča iz Cerkelj? Kdo bo lahko še vztrajal spričo takega ravnanja pri stališču, da gre pri vsem tem le za primere posameznih duhovnikov in ne že za splošno usmerjenost cerkvene organizacije?

In še en primer ravnanja ob smrti. Prometna nesreča je zahtevala 14. IX. 1967 v Ljubljani novo smrtno žrtev Š. P. Ko sta ob grozljivem molku večje skupine državljanov preiskovalni sodnik

⁶ To formulo zapisuje »Družina« v isti številki v sestavku »Svoboda vesti«, v katerem sicer poroča o pastirskem pismu vzhodnonemških škofov, ki pozivajo k »javnemu in neustrašnemu izpovedovanju katoliške vere v javnem in zasebnem življenju«. Uredništvo objavlja to sporočilo sicer kot informacijo, a vendarle se zdi, da ne more prikriti svojih simpatij za vsebino pastirskega pisma in »pogumno« dejanje vzhodnonemških škofov.

⁷ V pismu piše dobesedno: »V nedeljo popoldne smo se veselo žogali. Njegovega prihoda nismo bili nič kaj veseli. Bil je namreč eden izmed tistih, ki mislijo, da po birmi ni treba več hoditi k verouku... Tudi drugače ni bil najboljši. Če smo prosili, da bi nam kaj posodil, tega ni hotel storiti...« Pismo nato navaja, da so svojega sošolca »mladi kristjani« sprejeli k igri z žogo šele potem, ko je obljubil, da bo v prihodnje hodil k verouku. (»Družina«, št. 17/1967, str. 3.) Človek se zgrozi ob tem, ko pomisli, kakšne »moralne« vzgoje so v tem primeru deležni »mladi kristjani«!

in zdravnik opravljala svoje dolžnosti in ko je v telesu ponesrečene žrtve komaj nehalo biti človeško srce, je kar na cesti hotel opraviti cerkveni obred maziljenja duhovnik Rudi Koncilja iz Smartina pod Smarno goro, utemeljujoč to tako, da je bila pokojnica verna, kar da je izjavil neznan moški, ki je po naključju prišel mimo. Ker je preiskovalni sodnik Konciljo zavrnil, menda le-ta zdaj smatra, da je bil omejevan v svojih pravicah in da je bila kršena ustava. Ne morem razumeti, odkod taka vzvišenost in vsiljevanje spričo docela jasnih določil v zakonu o pravnem položaju verskih skupnosti, o nedovoljeni sili bodisi glede preprečevanja udeležbe pri verskih obredih in nasprotno. Pokojnica se seveda ne bo mogla izreči o tem, toda njeni bližnji sorodniki ali znanci so prav gotovo ravnali ob pogrebu po svoji vesti in glede na njeno življenje. Gospodu Rudiju Koncilji pa moramo povedati, da smo ogorčeni ob njegovem špekuliranju s smrtjo človeka.

Te dni sem spet listal po sestavkih, ki jih je cerkvena publicistika objavila o dialogu »kot sredstvu apostolata v sedanjem času«. Spet sem srečal mnoga stališča, ki so vzbudila v nas svojčas nova upanja in pričakovanja, da bo preosnova Cerkve odprla nove perspektive in počasi zbrisala preteklost, ki nam ni pri srcu. »Kdor bi... uporabljal direktno ali indirektno metodo polemike ali apologetike, bi ne razumel potreb časa, ne bi izpolnil božje volje in bi si na vest nakopal težko odgovornost... Izhodišče dialoga mora biti za kristjana pristna krščanska ljubezen, osnova mu je priznanje enakovrednosti sobesednika, ozračje pa je globoko spoštovanje do vsakega človeka in njegovega resničnega prepričanja. Vsak človek mora komur koli veljati kot oseba, ki je vredna vsega spoštovanja... Tudi drugi ljudje, tudi drugi nazori imajo vzvišene ideje... Dialog ne sme biti ena izmed mnogih fraz, ki so modne in lepo zvenijo, ampak živa stvarnost, postati mora del resničnega življenja...«⁸ Več kot očitno je, da so ljudje s takimi nazori v očitni manjšini in da je premnogim duhovnikom dialog zares samo modna fraza, sicer pa se vedejo, kot da se ni nič spremenilo ali pa le toliko, da morajo snovati politizacijo Cerkve na novih osnovah.

Z. R.

Zgradba na pesku?

Črnoglede napovedi o poteh našega zdravstvenega varstva v letošnjem letu in nejasnost glede prihodnosti marsikom niso všeč. Bolnemu človeku vzbujajo bojazen, da ne bo deležen zdravstvene pomoči v trenutku, ko jo bo potreboval; zavarovancu niso všeč zato, ker ne verjame, da je ob toliko prispevkih »za socialno« sploh

⁸ J. Vesenjāk, »Dialog kot sredstvo apostolata v sedanjem času«, »Nova pot«, št. 10—12/1964, str. 533—541.

možno, da se stanje poslabša; računarjem in predlagateljem sprememb v zakonodaji (znižanje stopenj prispevka za zdravstveno zavarovanje brez hkratnih učinkovitih ukrepov) pa zato, ker so trdili, da pri nas lahko shajamo z 2-odstotnim nižjim prispevkom, kot smo ga imeli pred letom dni, ne da bi pri tem bistveno okrnili in prizadeli pravice zavarovancev, kaj šele poslabšali zdravstveno varstvo.

Ker so besede pogosto eno, življenje pa drugo, se pač dogodi, da praksa ne sledi napovedim. Odveč je govoriti o kršenju pravic zavarovancev. Zdi se, da smo participacijo zavarovancev kot vzgojno sredstvo spremenili v fiskalni ukrep, pa vendar vse kaže, da denarja kljub temu ne bo dovolj. Niti za tiste pravice, ki gredo zavarovancem po zakonu, to je pravice iz osnovnega zdravstvenega varstva.

To neprijetno stanje je terjalo ustrezne ukrepe in kmalu smo jih vpeljali. Naj jih ponazorim z dvema primeroma:

V kopaliških in klimatskih zdraviliških praktično ni zavarovancev. Sredstva skladov za tovrstno zdravljenje so izčrpana. Obstoj zdravilišč rešujejo samoplačniki, turistična in druga dejavnost. Pomagajo jim tudi najrazličnejše skupine, ki jih včasih bolj zaradi rekreacije kot zaradi zdravstvenih indikacij pošiljajo tja nekateri delovni kolektivi, sindikalne organizacije, RK, Društvo prijateljev mladine, organizacije ZB itd. V takih razmerah je pač vsakdo dobrodošel. Zdravilišča obsipavajo, trkajoč na zavest ljudi in humanost, posameznike, delovne skupnosti in celo družbenopolitične organizacije, naj vendar pomagajo reševati njihov obstoj — bodisi z denarnimi prispevki ali pa tako, da pošiljajo v zdravilišča svoje člane. Velja torej geslo: vse za reševanje zdravilišč! Bolniki pa, ki so resnično potrebni zdravljenja in rehabilitacije, naj čakajo. Ti so tako in tako mirni in ne delajo preglavic računarjem. Kot da hočejo nekateri le zadovoljiti kolektive zdravilišč, da bi ne zganjali prevelikega hrupa, na koncu leta pa objaviti, da smo s skladi zdravstvenega zavarovanja poslovali nadvse uspešno; da nam je uspelo zmanjšati porabo v skladih zavarovanja kar za 20% li 50%, ne da bi pri tem prizadeli zavarovanca, da je zdravstvena služba delovala normalno, saj nismo zdravilišč niti zapirali.

Ali drugi primer:

Skupščina zavarovancev komunalne skupnosti Ljubljana je zaradi pomanjkanja sredstev v skladih sklenila, da bo v letošnjem letu plačevala za nekatere preventivne zdravstvene storitve le 50% dosedanje vsote. Konkretno, le 50% stroškov za babiške in patronežne obiske na domovih bolnikov in porodnic. Seveda je sklenila to takrat, ko je že minilo pol leta, odkar zdravstveni zavodi opravljajo te storitve stoodstotno. Sklep velja torej za nazaj in za naprej. Tako, kot je to v zavarovanju sploh navada.

Posledice sklepa bi bile zelo hude. Odpraviti bi morali polovico mest za te strokovne moči (ki jih še vedno primanjkuje) oziroma

za polovico zmanjšati njihovo delo. Namesto da bi prišla babica k porodnici, recimo, štirikrat, bi se pač morali zadovoljiti z dvema obiskoma. Namesto da bi patronažna sestra v veneričnem disperzerju raziskala štiri vire okužb s sifilisom ali kapavico, bo odkrila le dva, drugi naj sejejo bolezen še naprej itd., itd.

Temu smo se morali izogniti. Izhod iz sile naj bodo občinski proračuni vseh sedemnajstih občin, kolikor jih je vključenih v ljubljansko komunalno skupnost. Po sklepu skupščine komunalne skupnosti zavarovancev naj 50% stroškov za patronažno in babiško službo financirajo občinski proračuni (po kakšni logiki?!). Gre namreč za delavsko zavarovanje, za pravice, ki so temeljne in z zakonom določene. Ob tem ne razpravljamo o drugih obveznostih, ki jih občine imajo in tudi izpolnjujejo v zvezi z zdravstvenim zavarovanjem svojih občanov. Ne moremo se znebiti vtisa, da hočejo nekateri s tem ukrepom dokazati, kako uspešno zmanjšujemo družbeno porabo prek skladov zdravstvenega zavarovanja in kako nam zadošča že pri sedanji organizaciji zdravstvenega varstva (čeprav ob mnogih pomanjkljivostih) 5-odstotna prispevna stopnja ali 3—4% narodnega dohodka za krepitev narodnega zdravja ter da lahko razmišljamo o nadaljnjem zniževanju te stopnje v naslednjem letu.

Očitno je, da navedena primera ne sodita med tiste ukrepe, ki bi naj zagotovili umiritev porabe sredstev v zdravstvenem zavarovanju in o katerih smo mnogo govorili in pisali. Prav tako očitno pa je tudi, da noben ukrep ne bi smel obiti interesov zavarovancev, zdravstvenih zavodov in zakonodajalcev.

B. S.

Kdo mistificira?

Tovarišica Marija Vilfan je v »Naših razgledih« (29. 7. 1967, str. 375) s člankom »Anno Domini 1967« — polemizirala z gloslo »Ukinjamo proizvodnjo marksizma«, ki je izšla v »Teoriji in praksi« (št. 6—7, str. 1087, l. 1967).

Zelo na kratko bi lahko precej obsežen članek tov. Vilfanove strnili v ugotovitve:

— *reforma je prisilila tudi založbe k rentabilnemu poslovanju (torej tudi zalaganje marksistične literature);*

— *dosedanji načini bogatega subvencioniranja niso rodili najboljših sadov pri prodaji te literature (kljub vsemu je izhajala v izredno nizkih nakladah ter v precejšnji meri ostajala v skladiščih);*

— položaj na področju založništva je danes tak, da bi nujno moral zanimati tudi CK ZKS. Itd.

Celoten članek vendarle odseva tudi napor dokazati, da A. K. — pa tudi naša revija — ne razume bistva reforme in da je celo proti reformnim ukrepom, saj da je proti »obračanju kapitala« itd.; tudi CK ZKS da bi se očitno moral sprijazniti z vsemi, tudi takimi »konsekvencami reforme« (saj se je zanjo celo zavzemal).

Kdor je »inkriminirano« gloslo utegnil prebrati do konca, je logično lahko prišel do sklepa, da A. K. zelo določno ironizira le primum in kramarsko reagiranje na ekonomsko logiko reforme: ukinjanje določenih panog knjižne produkcije, pomanjkanje knjigotrških pobud, nenačelne boje med založbami itd.; skratka, vse to, kar nekateri razumejo kot obvezno posledico »hitrega obračanja kapitala«. Na podoben način so reagirala mnoga, tudi industrijska podjetja pri nas; predvsem podjetja, ki so slabo organizirana ali iz drugih razlogov nimajo pravega delovnega, pa tudi tržnega koncepta.

Sicer pa nam ne gre za to, da bi na teh straneh podrobneje razglabljali o organizacijskih, akviziterskih, tržnih in drugih problemih založništva. Nekaj bridkih resnic o tem je povedal slovenski kulturni javnosti že eden od urednikov Cankarjeve založbe, Peter Levec, v članku: »Marksizem, režija in Random House« (Naši razgledi, 26. 8. 1967, str. 440).

V zadnji številki »Teorije in prakse« je Andrej Kirn v uvodniku »Marksizem in kultura naroda« poskušal z »drugačno obdelavo« osvetliti položaj ter nakazal nevarnosti, ki se jim kot družba izpostavljam. Problemi naše teoretične kulture, dalje, graditev najracionalnejših rešitev v organizaciji in poslovanju našega založništva prav gotovo niso stvari, kjer bi se igrali nekakšno odbojko, kdo naj vse to rešuje.

Jasno je, da zanimanje družbe pa političnih organizacij za vse to ne sme pojenjati; jasno pa je tudi, da morajo breme odgovornosti za praktično reševanje vsega tega predvsem nositi delavci iz založniških in podobnih ustanov.

Položaj v pogledu odgovornosti doslej ni bil tak, kar dokazuje dejstvo, da se vse dotlej, dokler je bilo subvencij dovolj, ki so — kot post festum ugotavlja tudi Vilfanova — dajale slabe rezultate, ni nihče oglasil ter opozoril javnosti, da npr. marksistična literatura ne gre. Šele zdaj, ko za »neidočo literaturo« ni več subvencij (toda ali jih res ni več?), zdaj se skuša prevaliti breme na družbenopolitične organizacije, da ne store dovolj za teoretičen dvig članstva, kar ima za posledico slab plasma. Seveda s tem ne trdimo, da so organizacije in vodstva ZK storili dovolj v tem pogledu. Se več. Mislimo, da zares ne kaže dajati popolne odveze družbenopolitičnim organizacijam, pa tudi kulturno prosvetnim ustanovam itd., ker bi vsi ti »dejavniki« — skupaj z revialnim in dnevnim tiskom — lahko močno prispevali k dvigu zanimanja za marksistično literaturo. Toda tudi to ne odvezuje založb, vključno s Can-

karjevo, da ne bi podzela vse tiste propagande in poslovne ukrepe, ki bi tovrstno literaturo reklamirali vsaj tako, kakor druge edicije. Nagnjeni smo namreč k temu, da nekako najrajši povzamemo tisto rešitev, ki je naravnana kot dramatičen poziv na vlado, ki naj vsevedno reši položaj, poišče denar (s pogojem, da ne zviša davkov, seveda) itd. Če je vse skupaj podprto z argumenti o »narodnostni ogroženosti«, potem je uspeh take »kampanje« skorajda že zagotovljen.

Sicer pa je pri nas zakoreninjena navada oziroma tradicija, da je praviloma, kadar se znajde v težavah katerasibodi delovna organizacija, prva reakcija vselej usmerjena navzven, na družbo; ta naj pomaga, sanira itd. To miselnost res zelo počasi premagujemo.

Da se razumemo: popolnoma nam je jasno, da moramo za vsa področja kulture, znanosti itd. sredstva zbirati in da jih v mnogih primerih ne zberemo dovolj; gre torej za to, da poiščemo najboljše, najracionalnejše rešitve, ki bodo v skladu z našimi možnostmi in sistemom, ki ga gradimo. Zato podpiramo idejo (tudi tov. Vilfanove), naj bi prenehali z neracionalnim (in zraven še nejavnim) subvencioniranjem ter prešli za to (specifično, nacionalno in kulturno pomembno) panogo — na ustreznejše kreditiranje. V tej smeri bi morali, po našem mnenju, podpreti iniciative vsi politični in družbeni subjekti naše družbe.

Soglašamo s stališči, naj bo narod celovita, smotrno organizirana in delujoča skupnost. Pristojnosti in zadolžitve naj bodo smiselno porazdeljene glede na njih značaj in pomembnost za celotno populacijo (in posebne primere). Osrednje institucije naroda naj imajo vse možnosti za pravilno uravnavanje in usmerjanje dejavnosti, ki so skupnega pomena, ne pa, da jih »opazimo« šele takrat, kadar zabredejo v težave. Založbe naj bi se zato spopadle s položajem; uskladile bi naj svoje programe, izvedle poslovno integracijo, osnovale službe za analizo trga in ne nazadnje — izvedle morebitne kadrovske spremembe. Taka so pravila igre v vseh razvitih ekonomijah; tudi pri nas ni potrebe, da bi bilo drugače; najmanj pa, da bi se sprijaznili s poskusi, ki gredo za tem, da bi naprtili svojo nesposobnost družbi kot »nacionalni problem«.

Velika in odgovorna pa je zadolžitev vseh osveščenih sil naše družbe, da store tudi na svojem področju, kar je treba. Intenziviranje modernega političnega izobraževanja v ZK in vseh drugih političnih organizacijah, smotrno koncipiranje pouka družboslovnih ved v celotnem našem vzgojnem sistemu (od osnovne do visokih šol: v vajenskih, strokovnih centrih, delavskih univerzah itd.) mora biti naš odgovor na ugotovitve, »da marksistična literatura ne gre«.

L. S.

P. S.

Zadnji hip nam je prišel v roke izvod glasila združenja založnikov Jugoslavije: »Knjiga i svet« (št. 77, sept. 1967).

V njem objavljajo intervju Marije Vilfan: »Izdavanje marksistične literature zavisno od ideološkega obrazovanja«; s podnaslovom: Razgovor s direktorom Cankarjeve založbe Marijom Vilfan o izdavanju marksistične literature u Sloveniji.

Tudi v tem tekstu pogrešamo kakršne koli že knjigotrške ali integracijske pobude. Opisani sta v bistvu le dve možnosti:

— rentabilno naklado lahko dosežemo le, če bo ZK vzbudila za knjige primeren interes,

— za naklade pod mejo rentabilnosti nam morejo pač zagotoviti subvencije. Torej: rentabilnost mora v bistvu zagotoviti v obeh primerih nekdo drug.

Ne vemo odgovora

»Posebno vprašanje je gradnja stanovanj za socialno šibke državljanke. Nanj ne vemo odgovora,« je dejal v razlagi poročila o izvajanju stanovanjske reforme in stanovanjske graditve republiški sekretar za urbanizem ing. Drago Lipič. »Problema socialnega stanovanja ne rešuje nihče — ne delovne organizacije ne občine, čeprav je resolucija o stanovanjskem gospodarstvu tudi za to področje dala določene intencije... Vse statistike in ankete kažejo, da je danes najtežje reševati stanovanjske probleme prav kategoriji socialno šibkih, bodisi zaposlenih, bodisi nezaposlenih občanov... Tesno s tem je povezano tudi vprašanje stanovanj za upokojence in borce NOV. Tudi gradnja teh stanovanj je v zadnjem času stagnirala...« (»Tedenski informationni bilten« republiške konference SZDL, št. 27, 31. avg. 1967.)

Besede republiškega sekretarja so bridko resnične; dogodi se, da se občanu oziroma njegovi družini dobesedno podira streha nad glavo ter grozi, da bo pod seboj vse pokopala, pa jim nihče ne more pomagati. Vsaj ne takoj in učinkovito, brez intervencij, prosjačenja in zgražanj. Res so to izjemni primeri, ko ni mogoče uporabiti nobene od doslej uveljavljenih možnosti za pridobitev stanovanja; vendar pa niso tako redki, da bi jih mogli v novem sistemu dalj časa puščati vnemar. Ne moremo se tolažiti z mislijo, da lahko ob reševanju temeljnih problemov nekaj manjših pustimo ob strani.

Vzemimo stanovanja upokojencev. Lepo zveni, da se zanje, podobno kot v gospodarskih organizacijah, zbira prispevek za stanovanjsko graditev v posebnem skladu republiške skupnosti socialnega zavarovanja. V letu 1966 je bilo od izplačanih invalidnin in pokojnin izločenih v ta sklad 3,2 milijarde starih dinarjev (1,1 milijarde naj bi dobile občinske skupščine za subvencioniranje najemnin,

2,1 milijarde pa za gradnjo stanovanj upokojencev). Letos naj bi bil ta prispevek 3,7 milijarde dinarjev. Sklad invalidskega pokojninskega zavarovanja bi moral ta sredstva mesečno pošiljati na poseben račun. Ker pa skladu neprestano primanjkuje sredstev, so plačevanje tega prispevka odlagali iz meseca v mesec, tako da znašajo neporavnane obveznosti za leto 1966 — približno 573 milijonov, za obdobje januar—maj 1967 pa že približno eno milijardo S din. Razen tega dolguje sklad občinskim skupščinam za subvencioniranje najemnin za leti 1966—1967 do konca maja približno 540 milijonov S dinarjev. Ta namenska sredstva uporablja sklad kot svoja obratna sredstva.

Lahko si dovolimo, da kateri izmed reformskih ukrepov s svojimi posledicami ne doseže zastavljenih ciljev, da ostanejo »luknje«, ki jih ni bilo moč videti naprej. Nejasno pa je, da je v sistemskih rešitvah ostala neobdelana tako široka vrzel, kot so socialna stanovanja. Slej ko prej bodo še vedno obstajale kategorije občanov, ki bodo potrebni posebne pozornosti družbene skupnosti. Nihče si ne želi, in tudi nezdrumljivo je z osnovami naše socialne politike, da bi jih obravnavali v okviru nekakšnih karitativnih akcij in da bi postali povod za kritiko socialnih demagogov. Če tega nočemo, potem je nujno, da poiščemo trajnejša izhodišča za rešitev tega vprašanja v stanovanjski politiki in stanovanjskem gospodarstvu.

B. M.

Mi in Rajakowitsch

Ko nas je ljubljansko »Delo«¹ obvestilo, da je v Jugoslaviji, ali še določneje v Piranu, tri tedne užival počitnice vojni zločinec, likvidator 110.981 nizozemskih Židov, odgovoren za smrt Ane Frank — Erich Rajakowitsch in se lahkotno izognil aretaciji naših varnostnih organov, so se nam vsilila mnoga vprašanja, od katerih želimo v s a j n e k a t e r a postaviti tudi v naši reviji:

1. Kako je mogel biti Erich Rajakowitsch tri tedne na dopustu v Piranu, ne da bi bil kdorkoli pri nas to dejstvo ugotovil in ustrezno ukrepal? Tega ni mogoče obrazložiti samo z odprto mejo in našo »turistično širino«. Mučni občutki se nam vsiljujejo še posebej zato, ker naj bi »dr. Raja« ne bil prvič na počitnicah pri nas. »Wiesenthal pravi, da je bil tam (na našem morju ali celo v Piranu op. p.) na počitnicah tudi že prej.«²

¹ »Delo« 4. oktobra 1967 v sestavku »Esesovec Rajakowitsch na počitnicah v Piranu« in 5. oktobra 1967 v sestavku »Kaj pravijo naši organi o Rajakowitschu«.

² »Delo« 7. X. 1967.

2. *Kako je mogoče razumeti, da je ing. Simon Wiesenthal mogel Rajakovitscha zaslediti pri nas, celo ugotoviti natančen naslov njegovega bivališča (v privatnih sobah Marjana Kopitarja v Piranu; kakor poroča zagrebški »Vjesnik u srijedu« 11. 9. 1967), čeprav mu niso na razpolago niti organi notranje uprave niti postaje LM, mi pa vse to imamo? Ali ni sestavni del naše notranje varnosti tudi boj proti vojnemu zločinstvu? Ali je bil ta boj tudi dovolj organiziran?*

3. *Časopisi poročajo, da je Wiesenthal jugoslovanske oblasti (oz. določeno jugoslovansko osebnost) obvestil o bivanju »dr. Raje« v Piranu že v soboto 30. septembra 1967.³ Razumemo (toda samo do določene mere) skrb naših sekretariatov za zunanje in notranje zadeve za to, da bi bil postopek formalnopravno nesporen. Kako pa naj razumemo oklepanje naših organov v času med Wiesenthalovim sporočilom in uradnim sporočilom nizozemskega veleposlaništva o bivanju vojnega zločinca v Piranu ter zahtevo po njegovi izročitvi?*

4. *Rekli smo že, da upoštevamo stališča naših zveznih upravnih organov, da napram tujim državljanom uporabljajo določila člena 493 zakona o kazenskem postopku in druge pravne predpise. Toda navkljub dobri volji, da navodila zveznega sekretariata za notranje zadeve v prvi fazi (odvzem potnega lista, omejitve gibanja in kontrola) tolmačimo kot izraz naporov, da bi bil postopek zakonit, se ne moremo znebiti vtisa, da takšna navodila niso bila umestna in so praktično pomenila opozorilo Rajakovitschu, da se zgrinjajo nad njim črni oblaki. Mislimo, da imajo ugovori Wiesenthala prav v tem pogledu svojo težo in vrednost.⁴ To nam potrjuje na neki način tudi izjava vodilnega uslužbenca v zveznem sekretariatu za notranje zadeve: »Obstoji splošno zakonsko določilo, s katerim se vsem vojnim zločincem prepoveduje vstop v našo državo ne oziraje se na to, kje so zločin storili. Če kdo pride v našo državo in ga odkrijejo, se kaznuje... Po veljavnem predpisu se izreka kazen do 30 dni zapora...«⁵ Zakaj npr. sodnik za prekrške ni takoj izrekel te kazni Rajakovitschu in tako omogočil normalni postopek za ekstradicijo?*

5. *Kljub temu, da nekateri mislijo drugače⁶, smo prepričani, da ima »slučaj Rajakovitsch« vendarle neke »globlje vzroke«. Ne morda tam, kjer jih iščejo zlonamerni komentatorji na tujem, marveč drugje. Vidimo jih namreč v nestrokovnosti in nepolitičnosti ravnanja pristojnih organov notranje varnosti ter v vzrokih za to. Vsiljujejo se namreč tale vprašanja: kako je mogoče, da na naših obmejnih prehodih pristojni organi nimajo spiskov vojnih zločincev, v s a j n a j b o l j z n a n i h. Vsa protifašistična svetovna javnost ve, koliko in celo kateri vojni zločinci so ostali nekaznovani. Tudi naša javnost je bila ogorčena ob svoječasnem postopku avstrij-*

³ Glej npr. »Borba« 8. oktobra 1967; »Delo«.

⁴ O tem glej »Borba« 8. oktobra 1967.

⁵ Prav tam.

⁶ O tem npr. »Delo« 8. X. 1967, v uvodniku.

skih pravosodnih organov v slučaju »doktorja Enrica Raje«. Vodilni uslužbenec v zveznem sekretariatu za notranje zadeve Drago Slijepčević pa nas lakonsko »pouči«, da naši obmejni organi ne morejo imeti pri sebi spiska vojnih zločincev. »Velika knjiga vseh vojnih zločincev je v zveznem javnem tožilstvu. Če bi bile takšne knjige na meji, bi pomenile veliko breme za kontrolne organe.«⁷ Globlji vzroki so torej za to, da je bil Rajakowitsch že drugo leto na »dopustu« v Piranu. In tako izzvani kot dokaj neprepričljivo stališče, »da se lahko zgodi, da pristojni uradnik na primer spregleda, da je potni list, ki ga je nekomu odvzel, neveljaven, in da pozabi vprašati, ali ima tisti nekdo še kakšen, recimo, veljaven potni list.«⁸ Lahko se sicer »taki spodrsljaji dogajajo, v vseh upravnih službah na svetu, in še hujši in mnogo hujši.«⁹ toda ne bi smelo priti do njih v slučajih vojnih zločincev in še posebej ne v Jugoslaviji.

6. Kako je mogel Rajakowitsch zapustiti stanovanje v Piranu, potem ko je »državni sekretariat za notranje zadeve zahteval od pristojnih organov na terenu, naj Rajakowitschu odvzamejo potni list, naj mu prepovedo zapustiti kraj bivanja in naj vzpostavijo kontrolo nad njegovim gibanjem. Organi za notranje zadeve v Piranu so še istega večera obvestili zvezne organe, da je ukaz izpolnjen«¹⁰. Vtis imamo, da so zvezni organi v tem primeru poslovali neposredno z organi notranje varnosti v Piranu. Vse prav in tudi nihče jim tega ne oporeka. Ne moremo pa razumeti, zakaj odgovornosti za uspešno izvedbo že itak dvomljivih zveznih navodil niso prevzeli pristojni republiški organi za notranje zadeve? Ali ni vkljub poudarjanju »ustreznih navodil« v celotnem postopku mnogo neodgovornega formalizma? Ali »slučaj Rajakowitscha« vendar nima drugačne teže od npr. slučaja tujega državljana x, ki tihotapi v Jugoslavijo zlato, ure ali naboje za samokrese?

7. In končno, kakšna je bila »kontrola nad gibanjem« Rajakowitscha, da je lahko »včeraj popoldne odšel iz stanovanja in se ni več vrnil« ter pri tem »pred hišo pustil svoj fiat 2500« ali, kakor je izjavila njegova žena, »da se je njen mož »znašel« in ... odpotoval v Avstrijo, kjer »mu nič ne morejo«?¹¹

Ne vemo, kakšno bo pojasnilo ob tem presenetljivem pobegu, »ker niso znane okoliščine, v katerih je Rajakowitsch pobegnil, pristojni organi (pa) nadaljujejo preiskavo o tej zadevi.«¹² Vsekakor pa dogodek v vsakem primeru meče precej čudno luč na učinkovitost organov notranje varnosti. In odgovornost za ta ne le neprijeten, marveč celo škandalozen dogodek? Vsekakor ne more in ne sme

⁷ »Borba« 6. oktobra 1967, sestavek: »Na granici ne postojе spiskovi ratnih zločinaca«.

⁸ »Delo« 8. oktobra 1967, »Rajakowitsch in mi«.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Prav tam, podčrtal avtor tega sestavka.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

iti zgolj za odgovornost tistih, ki so bili dolžni neposredno »vzpostaviti kontrolo nad njegovim bivanjem«, marveč tudi za odgovornost vseh, ki so dolžni skrbeti za učinkovitost, strokovnost in političnost službe javne in državne varnosti.¹³ Čeprav smo to že zapisali, ob tej priložnosti omenjamo ponovno: pogojev za učinkovitost službe notranje varnosti ne vidim v zapiranju državnih meja (čeprav odprtost meja ne more biti opravičilo za bivanje Rajakomitscha pri nas). Prav tako ni zato potrebno oživiljati koncepcij o »totalni kontroli terena« in popolni kontroli tujcev. Učinkovitost te službe ne sme biti odvisna od posebnih (izvenzakonskih) pooblastil, ki bi onemogočila demokratično družbeno kontrolo politično-izvršilnih in predstavniških organov nad delom te službe. Samoupravna socialistična demokracija v polni meri omogoča strokovni in učinkovit razvoj organov za notranje zadeve. Nihče zaradi »slučaja Rajakomitsch« nima niti politične, niti moralne pravice povezovati zahteve po učinkovitosti teh organov z omejevanjem svobode naših državljanov in z »reformo« usmeritve k odprtosti naše družbene skupnosti.

Ko bo naš sestavek objavljen, bo verjetno razčiščena že marsikatera okoliščina in podan tudi že marsikak odgovor pristojnih organov v »zadevi Rajakomitsch«.¹⁴ Morda kako naše vprašanje ne bo več aktualno. Prepričani pa smo, da moramo tudi v naši reviji spregovoriti o tem in opozoriti na to, da je naša jugoslovanska socialistična skupnost s »primerom dr. Raje« utrpela veliko moralno in politično škodo. Čas bi že bil, da bi začeli za to in takšne škode izstapljati račune.

Z. D.

¹³ Glej o tem Zdenko Roter: (Ne)politična policija (Teorija in praksa, št. 5/67, str. 867) in Ljubo Bavcon: »Ali naj bo politična policija nosilec politične moči?« (Teorija in praksa, št. 6—7/67, str. 997).

¹⁴ Odgovor republiškega sekretarja za notranje zadeve na poslansko vprašanje, »Delo«, 10. oktobra 1967; odgovor predstavnika zveznega izvršnega sveta v zvezni skupščini, »Delo«, 13. oktobra 1967; pojasnilo komandirja postaje LM v Piranu, »Delo«, 15. oktobra 1967.

ERNST BLOCH

Tübinški uvod v filozofijo

V srbohrvatskem jeziku je to že drugo prevedno delo¹ (prvo »Subjekt-objekt«, »Naprijed« 1959) tega plodnega in ustvarjalnega marksista našega časa. Posamične fragmente iz obsežnega dela »Princip upanja« sta prevedla Vanja Sutlić v »Naših temah«, št. 3, 1957 ter Boris Kossec v »Problemih« št. 2/1962 in 6/1963. Prikaz nekaterih strani Blochove filozofske misli pa lahko najde bralec v reviji »Praxis« št. 3, 1966 in dveh polemičnih sestavkih o Ernstu Blochu Božidarja Debenjaka v »Problemih« št. 2/1962 in 6/1963, ko polemizira z interpretacijo tega filozofa s strani Edvarda Kocbeka v »Naši sodobnosti« št. 3/1962 ter 1—3/1963. Danilo Pejović je v reviji »Praxis« št. 1, 1964, objavil recenzijo »Tübinškega uvoda v filozofijo«, ko je ta izšel v originalu. Med jugoslovanskimi filozofi so bile o Blochu izrečene bleščeče ocene, kot npr.: Blochova filozofija je »danes vsekakor najoriginalnejša varianta marksističnega mišljenja«, »vsestran, globok in prodoren filozofski um«, Blochova filozofija »stoji

v zenitu sodobnih filozofsko-antropoloških prizadevanj«, spada med prve avtorje »nedokončane enciklopedije filozofskih znanosti marksizma«. Vendar pa je bilo slišati nekoliko bolj zadržane, toda zato nič manj tehtne ocene kot: »Bloch je prišel k marksizmu kot vrhunski meščanski intelektualec, kot eden najbolj razgledanih duhov, »toda, kot intelektualec ni uspel prekoračiti propada med sopotnikom revolucije in revolucionarjem«, »Bloch je v svojem Principu upanja skušal razviti tisto, kar je nakazal Marx s svojo anticipacijo prihodnosti. Toda, če ta poskus ni uspel v celoti, moramo iskati razloge prav v tem, da se je Bloch omejil na zavest in da je skoraj izključno le široko zgodovinsko panoramo anticipiranja zavesti, zgublja pa izpred oči konkretno »nakazovanje k prihodnosti« v družbeni bazi«. Bloch »nikdar in nikoli ni dočela postal marksist«.

Najbrž je zanimanje za Blochov filozofski opus še toliko večje zaradi njegovega spora s političnimi silami v Nemški demokratični republiki. Božidar Debenjak je v svoji polemični razpravi ocenil ta spor kot spopad med abstraktnim humaniz-

¹ Prevod Davor Rodin, predgovor je napisal Danilo Pejović, »Nolite, Beograd 1966.

mom in političnim pragmatizmom. Po več letih bivanja v tujini, kamor se je Bloch umaknil pred nacisti, se je po končani vojni vrnil v domovino, zavrnil ponudbo vseučilišča v Frankfurtu, leta 1949 pa prevzel filozofsko katedro v Leipzigu, kjer je predaval tja do leta 1956, ko mu je bila odvzeta profesura, ker so ga obdolžili revizije marksizma. Leta 1961 se je odselil v Zvezno republiko Nemčijo in začel predavati filozofijo v Tübingenu.

Bloch je bil vseskozi, od svojih prvih filozofskih del pa do danes, prežet z globokim humanizmom in neomajno vero v svetovno zmago socializma. Temu se ni odrekel, četudi je moral na svoji koži okusiti nehumane postopke v tistem družbenem redu, o katerem je vedno pisal s tolikšno gorečnostjo in zaupanjem. Pri marksistarem filozofu bi bile tako grenke izkušnje zadostovale, da bi opustil ali vsaj korigiral svoja nekdanja stališča, posebno še, če bi živel v takem okolju, kot je Zvezna republika Nemčija, kjer je bil antikomunizem do nedavnega eno temeljnih izhodišč notranje in zunanje politike bonske vlade. Bloch ni klonil pred posamičnimi dejstvi parcialne zgodovinske prakse ter jo ovekovečil in se v imenu nje odrekel socialistični viziji. To dokazuje, kako globoko so postala njegova stališča del njegove osebnosti in kako je njegov dialektični duh, ki se je vedno boril proti pozitivističnemu uklanjanju trenutnim dejstvom, v lastni življenjski preizkušnji ostal zvest Marxovi oceni dialektike, tj. da je dialektika po svojem bistvu re-

volucionarna, da v razumevanju obstoječega vidi tudi njegovo minljivost, prehodno stran. Če to prevedem v Blochov jezik, bi se to reklo, da filozof upanja ni izgubil upanja, da bo trenutna socialistična praksa odstopila mesto bolj humanim odnosom. Njegovo zvestobo marksizmu in socializmu lepo potrjuje tole stališče: »Osnovnega namena marksizma in njegove intencije kakor tudi procesa, ki se z njim začneja, ni mogoče ‚pobiti‘ s pomočjo nastajajočih dejanskih deformacij, nasprotno, te deformacije same je mogoče razumeti edino s pomočjo marksistične analize, a predvsem jih je treba v njihovem temelju, torej imanentno, kritizirati samo s stališča marksističnega postulata tendence (to je ‚prehoda iz carstva nujnosti v carstvo svobode‘.« (»Tübinški uvod«, ... str. 186.)

Bloch spada med tiste filozofe kot so Platon, Lucretius Carus, Goethe, Nietzsche in Heidegger — ki so tako uspešno povezovali filozofsko misel z umetniško besedo. Takemu stilu filozofskega mišljenja pa sta se vseskozi postavljali nasproti dve tendenci: ena, ki je povezovala filozofijo z drugimi znanostmi in jo skušala prikazati v obliki sistema, zaprtega ali odprtega, ter druga, ki je dosegla svoj vrh v marksizmu kot povezovanju filozofije in prakse, filozofije in proletariata, filozofije in sveta sploh in njegovega spreminjanja. Umno spreminjanje pa predpostavlja urejeno spoznanje in zato ne more temeljiti na jeziku metafor, temveč na vsestranski logični povezavi, ki zahteva do-

kazovanje, preverjanje. Prvi način razmišljanja se nedvomno odlikuje po tem, da ima več lepote, čara, fantazije, iskrečih domislic, zato pa mu je v škodo nepreciznost, dvosmiselnost in osvajanje stvarnosti v obliki prisposode, ne pa zakona. Teško si je zamisliti, da bi Marxov »Kapital« pomenil teoretično zmago proletariata, in potencialno s tem tudi praktično, ko bi bil napisan v takem stilu, kakršen prevladuje na mnogih straneh Blochovih filozofskih del. V tem stilu, mislim, si tudi ne bo mogoče priboriti teoretične zmage v osmislitvi temeljnih problemov našega obdobja, kot so npr.: socializem kot svetoven proces, tehnični razvoj in družbeni odnosi, samoupravljanje država-politične organizacije idr. Ker pa seveda ne more biti vsaka izrečena filozofska misel že zakon sedanjega ali minulega življenja ljudi, bo tak način mišljenja vedno obstajal in s svoje strani oplajal in razklepal okostenelo sistematičnost; če pa bi popolnoma prevladal, potem filozofija ne bo mogla ostati zvesta Marxovi 11. tezi o Feuerbachu, ne da bi zapadla v goli normativizem in voluntarizem.

Če je J. P. Sartre zahteval dopolnitev marksizma z eksistencializmom, potem je Bloch zdavnaj pred Sartrovim apelom mnoge razsežnosti le-tega ustvarjalno marksistično interpretiral, jim dal ponekod popolnoma spremenjeno, drugod pa veliko bolj določno vsebino, kot jo imajo v samem eksistencializmu. Pri Blochu je vseskozi čutiti prikrit dialog s Heideggrom, ponekod pa je o njem

podal tudi eksplicitno zelo stroge ocene, ki jih tisti naši filozofi, ki so o Blochu izrekli toliko hvale, niso omenili. Blocha ni mogoče opravičiti s tem — velja za tiste, ki bi to želeli — da so te njegove sodbe pač njegov davek obdobju stalinizma in sociologizma, kajti Bloch je novo izdajo knjige »Princip upanja« (1959) pregledal, a se mu ni zdelo potrebno, da bi te sodbe črtal, spremenil, omilil ali dodal vsaj kakšno opombo. Tako je Bloch uporabil izraze, ki so za sedanjo filozofsko raven nekulturni, kot npr.: »Heideggers animalisch — kleinbürgerliche Erlebnisphänomenologie«, »verfaulter Subjektivismus«, (»Das Princip Hoffnung«, Surkamp Verlag, 1959, str. 79, dalje označeno z PH) in dalje: »Heidegger torej očitno reflektira in absolutizira s svojo ontologijo tesnobe le ‚Grundbefindlichkeit‘ propadajoče družbe.« (PH, str. 124.) V Tübinškem uvodu ni sicer Heidegger nikjer omenjen, vendar se tale ugotovitev očitno nanaša nanj: »V obeh velikih knjigah odhoda in vrnitve (»Faust« in »Fenomenologija«) subjekt ni samo opazovalec, še manj tisti, ki ohranja in varuje; niti v eni od njih človek ni t. i. pastir biti.« (Str. 76.) V pričakovanju rešitve, kjer je nevarnost, je Heidegger ostal popolnoma nedoločen, Bloch pa je jasno povedal, da je to socializem-komunizem. Bloch se ostro loči od Heideggra tudi v osmislitvi čedalje močnejšega procesa humaniziranja prirode in je v tem pogledu bliže Teilhardu de Chardinu, saj celo uporablja termine alfa in omega, ki jih srečamo v središču

teleološkega mišljenja tega naprednega katoliškega misleca.

Bloch, navezujoč na Goethejevo dialektiko spoznavanja sveta in sebe, ugotavlja, da je človek nenehno usmerjen navzven, da bi se tako mogel vrniti k sebi. Notranje potrebuje zunanje, da bi sebe spoznalo kot notranje. Potreba, piše Bloch, je prva učila mišljenje in zato mišljenje ne pozablja, da ples ni nikjer bil pred jedjo. V »Principu upanja« je Bloch celo označil kot razredno omejenost psihoanalize to, da je črtala nagon po lakoti, ki je pred spolnim nagonom. Mislim, da ne bo držalo, da mišljenje ne pozablja, da je izšlo iz potrebe, ker sicer ne bi imeli več kot dvatisočletnega gospostva ideologije, ki je postavljala nasproti teorijo in prakso, um in čutnost, ko »sploh ni bil reflektiran delovni proces v spoznavanju«, kot je nekdaj ugotavljal sam Bloch (PH, str. 529). Žal je mišljenje na ta svoj izvor pozabilo in skrivnost tega dejstva je odkril Marx v družbeni delitvi dela na umsko in fizično delo. Vsa svoja razmišljanja, pa naj bo to razmišljanje o zdravstvu, o tehniki, o umetnosti, religiji, znanosti, je Bloch zasnoval na osnovni filozofski tezi, ki zadeva značaj biti, ki je vedno »še-ne-bit«, tj. bit v možnosti, in je pri tem iskal oporo pri Aristotelu, ki je pojmoval materijo kot čisto možnost, kot »dynamei on«. To pojmovanje materije je Aristotelova levica razvila v prispodobno cvetočega drevesa in tako pojmovanje so v renesansi prevzeli Giordano Bruno, J. Böhme in o njem se je navdušeno izrazil tudi Marx v »Sve-

ti družini«. Mislim, da ima D. Pejović prav, ko ugotavlja tu Blochovo enostranost, ker se nič ne dotakne drugega pojmovanja biti pri Aristotelu, kot »energeia on«, kot popolno stvarnost, dejanskost. Tu pa se Aristotel pokaže z nasprotno strani, kot zagovornik tistega pojmovanja biti, ki ga Bloch strastno kritizira in ki ga označuje kot statično pojmovanje biti, katero je kljub vsej dialektiki prisotno tudi pri Heglu in se kaže po Blochovem mnenju tudi v njegovem pojmovanju možnosti. Ker je bit večna »še-ne-bit«, ima ta dimenzijo bodočnosti, značaj utopičnosti, in le na tej osnovi je upanje mogoče. Vendar pa Bloch tezo o biti kot možnosti ne opira samo na določena minula filozofska pojmovanja, ampak jo utemeljuje tudi s samim dejstvom obstoja človekovega dela. »Nobena reč se ne bi pustila predelati po želji, če bi bil svet dokončen, popolnoma fiksiran, docela dovršeno dejstvo.« (PH, str. 225.)

Pojem utopija pomeni ponavadi nekaj nemogočega, zgolj namišljenega; Bloch imenuje to abstraktna utopija, toda konkretna utopija mu pomeni direktno nasprotje temu: utopija temelji na procesualnosti sveta, na realnih možnostih, tendencah, in zato je filozofija upanja po definiciji na meji svetovnega procesa »prav na osprednjem odseku meje gibajoče, utopične, odprte materije«. (PH, 230.) Z mejo se povezuje novost, z njo se povezujejo afekti pričakovanja, verovanja, upanja, pa tudi tesnobe in strahu. Bloch ugotavlja, da je v vsej epohi razredne družbe

kategorija »biti možno« (Kann-sein) bila za čuda malo pre-mišljena. Možnost so pogosto tolmačili zgolj kot nezanesljivi-vost našega znanja. Spinoza vi-di vse možno že kot dejansko. Pri Leibnizu so neskončne mož-nosti svetov pripisane le bož-jemu razumu, ne pa realizira-nemu svetu. Pri Kantu je mož-no na strani miselnih form in ne pozna objektivne realne možnosti. Presenetljivo je, ugo-tavlja Bloch, da se tudi Hegel glede modelnosti strinja s Kan-tom in možno imenuje »prazno abstrakcijo refleksije v sebe«, ki pripada le subjektivnemu mišljenju. Kljub vsej dialekti-ki je ostal Hegel »Kreis Dia-lektiker der Vergangenheit«. Mo-žno po Blochu lahko prav tako postane nič kakor bit. Na meji svetovnega procesa prihaja do odločitev in nastajajo novi ho-rizonti. Ne vidim razloga, zakaj Bloch realno možno, tendenco, procesualnost izenačuje oziro-ma imenuje konkretna utopija; mislim namreč, da kljub pri-devniku »konkretna«, utopija nujno asociira in ohranja tra-dicionalno vsebino utopičnosti kot namišljenosti in nemožno-sti. Procesualnost, bit-v-možno-sti, je res značilnost vsega, kar je, toda, ne morem se strinjati z Blochovo ekstrapolacijo, da pričakovanje, upanje, intencija, nanašajoča se na še nenastalo, ni le temeljna značilnost člo-vekove anticipirajoče zavesti, temveč temeljna določitev zno-traj objektivne stvarnosti v ce-loti. Ne obstoji povsod priča-kovanje, upanje, intencija, kjer obstoji objektivno, realno mož-

no, velja pa nasprotno: kjer ob-stoji upanje, pričakovanje se vedno predpostavlja neka vrsta možnosti.

To so poglavitni pomisleki, ki so se mi vzbudili, ko sem se prvič seznanil v grobem orisu z Blochovim mišljenjem. Mar-sikaj pa bi še lahko rekli o mnogih drugih problemih, ki jih obravnava Bloch v svoji knjigi. Tako vzbuja različne ocene Blochova trditev, da ni mogoča marksistična antropolo-gija brez marksistične kozmo-logije. Zahteva po tej sintezi, mislim, organsko izhaja iz Blo-chove prisvojitve Marxove mi-sli o humanizaciji prirode in naturalizaciji človeka ter enot-nosti prirode in zgodovine in enotnosti znanosti o prirodi in o človeku. Tudi problematika časa je veliko bolj bogata in zapletena, kot nam jo podaja Bloch. Če sežemo po knjigi an-gleškega kozmologa G. W. Whi-trowa »Natural Philosophy of Time« (1961), se o tem lahko prepričamo. Delno je to opravičljivo, saj ne smemo pozabiti, da imamo opravka le z uvodom v filozofijo, ki ni ravno med najboljšejšimi, in zato smo, nasprotno, presenečeni, kako je avtorju uspelo tako pregnantno nanizati številne probleme v sorazmerno majhnem obsegu. Naslovi mnogih poglavij bral-ca že na prvi pogled preseneti-jo, ga vabijo in zbujajo pozor-nost. Tak metodični prijem bo treba uveljaviti tudi v naših učbenikih filozofije, zlasti v učbenikih za srednje šole.

ANDREJ KIRN

M. ZVONAREVIČ

Psihologija

(DZS, LJUBLJANA, 1966)

Nobena skrivnost ni, da je enoletni šolski predmet z dvema urama na teden zelo težko močnejše uveljaviti. Takšen predmet je lahko celo neprijeten, če zanj ni učbenika. V tem primeru mora učitelj dijakom gradivo narekovati. Seveda lahko narekuje le do kraja skrčeno snov. In še tako zmanjkuje časa za dovolj obširno razlago, za kakršnokoli razpravo, za normalno ocenjevanje itd. Učitelj narekuje in dijaki pišejo — to je najbolj nemogoča in nesodobna pedagoška situacija.

Še huje je, če se to dogaja pri tako živem, aktualnem in zanimivem predmetu, kakršen je lahko psihologija. Psihično življenje je problematika, ki je privlačna (še zlasti za mladega človeka) sama po sebi. Bolj ali manj primeren učbenik omogoča učitelju, da lahko namesto dolgočasnemu, monotonemu narekovanju neogibno enostranskih in nepopolnih opisov ter opredelitev posveti ves čas normalnemu pedagoškemu delu dovolj vsestranski razlagi z mnogimi zares »življenjskimi« primeri, kritični obravnavi različnih spornih tez in stališč (celotistih v učbeniku), preciziranju terminologije učnega predmeta oziroma same znanosti itd. Učitelj se torej posveča iskanju pri-

ložnosti in poti, da bi znanost prilagodil dijakom v toliki meri, da bi jo začutili kot nekaj *osebnega*, torej kot *svojo* problematiko. Pouk psihologije, ki se ne povzpne do kakovosti *življenjskosti*, do »odkrivanja« temeljnih premis dejanskega človeškega življenja, osebnega in medosebnega, je jalova sholastika.

Že po svoji poziciji v predmetniku gimnazije (poučujemo ga v tretjem letniku) je psihologija po eni strani predmet, ki naj dopolnjuje pouk sociologije (v tretjem in četrtem letniku), po drugi strani pa svojevrsten uvod v pouk filozofije (v četrtem letniku). Ni namen tega sestavka, da bi se spuščali globlje v analizo razmerij med posameznimi učnimi predmeti, toda ker tokrat ne gre zgolj za oceno knjige, temveč tudi za razmišljanje o specifičnem šolskem izkustvu, naj zapišemo nekaj malega tudi o tem.

Zdi se, da bi morala biti psihologija v srednji šoli obravnavana predvsem kot *izkustvena personologija*; dijaku naj bi podala analitično in sintetično podobo človekovega psihičnega življenja — brez globlje teoretične argumentacije. V veliki meri mora biti (prav tako *izkustvena, konkretizirana*) *socijalna psihologija*; dijak naj bi

»začutil«, da brez zadostnega psihološkega znanja ne more globlje razumeti pojavov v sferi družbenega življenja, ki jih iz svojega zornega kota obravnava sociologija; in narobe: doumeti mora, da šele študij sociologije omogoča dognane in celostne odgovore o človekovi emotivnosti, mišljenju, ravnanju itd. Učitelj mora dosledno, ob vsaki učni enoti, povezovati individualno z družbenim, posamezno s specifičnim in splošnim. Skratka, socialno - psihološke razsežnosti pouka psihologije so lahko (in morajo biti) trden most k sociološki problematiki.

»Uvod v filozofijo« je pouk psihologije predvsem takrat in toliko, kadar in kolikor je resnična, razvojno-zgodovinska interpretacija človeka in medčloveških razmerij. Še posebej je treba poudariti, da mora biti psihologija (tudi kot predmet v srednji šoli) par excellence human(ističn)a veda. Kritizirati mora tiste današnje družbene pojave, odnose, težnje in ideje, ki so v znamenju meščanske družbenosti, njene prakse in ideologije. (Pri nas so v zadnjih letih prevedli in izdali precej psiholoških knjig, ki poleg vseh pozitivnih dognanj in koristnih praktičnih napotkov vsebujejo tudi zelo problematična družbeno-nravna stališča oziroma izhodišča. Pogosto nastopa v njih človek le kot predmet tehnokratskega manipuliranja, kot trpni objekt različnih programov in ukrepov, kot neosveščeno in ogroženo bitje, ki mu je treba zagotoviti takšno ali drugačno fiktivno zavest o njegovem dejanskem družbenem položaju — v proizvodnji in potrošnji, v družini, soseski, politični grupa-

ciji itd. Seveda je kritični konstruktivni dialog z meščansko aplikativno psihologijo neogiben in nadvse koristen — najslabše bi bilo, če bi omenjeno ideološko sporno literaturo preprosto prezrli. Aplikativna psihologija, ki jo rabi naša družba, mora predvsem služiti praktičnemu uveljavljanju najrazličnejših oblik osnovnega dezalienacijskega procesa, samoupravljanja; če sploh kje, potem mora učitelj predvsem na tej relaciji in v tem območju iskati priložnosti in načine za oblikovanje »vzgojnih smotrov« oziroma temeljnih svetovnonazorskih zasnov.) Pouk psihologije daje obilo možnosti za razpravljanje o najrazličnejših vidikih humanistične problematike, o etičnih in estetskih vprašanjih, o logičnih in spoznavno-teoretičnih temah, o metodologiji v prirodnih in družbenih vedah itd. Skratka, psihologija v srednji šoli je lahko preddvorje antropološke, aksiološke, neotične in druge filozofske problematike.

Sklenimo to razmišljanje. Pouk psihologije mora biti v znamenju dveh starih, nadvse pomembnih imperativov: »Spoznaj samega sebe!« in »Nič človeškega mi ni tuje!« In še to: učbenik — boljši ali slabši — v nobenem primeru ne more biti alfa in omega pouka; važno je predvsem to, da najde učitelj ustrezni način dela s knjigo; (zgodí se celo, da pedagog »izkoristi« morebitne pomanjkljivosti in enostranosti učbenika za globljo kritično razlago).

Knjiga *Psihologija za tretji razred gimnazije* dr. Mladena Zvonarevića je dober učbenik, mnogo boljši od Tomekovićevega, ki so ga prevedli v sloven-

ščino pred nekaj leti. Snov je razdeljena v petnajst poglavij, vsako od teh pa v več krajših podpoglavij. Tako je knjiga zelo pregledna. Besedilo je napisano zanimivo in jasno; prilagojeno je zmogljivosti povprečnih dijakov. Za vsakim poglavjem so vprašanja in naloge, namenjene aktivnemu ponavljanju oziroma utrjevanju. V knjigi je mnogo fotografij, skic, grafikov ipd. Še zlasti so koristne posrečene komične ilustracije Ivana Kušanića, ki olajšujejo razumevanje nekaterih problemov (mentalni konflikti, reagiranje v frustracijski situaciji, obrambni mehanizem kompenzacije itd.), razen tega pa močno popestrijo knjigo. Mogoče bi kdo utegnil očitati Zvonareviću, da je snov pretirano skrčil. S tem ugovorom se seveda ne bi mogli strinjati. Psiholog je napisal knjigo, ki razumljivo govori srednješolcu; učitelju pa je pustil pisec proste roke — od njega je odvisno, kaj bo poglobil, preciziral, razširil; (sicer pa ne smemo pozabiti na poseben priročnik z učitelje s praktičnimi vajami in z napotki za računsko obdelavo rezultatov; res je škoda, da niso obenem prevedli tudi tega, drugega dela knjige).

Knjigo bi lahko razdelili nekako na štiri dele. Še preden pa prikažemo razporeditev gradiva, citirajmo nekoliko daljši odlomek (z začetka poglavja Osebnost), kjer govori avtor zelo jasno o svojem temeljnem konceptu:

»V dosedanjih poglavjih smo se ukvarjali predvsem s proučevanjem posameznih vidikov človekovega psihičnega življenja — s spoznavnimi procesi, motiva-

cijo, čustvi itd. — in jih opazovali kot relativno samostojne komponente človeške osebnosti. Pri tem smo vedno poudarjali, da te kategorije niso neodvisne in zunaj konkretnega človeka in da človeško življenje ni mozaik med seboj neodvisnih psihičnih procesov, temveč je celota, v kateri se te komponente kompleksno in mnogostransko prepletajo. Pojem osebnosti, s katero se zdaj srečujemo, je prav tista kategorija, ki vključuje v sebi vso pisanost psihičnega življenja in ki je zato končna, toda tudi izhodiščna točka vseh psiholoških raziskovanj.« (Str. 92.)

Prva štiri poglavja so obči uvod v psihološko problematiko (zgodovinski razvoj psihologije kot znanosti, psihološke stroke in še posebej veje uporabne psihologije, predmet psihologije, glavne metode raziskovanja, nastanek in razvoj psihike in zavesti, fiziološke osnove duševnih pojavov in procesov); nadaljnjih šest poglavij obravnava »relativno samostojne komponente človeške osebnosti« (občutenje, zaznavanje, pozornost, mišljenje, fantazijo, predstavljanje, asociiranje, govor, pomnjenje, učenje, čustva, motivacijo in t. i. stopnje aktivnosti); v naslednjih treh poglavjih je strnjena najvažnejša personološka problematika (pojem osebnosti, »okolje« in »dednost«, tipi in poteze osebnosti, stališča in pojmovanja, prilagajanje, frustracije, obrambni mehanizmi, psihonevroze, psihoze, psihopatija, fiziološka terapija in psihoterapija); v zadnjih dveh poglavjih so opisane metode spoznavanja osebnosti (problematika individualnih razlik, intervju, anketa, analiza produktov dejavnosti, živ-

ljenjepisnih podatkov ter mnenj drugih ljudi, lestvice ocenjevanja in testi). Že ta pregled gradiva nam kaže, da je avtor strnil na približno 140 straneh vso važnejšo psihološko problematiko; vidimo tudi, da jo je zelo smotrno razporedil. Še posebej naj opozorimo na poglavja Pomnjenje in učenje, Čustva in Motivacija; dijaki dobe že iz same knjige zaokroženo podobo teh pomembnih psihičnih procesov, razodeva pa se jim tudi velik pomen proučevanja psihologije za življenje (racionalna organizacija učenja, kontrola

čustev, razlaga motivacijskega ciklusa ipd.). Sicer pa ni mogoče dati prednosti nobenemu poglavju — vsa so kakovostno zelo izenačena. Morda bi bilo treba nekoliko razširiti poglavje Duševno motena osebnost, toda to lahko stori pri pouku učitelj sam.

Dokler ne dobimo ustreznega slovenskega psihološkega učbenika, bomo prav z veseljem uporabljali to knjigo, ki jo v praksi ni težko prilagoditi zahtevam in smernicam našega učnega načrta.

VLADO SRUK

MARJAN BRITOVŠEK

Stališča druge internacionale do vojne in do kolonialnega vprašanja

Inštitut za proučevanje delavskega gibanja v Beogradu izdaja v »Biblioteki študij in monografij« delo s področja zgodovine mednarodnega delavskega gibanja. Doslej je v izdajah te zbirke izšlo že več del.

V letu 1965 je izšla kot tretji zvezek te zbirke knjiga dr. M. Britovška »Stališča druge internacionale do vojne in do kolonialnega vprašanja«. Ta študija je del obsežnega avtorjevega habilitacijskega dela »Stavovi mednarodnog radničkog pokreta prema nacionalnom, kolonialnom i pitanju rata u periodu 1848 do 1918«. *

Odnos do vojne in osvoboditev narodov izpod kolonialnega jarma je še danes v središču pozornosti celotnega naprednega človeštva, posebno še mednarodnega socialističnega gibanja. De-

* Glej:

dr. M. Britovšek, »Marks i Engels u revoluciji 1848—1849 godine i njihovi taktički stavovi; Prilozi za istoriju socijalizma«, 1, Inštitut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1964.

dr. M. Britovšek, »Stav Prve internacionale prema nacionalnom, kolonialnom i vojnom pitanju (Marksove i Engelsove koncepcije); Prilozi za istoriju socijalizma«, 2, Inštitut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd 1965.

lavski razred je vseskozi, od tedaj, ko se je izoblikoval, pa do današnjih dni jasno izpovedoval svoj odnos do teh vprašanj. Že v prvih programih se je delavski razred s pomočjo svojih organizacij odločil za neizprosno boj proti militarizmu, osvajalnim vojnem, proti vsakršnemu zaslužnjevanju in neenakopravnim odnosom med narodi. V sedanjem času pa je ta zahteva prerasla okvire delavskega razreda ter je postala last vsega naprednega človeštva. Osvobajanje kolonialnih ljudstev je danes zajelo vse kontinente ter prehaja v svojo zadnjo fazo. Vprašanje odnosa do vojne pa je v novejšem času v neposredni zvezi s problemom nadaljnje obstoja človeštva.

Ta izredno pereč problem sedanjega časa je pritegnil dr. M. Britovška, da je v svoji študiji obdelal vprašanje odnosa delavskega razreda do vojne in kolonialnega vprašanja v obdobju druge internacionale.

Delo, ki je napisano pretežno na podlagi originalnih virov, pa tudi že objavljene literature, obravnava genezo taktičnih stališč druge internacionale do vojne in kolonialnega vprašanja. Ta stališča je avtor prav dobro prikazal ob vseh kongresih druge internacionale kakor tudi ob kongresih vseh pomembnejših socialdemokratskih strank v Evropi. Ker je bilo mednarodno delavsko gibanje — kakor tudi posamezni narodi — življenjsko zainteresirano za te probleme, je popolnoma razumljivo, da so bila ta vprašanja uvrščena v dnevni red vseh kongresov internacionale in delavskih strank. Bistvo razprave pa je prav gotovo v tem, da je avtor dobro prikazal, kako so postavljale ta vprašanja

in nakazovale njihove rešitve posamezne struje in smeri v drugi internacionali.

Ker je avtor imel na razpolago ideološko zelo heterogeno interpretacijo zgodovinske literature, je zasnoval svoje analize predvsem na dosegljivih originalnih dokumentarnih virih.

Z vidika boja proti vojni in militarizmu je avtor razdelil zgodovino druge internacionale v dve obdobji: prvo zajema čas od pariškega (1889) do londonskega kongresa (1896), drugo pa čas od začetka dvajsetega stoletja do prve svetovne vojne, torej čas, ko se je imperializem že popolnoma izoblikoval. V prvem obdobju sta se na kongresih II. internacionale v Parizu, Bruslju, Zürichu in Londonu pojavili o teh vprašanjih dve koncepciji: marksistična in anarhistična. Marksistična koncepcija je bila zajeta v resolucijah, sprejetih na omenjenih kongresih, in je obravnavala vprašanje militarizma z vidika obrambnih in osvajalnih vojn in s stališča, da se stalna vojska zamenja z oboroženim ljudstvom. Po anarhistični koncepciji, katere predstavnik na kongresih je bil Nizozemec Nieuwenhuis, pa bi za uspešen boj proti vojni zadoščala že svetovna stavka. Vsi kongresi, ki so bili v tem obdobju, so to koncepcijo odločno zavrnili.

V prvem obdobju je bilo borbena geslo druge internacionale boj proti ruskemu carizmu, ki so ga zastopali Engels, Liebknecht, Bebel, Plehanov in drugi.

Poleg pravih stališč pa se ob koncu tega obdobja že pojavljajo socialšovinistični pogledi (Vollmar, Jaures), ki pa se v obdobju imperializma okrepijo.

Vendar se avtor pri obravnavanju internacionale v tem obdobju ni držal samo ozke dejavnosti posameznih kongresov, temveč je povsod, kjerkoli je bilo to potrebno, v grobih obrisih obdelal tudi takratni mednarodni politični položaj. Prav tako je, zato da bi pojasnil stališča, ki so jih posamezne skupine zagovarjale na kongresih, obravnaval tudi posamezne članke marksističnih avtorjev o problematiki, obravnavani na kongresih (Plehanov, Engels). To je prav gotovo pripomoglo, da so posamezna vprašanja o vojni in kolonializmu bolj razumljiva.

Pri oceni posameznih kongresov pa je avtor poleg lastnih sklepov uporabil tudi Engelsove, Leninove ocene in ocene Zinovjeva.

V naslednjih poglavjih avtor obširno obravnava vprašanje odnosa do vojne in kolonialno vprašanje v drugem obdobju, v imperializmu. Že na londonskem kongresu so nekateri delavski voditelji opuščali marksistične pozicije. Z vstopom v XX. stoletje pa so se v drugi internacionali že oblikovale skupine desnih socialistov in centristov. Te skupine so bile že opazne na pariškem (1900), posebno pa na amsterdamskem kongresu II. internacionale (1904). Prav posebno so prišle do izraza oportunistične težnje pri obravnavanju kolonialnega vprašanja.

Mnogo prostora je odmeril avtor kongresu v Stutgartu (1907), saj mu je posvetil kar 31 strani. Ker so se v tem času močno zaostрила imperialistična protislovja, ki so z naglimi koraki vodila v vojno, je bilo nujno, da nam je avtor bolj podrobno očrtal politični položaj v tem času. Glede

vprašanja vojne, ki je grozila, bi moral kongres nujno zavzeti pravilno stališče do vojne kakor tudi o sredstvih in načinu boja proti njej. Desničarji in centristi so hoteli obiti ta vprašanja, na drugi strani pa je bilo opazno anarhistično frazerstvo. Na tem kongresu je bil pomemben Leninov nastop; zastopal je tezo o aktivnem revolucionarnem boju proti imperialistični vojni.

Na naslednjih straneh svoje knjige obravnava avtor različne predloge resolucij, ki so jih predlagale posamezne skupine delegatov, hkrati pa prikaže kritiko teh stališč.

Mnogo ostreje kot pri vprašanju vojne so se pokazala nasprotja med levico in desnico v stališčih do kolonialnega vprašanja. Avtor podrobno navaja vse pomembnejše diskutante in njihova stališča. Omenja tudi Bernsteinov odnos do kolonialnega vprašanja, katerega je zagovarjal v svojih delih.

Ob sklepu tega poglavja poudarja avtor, da ta kongres ni razčistil poglavitnih protislovij v vseh spornih vprašanjih, temveč jih je samo pomiril. Kongres pa je bil tudi prvi korak k spajanju levih elementov II. internacionale pod vodstvom Lenina in Rose Luxemburg. Ko avtor razpravlja o aneksijski krizi, pokaže na konkretnih primerih stališča obeh socialdemokratskih strank, Avstrije in Nemčije, ki sta se postavili odkrito na socialšovinistična stališča. Omenja dosledno marksistično stališče srbske socialdemokratske stranke v omenjeni krizi. Podrobno navaja Tucovićevo razpravo na kongresu internacionale v Kopenhagenu, ko je ostro kritiziral stališča avstrijske socialdemokratske

stranke, ki je zagovarjala socialšovinistične težnje Avstro-Ogrske na Balkanu.

V naslednjih poglavjih obravnava še pomembna kongresa v Kopenhagenu (1910) in Baslu (1912). Kljub formalni enotnosti glede vprašanj vojne in kolonializma so se na kongresu v Kopenhagenu pokazala izredno močna protislovja.

Pri obravnavi baselskega kongresa se je avtor ustavil predvsem ob analizi manifesta, ki so ga sprejeli delegati. Ugotavlja, da je bil ta dokument najpomembnejši rezultat tega kongresa. Poleg tega, da manifest pravilno nakaže ekonomske in politične vzroke vojne, ki je bila pred durmi, prvič jasno prizna, da se je začelo obdobje imperialističnih vojn. Razen tega je v manifestu zahteva, da se je treba z vsemi sredstvi boriti proti vojni, če pa pride do nje, jo je treba spremeniti v socialno revolucijo.

Avtor navaja še Lenino oceno; Lenin ugotavlja, da je manifest rezultat propagandnega dela v celotnem obdobju druge internacionale.

Naslednje poglavje ima naslov »Začetek prve svetovne vojne in razpad druge internacionale«. Tu opisuje avtor najprej zelo podrobno, mogoče celo preveč podrobno, nemško in avstrijsko politiko tik pred izbruhom prve svetovne vojne. Nato obravnava na podlagi konkretnih izjav in stališč posameznih voditeljev socialdemokratskih strank stališča teh strank do vojne. Skoraj povsod pridejo do veljave stališča desnice v socialni demokraciji; ta je zagovarjala geslo

»obrambe domovine«. Ob tem avtor veliko citira takratni socialdemokratski tisk.

Poleg opisa, kako se je vedlo desno krilo v socialni demokraciji, obravnava dr. Britovšek tudi ravnanje sredincev in pravih revolucionarjev. Zmaga gesla obrambne vojne za agresivne države je pomenila zmago šovinizma in konec II. internacionale.

Razen avstrijske in nemške socialdemokratske stranke je avtor pregledno obravnaval še druge pomembnejše delavske stranke ter njihovo stališče ob začetku prve svetovne vojne.

Ob koncu knjige, ki ima 286 strani besedila, sta še povzetka v angleškem in ruskem jeziku in pa imensko in geografsko kazalo.

Čeprav je bilo avtorju na voljo obsežno arhivsko gradivo, pa vendar ne obravnava omenjene problematike v celoti. V svojem delu se je namreč moral omejiti na najpomembnejša stališča posameznikov in skupin na posameznih kongresih, sicer bi bil obseg dela prevelik in bi ne bilo pregledno. Tako je avtor le pregledno osvetlil problematiko odnosa do vojne in kolonialnega vprašanja in daje s svojim delom močno pobudo za nadaljnje proučevanje, za izčrpne monografske študije.

Sodimo, da nam je Britovškova študija osvetlila nekatera manj znana poglavja iz razvoja mednarodnega delavskega gibanja za časa druge internacionale. Avtorjeva študija je brez dvoma pomemben prispevek k zgodovini delavskega gibanja o odnosu do vojne in kolonialnega vprašanja pred prvo svetovno vojno.

JULIJ TITL

Filozofi in sociologi XX. stoletja

(MALA FILOZOFSKA KNJIŽNICA, CZ, Ljubljana 1967)

Knjiga *Filozofi in sociologi XX. stoletja* (Filosofia i socjologia XX. wieku, Wiedza Powszechna, Warszawa 1964) nikakor ni celosten, sklenjen in sistematičen oris ter razlaga filozofske in sociološke ustvarjalnosti našega stoletja. Zbornik enaindvajsetih razprav petnajstih poljskih avtorjev ima očitno informativni namen; čim širši krog bralcev naj bi bil na ustrezen način seznanjen z nekaterimi središčnimi težnjami in osebnostmi na širokem področju obče teorije družbenih ved in filozofije.

Seveda bi bilo napak omejiti namen in pomen knjige zgolj na informativni vidik. Pisanje in branje takšnih monografij je gotovo vedno vsaj do neke mere povezano z iskanjem novih možnosti, s poskusi globljih osmišljanj in popolnejših soočenj, s ponovnimi preverjanji lastnih in drugih stališč, izhodišč, kategorij in metod.

Še zlasti pa je treba poudariti ob izidu tega zbornika tole: marksisti in nemarksisti živimo v istem svetu, misliti moramo o isti svetovni družbeni stvarnosti, iskati moramo teoretične in praktične razrešitve vseh mogočih vprašanj, v spremenjenih in spreminjajočih se razmerah tehtati stara spoznanja in oblikovati nova, adekvatna. Če hoče biti sodobni marksizem do kraja dognana, premišljena in argu-

mentirana kritika današnje meščanske družbe, tako kot je bil klasični v svoji dobi, mora popolnoma obvladati miselno dediščino in sedanji utrip buržoazne miselne kulture. Marksist nikakor še ni eklektik, če se »učí« pri meščanski filozofiji in občí sociologiji, če poskuša čim globlje prodreti v številne koncepcije in sisteme meščanskih mislecev. Prav nasprotno: eklekticism se poraja ob površnem, nekritičnem, metodološko nedomišljenem obravnavanju snovi; še zlasti cvete v ozračju anarhoidne skepse in herezije za vsako ceno... To so tisti »tují idejní vplivi«, ki smo o njih pogosto pisali in govorili. Marksistična miselna kultura sodobnosti ne raste samo iz marksistične tradicije in iz izkušenj družb, ki grade socializem, pač pa se razvija v polemiki in dialogu z meščansko miselno kulturo, oplaja se ob silovitem napredovanju znanosti, ki v veliki meri ni družbenopolitično determinirana, njeno »interesno področje« je celotna svetovna empirija, vse človeško. Če katerikoli družbeni pojav ali proces ostane zunaj območja marksistične misli, je to le škoda zanjo — neka neprehojena pot, neko nerealizirano, izgubljeno izkustvo. Stalinska revizija marksizma je vedno vključevala tudi to ali ono varianto sektaškega, »izolacionističnega« razmerja do

predmeta, do dejanskosti; zaprtost vase, poza samozadostnosti, apriorno prepričanje o absolutni manjvrednosti vsega, kar ni izšlo iz njenih lastnih dogmatičnih propozicij, popolna nekomunikativnost ipd. — to so obležja birokratsko-dogmatično deformirane ideologije, ki je izgubila vse bistvene praktično-teoretične značilnosti izvirne Marxove, Engelsove in Leninove misli.

Razprave v tej knjigi — takšne, kakršne so — dokazujejo, da se je pri sodobnih mislecih, celo pri ostrih zavestnih nasprotnikih marksizma, mogoče in potrebno učiti. Mnoge med njimi izpričujejo že tolikokrat v idejnem boju potrjeno spoznanje, da marksistični svetovni in družbeni nazor omogočata konstruktivno preseganje obzorij meščanske misli — vsake koncepcije posebej; nobene teorije, nobenega filozofema ni mogoče preprosto zavrtni. Pisci pričujočih razprav odgovorno in objektivno prikazujejo problematiko, opozarjajo na bistvene vidike, na nerešena vprašanja, na dileme... V teh člankih prav nikjer ne zasledimo nekdanj tako razširjene prakse apriorističnega etiketiranja, quasi sociološkega opredeljevanja in enostranskega ali celo lažnega prikazovanja nazorov in teorij meščanskih mislecev, celo najpomembnejših. (Vzemimo primer iz naše literature: pred leti je pri neki beograjski založbi izšla knjiga o pragmatistični filozofiji; v njej je pisec prikazal Norberta Wienerja kot pravo pravcato nečloveško tehnokratsko strašilo. Ko sem pozneje bral knjigo *Kibernetika in družba*, nisem mogel verjeti, da je bilo sploh mogoče napisati in objaviti tako nekorrektno in neobjektivno besedilo.)

Na Poljskem in pri nas meščanska filozofija in sociologija že dovolj dolgo nista več terra incognita, to pa je eden izmed razlogov vsestranskega in pospešnega razvoja marksistične misli; ne bi bilo treba niti posebej vnovič poudarjati, da je le-ta čedalje močnejši dejavnik premagovanja različnih dogmatičnih in birokratskih teženj. Zelo prav ima prevajalec zbornika F. Jerman, ko piše v uvodni besedi, da bi morala biti objava te knjige uvod v prevajanje in objavljjanje del sodobnih filozofov in sociologov. Prav v sedanjih intenzivnih razpravah o družbeni reformi in o reorganizaciji Zveze komunistov se nam kot ena izmed neodložljivih nalog vsiljuje tudi korenita sanacija našega filozofskega in sociološkega založništva; in ta knjiga vsekakor je pomemben korak na poti širjenja naših svetovnonazorskih in idejno-političnih obzorij; hoditi bo treba hitro, ker smo močno zaostali tudi za založništvom bratskih republik.

Popolnoma nemogoče je, da bi poskušali na tem mestu prikazati, pa čeprav le na kratko in površno, vseh enaindvajset razprav. Omejiti se je treba na najnujnejše informacije, splošne ocene in obrobne pripombe.

Razprave v zborniku so razvrščene preprosto po abecednem redu obravnavanih filozofov in sociologov, na koncu pa je dodan esej *Sodobni marksizem in horizonti filozofije*. Krzysztof Pomian je avtor esejev *Bergson — filozofija kozmičnega mita*, *Heidegger in antinomije ideala delovanja* ter *Sartre — filozof človekove eksistence*. V vseh treh razpravah se nam pisec predstavi kot izreden poznavalec sodobne

meščanske filozofije. Hanna Buzzyńska je prispevala razpravi *Cassirer in simbolne forme spoznanja ter Schlick — poskus eliminacije metafizike*. Jerzy Czacki je napisal eseja *Durkheim ali ambicije sociologije in Gramsci — filozofija »množičnega človeka«*; razprava o velikem italijanskem revolucionarju in humanistu je eden najzanimivejših prispevkov v knjigi; še posebej je treba opozoriti na problematiko *kritike marksistične tradicije in teorije svetovnega nazora* misleca, ki »ni iskal boljše filozofije, temveč boljše filozofijo delavskega gibanja« (str. 115). Janusz Reykowski je avtor članka *Freud in psihoanaliza*; za knjigo kot celoto je prav škoda, da ni pisec v tem ali pa v posebnem eseju posegel v problematiko današnjega razmerja med marksizmom in psihoanalizo. Eden najboljših in najpomembnejših esejev v knjigi je *Husserl — filozofija razumevajočega izkustva* Leszeka Kolakowskega; sicer pa je fenomenologija bolj ali manj v središču pozornosti več piscev oziroma razprav. Adam Sikora je napisal članek *James in pragmatizem* in je edini v zborniku, ki obravnava to široko in pomembno ameriško svetovnonazorsko gibanje; ne bi bilo odveč, če bi bila v knjigo tako ali drugače vključena tudi najvažnejša problematika poznejšega pragmatizma, še zlasti Deweyovega in Wienerjevega. Razpravi *Krzywicki — predlog za odprto sociologijo* ter *Lenin in problemi sociologije* Aline Molske sta morda kakovostno nekoliko pod poprečjem celotnega zbornika, prva razprava je za nas še posebej pomembna, ker je veliki poljski sociolog, ki je svoja znanstvena

prizadevanja vseskozi kar najtesneje povezoval z zgodovinskim materializmom, tokrat prvič predstavljen naši javnosti. V članku Stefana Amsterdamskega *Lenin in pojem materije* je ta izredno pomembna tematika strokovno brezhibno razložena; pogosto nerazumevanje dejanskega Leninovega prispevka sodobnemu materialističnemu monizmu popolnoma opravičuje vključitev te posebne problematike v zbornik. Eseja Tadeusza Morówczyńskiego *Maritainov integralni humanizem in Mounierov tragični optimizem* sta imenitna prikaza dveh smeri v sodobni krščanski filozofiji, neotomizma in personalizma. Še zlasti danes, ko postaja čedalje bolj aktualna problematika dialoga med marksisti in katoliki, bi ne bilo odveč, če bi bil v knjigi poseben esej o tajardizmu. Sledi razprava Jana Ozarowskega *Natorp — filozof konsekvence*; to je odličen prikaz problematike marburškega neokantovstva skozi nauk najpomembnejšega filozofa te šole. *Parsonsova teorija dejavnosti in teorija družbenega sistema* je ena najzahtevnejših razprav v zborniku; avtor izredno zgoščeno in natančno prikaže bistvene kategorije Parsonsove sociološke koncepcije in jo tehtno oceni s stališča historičnega materializma; še posebej pomembna je kritika nezgodovinskosti konformizma in navideznega empirizma, tega v Združenih državah močno uveljavljenega sociološkega sistema. Razprava *Plehanov — dialektika historičnega procesa* Hanne Temkinowe vsebuje dobro znano tematiko materialističnega pojmovanja zgodovine in personologijo velikega ruskega marksista. Mogoče tega eseja ne bi bilo treba

uvrstiti v zbornik; še posebej, če upoštevamo, da v knjigi ni člankov o glavnih predstavnikih sodobne marksistične misli, kot so E. Bloch, G. Lukács in H. Lefebvre, bi bil lahko izpuščen tudi stari znani in priznani Plehanov. Zanimiv je članek Jana Szmyda *Filozofska antropologija Santayane*. George Santayana sicer ni filozof, ki bi močneje privlačil našo pozornost, toda njegova kritika utilitarizma, vulgarnega praktičizma, puritanstva in tehnokratizma dehumanizirane ameriške kulture je nedvomno zanimiva za marksiste, še posebej na območjih antropologije, etike in socialne psihologije. Zbigniew Kuderowicz je v članku *Scheler — etični personalizem* prikazal središčne teorije in kategorije velikega fenomenologa in antropologa — njegovo kritiko buržoaznega *ethosa*, aksiologijo, poskus razlage razmerja posameznika in npravnega občestva, koncepcijo *Allmenscha* in historiozofijo; Kuderowicz opozarja tudi na nedosledno in pomenostavljeno Schelerjevo kritiko zgodovinskega materializma.

Pričakovali bi, da bo sklepni esej o sodobnem marksizmu in obzorjih filozofije podal širši in splošnejši pregled ter oceno pglavitnih tokov in osebnosti, ki predstavljajo marksistično filozofijo in zgodovinski materia-

lizem dandanes. Toda ta esej ne poskuša ničesar sumirati, ničesar *skleniti*. Bronislaw Baczko v svoji razpravi le postulira nujnost oziroma program *kritične asimilacije* v razmerju sodobnega marksizma z nemarksističnimi svetovnonazorskimi koncepcijami; za različno ponazoritev mu rabita dva različna stila mišljenja in dve različni filozofski tematizaciji v delih *Uvod v semantiko* A. Schaffa in *Perspektive človeka* R. Garaudyja, upoštevajoč zlasti njuno marksistično kritiko fenomenologije. »Smo še v procesu raznorodnih in mnogosmernih sprememb, katerih pomembnost za razvoj ne samo filozofije, ampak celotne marksistične humanistike, za njeno življenjskost, problemsko bogastvo in mnogosmernost je težko oceniti,« piše B. Baczko (str. 489). To je pravi in ustrezeni sklep knjige.

V uvodni besedi skicira F. Jerman zgodovino in sedanje stanje filozofije na Poljskem.

Izid tega zbornika res zelo kvalitetne poljske filozofske in sociološke esejistike je nedvomno pomemben kulturni dogodek. Knjiga ni le priložnost, da spoznamo obravnavane mislece — je tudi srečanje s celo vrsto različnih poljskih strokovnjakov.

V. S.

Beleške o tujih revijah

CRITICA MARXISTA

št. 1, 2, 3, — 1967

Članek Paola Buffalinija »Iz zgodovinskega razvoja dežele izhajajo elementi nove enotne politike« je nekakšen obračun ob 20-letnici italijanske republike. Delavski razred se je boril za enotno in neodvisno Italijo, za demokratično državo; doživel je poraz monarhije in nastanek republike in prišpeval, da je Italija dobila ustavo, ki sicer ni socialistična, ampak, v celoti, napredno demokratična. Toda nacionalna funkcija delavskega gibanja s to fazo ni izčrpana. Že v obdobju teh bojev so politične in sindikalne sile delavskega razreda postale močne. Vendar pa so bila tudi obdobja depresij v akciji partije in delavskega gibanja — največji zastoj je bil v letih 1954—56, toda od antifašistične revolucije dalje je bila demokratična zavest in dejavnost vedno prisotna. Iz protislovij današnjega sveta se tudi v Italiji rojevajo različna razpoloženja v delavskem gibanju, med mladino, med napredno inteligenco, med levimi silami: nezadovoljstvo, razočaranje, skepticizem, toda hkrati s hotenjem po napredku. V osnovi je bolj ali manj jasna zavest, da je *treba obdržati kontinuiteto v razvoju delavskega gibanja*. Boj za ustvaritev novega demokratičnega sistema, za »progresivno demokracijo«, tesno povezujejo z bojem za nacionalno enotnost. Za vsako enotno politiko pa je nujna povezanost vseh naprednih družbenih sil; zato pripisujemo tolikšen pomen enotnosti socialističnih in vseh naprednih laičnih sil.

Iz seminarja, ki je bil februarja 1967 pri »Inštitutu Gramsci« v Rimu, objavlja CM dvojce prispevkov: Jerzy Tepicht je razpravljaval o »kmečkem gospodarstvu

in marksistični teoriji«, Emilio Sereni pa o »kmečkem gospodarstvu v agrarnih problemih socializma«. Posebno zanimiv je prvi prispevek; v njem ugotavlja Tepicht, da je v zadnjem času v vseh razpravah o kmečkem gospodarstvu predvsem v razvitih kapitalističnih državah v ospredju problem, ki ga na kratko lahko označimo kot »moderno družinsko gospodarstvo in njegovi problemi«. *Poglavitna vprašanja, ki se danes postavljajo marksistični teoriji kmečkega gospodarstva so: komu pripada prihodnost v kmečkem gospodarstvu, velikemu ali malemu gospodarstvu? Kakšne so perspektive koncentracije na deželi? Kakšne so razvojne zakonitosti kapitalizma na tem področju? itd. Teze o možnostih malega gospodarstva so izjeme.* — Ker so v rabi zelo različne definicije za kmečko gospodarstvo, je Tepicht le-to opredelil kot enotnost kmečkega gospodarstva in domače, familiarne ekonomije, pri čemer pomeni kmečko gospodarstvo pridelovanje za trg, toda ne samo za trg; na splošno je značaj kmečkega gospodarstva delno tržen. Zgodovinsko se tako kmečko gospodarstvo lahko pojavi le kot posledica družbene delitve dela, torej v družbi, ki ni več samo poljedelska, in traja, dokler panoga »poljedelstvo« ni docela vraščena v sistem delitve. — Ob tem avtor ugotavlja, da v današnjem trenutku velikih agrarnih problemov tako v socialističnem kot v kapitalističnem svetu pravzaprav nimamo izdelane marksistične teorije kmečkega gospodarstva; Lenin je razvil teorijo kmečkega vprašanja kot družbenopolitičnega vprašanja, ki jo je potrdila praksa oktobrske revolucije in čas po njej. Danes bi bilo treba tudi te teorije posodobiti, predvsem zaradi novih pojavov v neraz-

vitih deželah »tretjega sveta«. V stalni rubriki »Marksizem v svetu« razgrinja F. Marek temeljne interesne točke v marksistični kulturi v ZR Nemčiji. Obravnava izdajateljsko dejavnost v zadnjem času, ugotavlja, da so *producenti in potrošniki marksistične publicistike predvsem skupine intelektualcev, študentske organizacije in z njimi povezane skupine*. Ochetto ocenjuje v članku »Korenine alienacije in socialistična družba« dvoje pomembnih knjig s tega področja, A. Schaffa »Marksizem in človekova osebnost« in S. Ossowskega »Razredna struktura in družbena zavest«.

Druga številka posveča pozornost predvsem različnim ekonomskim procesom in problemom v svetu. Med zanimivimi prispevki omenjamo članek »Švedska izkušnja o družbi, ki živi v izobilju«, kjer C. H. Hermansson piše, da je neoporečno dejstvo, da sta tako švedski kapitalizem kot delavsko gibanje dosegla precejšnje uspehe; leta 1960–64 so označena kot doslej izjemna po ekonomskih in družbenih uspehih. Po tridesetih letih socialdemokratskih vlad se danes, po neuspehu na volitvah 1964, vprašujemo, kaj je vendar narobe z »družbo, ki živi v izobilju«. Predvsem so velike težave v razmerju med »privatnim« in »kolektivnim«. — Načelno bi »kolektivni sektor« ne smel kazati zanimanja za profit, ker je njegov namen zadovoljevati zahteve kolektiva. Toda kje je meja med »splošnimi« zahtevami, in »privatnimi«, ki naj jih, po mnenju buržoazije in sedanje socialdemokracije zadovoljuje t. i. svobodna ekonomska iniciativa, katere dejavnost mora dajati profit? Rešitev sedanjih problemov in ugoditev zahtev državljanov po odločilnejši kontroli nad raznimi področji pelje v spopad s kapitalističnimi interesi. — Posebno vprašanje je izvoz kapitala in vpliv velikega kapitala, kar je, na splošno, isti pojav. V tej demokratični družbi so finančne skupine, ki odločajo o bistvenih zadevah za vso družbo. Javni sektor nima nobene kontrole nad kapitalom. Čedalje več je državljanov, ki se začinjajo zavedati, kako daleč vsaksebi sta formalna demokracija in mehanizem odločanja, ki velja za temeljna področja produkcije.

»Politika izobilja« ni dala rezultatov, ki so jih pričakovali. V »družbi izobilja« so ljudje sicer dosegli boljši žiljenjski standard, »izobilje«, toda niso si pridobili opliva na odločitve, ki jih zadevajo. Napaka ni v tem, da so uresničili družbene reforme, ampak v tem, da ni bilo socialne revolucije. »Ob nekaterih teorijah o sodobni vojaški strategiji« (Filippo Frassati): avtor članka ugotavlja presenetljivo dejstvo, da je literaturo z vojaško vsebino izredno priljubljena in dosega visoke naklade — celo žepne izdaje. V jedru tega pojava je gotovo tudi patološka komponenta, in če pomislimo, da gre že kar za množični pojav, dobimo prav neugoden občutek. Zelo bogato dokumentirana razprava, ki obravnava izredno številne in zelo različne strateške teorije in projekte, od docela realnih našega časa pa do fantastičnih opisov atomskih vojn, ki bi bile lahko izbruhnile v preteklih dvajsetih letih ali pa utegnejo vsak hip.

Dvoje prispevkov v tej številki obravnava ekonomska in politična vprašanja »tretjega sveta«.

St. 5: S seminarja pri »Inštitutu Gramsci« prinaša ta številka razpravo R. Garaudija *Strukturalizem in »človekova smrt«*. Avtor poudarja, da sedanje razprave o strukturalizmu ne zadevajo več samih tez Lévi-Straussa, ampak interpretacijo »strukturalizma«, ki jo imenuje »abstraktno in doktrinarno«. Takšne razprave imajo svojo središčno točko v razvoju koncepta humanizma — tudi zadnja važnejša dela s to tematiko temeljijo na osrednji tezi, ki je pri Michelu Foucaultu (»Les mots et les choses«) »človekova smrt«, Luis Althusser pa jo imenuje »Marxov teoretični anti-humanizem«.

— Luciano Gruppi obravnava »Problem svobode«. Avtor obravnava tele glavne točke tega problema: *odnos posameznik — svoboda, odnos lastnina — svoboda in vprašanje, kolikšna in kakšna sta demokracija in svoboda v današnjih socialističnih državah*. V tej številki sta tudi prispevka, ki se ukvarjata z marksistično teorijo vzgoje: Giorgio Bini »Novejšje pedagoške teorije« in G. B. »Marksizem in vzgoja«.

-nb-

EUHEMER

št. 1—2, 1967

Poljska laično-humanistična religio-loška revija je v začetku letošnjega leta obhajala *desetletnico izhajanja*. V tem času se je revija pod vodstvom A. Novickega, M. Nowaczyka, Z. Poniatowskega, W. Tylocha, W. Lukaszewicza in ob številnih stalnih sodelavcih uvrstila med najuglednejše in najzanesljivejše strokovne religio-loške revije v svetu.

Revija je odprla svoje strani vsem panogam znanosti o religiji: teoriji religije, primerjalni zgodovini, sociologiji in psihologiji religije, religio-loški etnografiji in geografiji religije. Posebno pozornost je revija posvečala sami znanosti o religiji, njenemu razvoju in metodološkim problemom.

Po namenih izdajateljcev revije — najprej Združenja ateistov in svobodomislecev, nato pa Poljskega religio-loškega društva — naj bi revija opravljal več funkcij:

Bila bi naj *enciklopedija znanosti o religiji*. V ta namen je revija sistematično priobčevala razprave in prikaze o posameznih religijah (npr.: o bahaizmu, 'črnem islamu', jehovskih pričah, religijah črne Afrike); objavlja obsežne in poglobljene prikaze dela vseh pomembnejših proučevalcev religije (od Frazerja in Durkheima do Petazzonija, R. Otta, Freuda, Junga, Eliadeja in drugih — doslej že nad 50 imen). Mnogo pozornosti posveča Euhemer tudi misli o religiji v delih filozofskih mislecev — od Aristotela preko Feuerbacha in Nietzscheja do Sartra; posebne študije so posvečene velikim ateistom preteklosti, na primer Vaniniju in Lyszczyńskemu, še posebej pa poljskim svobodomislecem preteklih stoletij. Problematiko krščanske filozofije in aktualno problematiko v zvezi s cerkvijo in krščanstvom prepušča Euhemer drugi poljski laični reviji »Zeszytom argumentów«, čeprav tudi sam prinaša razprave o nekaterih teoretičnih vidikih sodobne katoliške doktrine (npr. razprave o ateizmu in verski svobodi v katoliški doktrini).

Drugi temeljnih namenov revije je, da je *tribuna za razpravo o vseh pro-*

blemih znanosti o religiji. Tako je v začetku izhajanja priobčila obširno razpravo o definiciji religije, kasneje o Leninovem pojmovanju religije in razpravo o aktualnih knjigah s področja znanosti o religiji (Wstęp do religioznawstwa Z. Poniatowskega, Wież religijna i wież kościelna L. Kolakowskega, delo E. Ciupaka o sociologiji romanj in čudežev). Revija je tudi list, kjer priobčujejo rezultate znanstvenega dela religio-logi raznih področij. Če pregled naslovov v zadnji številki nam lahko prikaže vso širino znanstvenega iskanja revije: Socialno etična misel Germanov na predvečer pokristjanjenja, Notranja protislovja evangelija po Janezu, Ateistične perspektive nesmrtnosti (v misli G. C. Vaninija), J. Dupont o znanosti in laizaciji šole, Ateizem L. Büchnerja, Ateizem Svetozarja Markovića (napisal poljski avtor), Družbeno politični vidik personalistične kritike Cerkve na straneh »Esprita« v letih 1951—1966. V rubriki »Gradivo in poročila«: Religiozno življenje v Kalcutti (1965—66), Religio-loške študije v Izraelu, Tajna religiozna zveza Jawe v Togu, Učenci vaških šol na Velikopoljskem o veri v vraže in čaranja, Razstava koptskih križev. Kot je v navadi, prinaša tudi pričujoča številka recenzije knjig in bibliografijo. Pomen Euhemerja daleč *presega poljske okoli-re*, saj je zaradi širine in znanstvenih poglobljenosti nepogrešljiv v knjižnicah vseh, ki se znanstveno ukvarjajo z religijo. Zlasti je pomemben za tiste dežele, ki same iz objektivnih razlogov ne morejo razviti v vsej razsežnosti laične znanosti o religiji, so pa hkrati izpostavljene poplavi dobro finansirane teologizirajoče religio-logije zahodno-evropskih dežel.

— mk —

VOPROSY FILOSOFII

št. 7, julij 1967

J. Guranovskij, *Križa religioznosti*; pisec povezuje krizo religioznosti s splošno spremembo družbene zavesti pod vplivom političnih, znanstvenih in tehnoloških sprememb v svetu. Zavest vernikov postopoma pridobiva dualisti-

čen značaj. Njihovo dejavnost onstran meje domače župnije nič več ne uravnavajo recepti duhovščine ali občutek solidarnosti z religiozno organizacijo, h kateri vernik pripada. Naslednja stopnja je v osveščanju ne samo razhajanja med obema sferama, ampak tudi antagonizmov med njima. V socialističnih deželah je ta proces, osvobajanje ljudskih množic vpliva religije, praviloma intenzivnejši kot v kapitalističnih, kjer religijo podpirajo vladajoči razredi. L. E. Horuc *Gnoseologija in sociologija znanja* Marxa Schellerja; avtor pokaže, da Scheller sicer motri subjekt znanja kot družbeno bitje, povezano z določnim razredom in poklicem, toda kljub temu obstojijo bistvene razlike med njegovim in marksistično koncepcijo družbenega značaja znanja. Zanj je znanje kot produkt družbe prevara, toda prevara, ki je družbeno opravičljiva. I. V. Novikov, *Tehnokratične iluzije v ameriški sociologiji*; pisec je posvetil članek ameriški koncepciji »neo-racionalizma« (H. Simon, D. March idr.) kot posebni smeri, ki je v nasprotju s koncepcijo »human relations«. Le-ta je pomanjkljiva, ker ne izključuje samovoljnih, neupravičenih odločitev. *Program neoracionalizma je ideološki izraz zahtev »elite brez oblasti«, to je visoko kvalificiranega kadra, ki je prevzel odgovornost za najpomembnejše sektorje proizvodnje, ki pa ne pripada niti srednjim niti višjim plastem hierarhije.*

— ak —

VOPROSY FILOSOFII

št. 8, avgust 1967

M. B. Mitin, *Lenin in problem človeka*; pisec kritizira poskuse nekaterih tujih avtorjev, da bi humanistično usmeritev zgodnjih Marxovih del postavili v nasprotje s kasnejšim razvojem marksizma, ošteviš Leninovo teore-

tično dejavnost. Lenin res ne uporablja besede »odtujitev«, toda ali mar ni Leninova zahteva, da je treba pritegniti najširše množice k upravljanju države, da se morajo množice seznaniti z vsemi dosežki znanosti, kulture in tehnike, prežeta z globoko, konkretno humanistično vsebino? *Lenin je že leta 1905 v svojih opombah k programu Ruske socialdemokratske stranke poudaril, da značilnost prihodnje socialistične-komunistične družbe ni samo v planski organizaciji družbene proizvodnje, ampak v svobodnem, vsestranskem razvoju vseh članov družbe.* J. A. Kronrod, *Sistem potreb v okoliščinah socializma*; pisec postavlja nasproti meščanskim nazorom, da so potrebe odločilni dejavnik razvoja proizvodnje, trditev, da so potrebe same rezultat proizvodnje in izhajajo iz nje. Podaja svojo klasifikacijo potreb in polemizira s številnimi domačimi ekonomisti o objektivnem značaju potreb in njihovem merjenju. Ekonomski zakoni morajo biti povezani s sociološkimi zakonitostmi, brez katerih ni možno oblikovati sistema družbenih potreb. J. A. Gastev, A. A. Ivin, V. N. Sadovskij, *Nova obzorja logike in metodologije znanosti*; pisci poskušajo analizirati glavne smeri v teh znanstvenih disciplinah, kot so prišle do izraza v gradivu mednarodnih kongresov, po logiki in metodologiji znanosti. Z nadaljnjim razvojem formaliziranih sistemov so se množili poskusi, da bi matematične metode uporabili v družbenih znanostih. Vse jasneje pa se je izoblikovalo tudi prepričanje, da tudi pri najvišjih matematičnih abstrakcijah ni mogoče zanemariti značaja človekove dejavnosti. I. T. Frolov, *Filozofija in biologija*; avtor raziskuje razvoj medsebojne povezanosti dialektičnega materializma in biologije in kritizira zmotne prijeme v reševanju bioloških problemov.

— ak —

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN ČLANKI IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

JERMAN Frane: Marksizem je tudi humanizem. (Spremna beseda h knjigi Karla Kosika »Dialektika konkretnega«). Sodobnost, Lj., 1967/XV, št. 8-9, str. 884-895.

KOZLOV G.: Sto let Marxovega »Kapitala«. Stoletje je izpričalo življenjsko moč marksizma. Naši razgledi, Lj., 9. sep. 1967, št. 17. (Iz Pravde).

MARX Karl: Presežna vrednost in delo. (Iz poglavja o kapitalu). Problemi, Lj., 1967/V, št. 55-56, str. 1069 do 1081.

SERGEJEV Dimitrije: Bilješke uz rasprave o genezi Marksove misli. Naše teme, Zagreb 1967/XI, št. 7, str. 1271-1285.

II. FILOZOFIJA

BUHA Aleksa: Simpozijum »Fenomenologija i marksizam«. (Sarajevo, 20. IV.-22. IV. 1967.) Pregled, Sarajevo 1967/VII, št. 7-8, str. 140-144.

CEPO Zlatko: Prilog problematici odredjenja socializma. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 7, str. 1181-1202.

GOLDMAN Lisjen: Metoda koja razjašnjava i refleksivna filozofija. Delo, Beograd 1967/XIII, št. 8-9, str. 1044-1077.

KALAN Valentin: Ustvarjalnost in popredmetenost. Korčulanska poletna šola 1967. Naši razgledi, Lj., 9. sep. 1967, št. 17.

III. SOCIOLOGIJA

BARTHES Roland: Mitološka in revolucionarna beseda. Problemi 1967/V, št. 55-56, str. 1052-1055.

BOLČIĆ Silvano: Društvene nauke i socijalno planiranje. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1-2, str. 44-48.

BOŽIĆ Ljubo: Problemi »staračkih« poljoprivrednih gazdinstava i domačinstava u Bosni. Pregled, Sarajevo 1967/VII, št. 7-8, str. 25-36.

BIACI Antal: Problemi moralnog jedinstva u etici poziva. Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1-2, str. 22-23.

CERNETIĆ Metod: Sociologija i samoupravljanje. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1-2, str. 21-22.

DIMKOVIĆ Borislav: Kuda će diplomirani sociolozi? Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1-2, str. 33 do 37.

KABILJO Josip: Savremene izraelske komunistične zajednice. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1-2, str. 85-88.

KOŠTIĆ Cvetko: Mesto sociologa i sociologije u našem društvu. Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1-2, str. 24-28.

MARCUSE Herbert: Negativno mišljenje: poražena logika protesta. Problemi, Ljubljana 1967/V, št. 55-56, str. 1056-1066.

MILIĆ Vojin: Sociologija, javnost, politika. Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1-2, str. 13-18.

MILLS C. Wright: Ideali i ideologije. Naše teme, Zagreb 1967/XI, št. 7, str. 1289-1304.

NIKOLIĆ Mihajlo: Problem odredjenja pojma ideologije. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1-2, str. 53 do 61.

OBRADOVIĆ Josip: Djelovanje tehničkog nivoa proizvodnje i učesća u organima upravljanja na stavove radnika prema radu. Naše teme,

- Zagreb, 1967/XI, št. 7, str. 1241 do 1271.
- POPOVIĆ Mihajlo: Položaj i uloga profesije u društvu. Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1—2, str. 31—32.
- RADOVANOVIĆ Miroslav: Sociologija i naša društvena javnost. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1—2, str. 5—12.
- RADOVANOVIĆ Miroslav: Društvenohistorijski uslovi nastanka rada. Sociološke teme, Beograd, 1967/VI, št. 1—2, str. 64—72.
- RASIDOVIĆ Munir: Studenti i samoupravljanje. Sociološke teme, Beograd 1967/VI, št. 1—2, str. 73—75.
- ROSSET Edvard: Demografski bum. Pregled, Sarajevo 1967/VII, št. 7—8, str. 57—75.
- SIFLER - PREMEC Ljerka: Kriza vriednosti. Naše teme, Zagreb 1967/XI, št. 7, str. 1285—1289.

IV. PSIHOLOGIJA

- PESIĆ - GOLUBOVIĆ Zaga: Problemi savremene teorije ličnosti. Beograd, Kultura 1966. 357 str. — II/10.394.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

- BART Rolan: Strukturalistička aktivnost. Delo, Beograd 1967/XIII, št. 8—9, str. 1005—1011.
- BULATOVIĆ Vukoje: Univerza in družba. Pred reformo italijanske univerze. Komunist, Lj., 11. avg. 67.
- INKRET Andrej: Nova slovenska drama in slovensko gledališče 1966 do 1967. Problemi, Ljubljana, 1967/V, št. 55—56, str. 975—1009.
- MAKAROVIĆ Jan: Ne zanemarimo mladih talentov. Ob ustreznem štipendiranju nam ni treba biti v skrbeh za strokovnjake. Delo, Lj., 15. avg. 67.
- : JUGOSLOVANSKI »novi« film. Slovenski filmski kritiki o letošnjem puljskem festivalu. Naši razgledi, Lj., 12. avg. 67.
- LIPUZIĆ Boris: Kakovost vzgoje in izobraževanja. Naši razgledi, Lj., 9. sept. 67, št. 17.

- RANISAVLJEVIĆ Boško: Smisao satire u društvu, Sociološke teme, Zagreb 1967/VI, št. 1—2, str. 91—99.
- TOMSE Dušan: Estetska vzgoja in estetsko izobraževanje odraslih. Naši razgledi, Lj., 12. avg. 67, št. 15.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

- DUVERGER Maurice: Uvod u politiku. Beograd, »Savremena administracija« 1966. VIII + 185 + (II) str. (Biblioteka društvenih nauka.) — 11.777.
2. Družbenopolitični sistem SFRJ:
- KRUMPAK Nace: Kdo in zakaj zapušča Zvezo komunistov. Komunist, Lj., 25. avg. 67, št. 34.
- MILOSAVLEVSKI Slavko: Organizacijsko-tehnično ali politično vprašanje. Reorganizacija osnovne organizacije ZK. Komunist, Lj., 18. avg. 67, št. 55.
- PISKUR Lojze: Družbeni problemi pravosodja. Naši razgledi, Lj., 12. avg. 67, št. 15.
- SKRINJAR Branko: Pravica do udeležbe. Mednarodni odnosi in naše politično življenje. Komunist, Lj., 18. avg. 67, št. 35.
- ZVEZA komunistov Jugoslavije: Diskusija o reorganizaciji Saveza komunistov Jugoslavije. Pregled, Sarajevo, 1967/VII, št. 7—8, str. 77—109.
3. Politični sistemi in organizacije:
- JEROVSEK Janez: Amerika in »komunizem«. Kakšno predstavo imajo Američani o svetu »onkraj železne zavese«. Delo, Lj., 26. avg. 67.
4. Delavska in progresivna gibanja:
- STANIĆ Janez: Havanska konferenca. Polemika o revoluciji. Delo, Lj., 12. avg. 67.
5. Mednarodni odnosi:
- FRANKO Ivan - Iztok: Strateški vidiki vietnamske vojne. Temeljnih problemov jugovzhodne Azije ni moč rešiti z orožjem. Delo, Lj., 19. avg. 67.
- PETKOVIĆ Ranko: Na temo uvrščanja in neuvrščanja. Od Karlovih Varov do Moskve. Naši razgledi, Lj., 26. avg. 67, št. 16.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA
IN GOSPODARSTVO

- BUTUROVIĆ Fadil:** Determinante ponude i potražnje radne snage u uslovima socijalističke planske privrede. Pregled, Sarajevo, 1967/VII, št. 7-8, str. 118-126.
- CIROVIĆ Milutin:** Modeli kreditnega sistema v socializmu. Naše gospodarstvo, Maribor 1967/XIII, št. 4, str. 201-208.
- DOMANČIĆ Pavao:** Opći pogled na inflaciju u Jugoslaviji. Pregled, Sarajevo 1967/VII, št. 7-8, str. 1-21.
- DJODAN Šime:** Zakon vrijednosti i svjetska podjela rada. Naše teme, Zagreb 1967/XI, št. 7, str. 1203-1240.
- LAH Tine:** Problem povećanja gmotnega zanimanja za proizvodnju in delo v sistemu družbene lastnine nad proizvodjalnimi sredstvi in družbenega samoupravljanja. Naše gospodarstvo, Maribor 1967/XIII, št. 4, str. 193-200.
- RANKOVIĆ Radisav:** Integracija. Gdje? Zašto? Kako?. Zagreb, Privreda 1967. 374 str. (Biblioteka obrazovne. 8) — I/2124-8
- TAUSANOVIĆ Milorad:** Sredstva za proizvodnju kao osnov sekundarne raspodele industrijskih preduzeća. Ekonomika preduzeća, Beograd, 1967/XV, št. 8, str. 508-517.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

- ALIMPIĆ Milivoje:** Solunski front. Beograd, Vojno delo 1967. 499 str. (Iz ratne prošlosti naših naroda. 77) — 680-77.
- ROY Jules:** Bitka za Dien Bien Fu. (Prevedel France Sušteršič.) V Ljubljani, »Borec« 1967. 429 str. — 11.775.

B. KNJIGE IZ TUJINE

I. MARKSIZEM

- : EXISTENTIALISMUS und Marxismus. Eine Kontroverse zwischen Sartre, Garaudy, Hyppolite, Vigier und Orcl. Mit einem Beitrag von

Alfred Schmidt. (Frankfurt a.M.), Suhrkamp (1965). 154 + (III) str. 80. — I/2272-116.

- ODAJNYK Walter:** Marxism and Existentialism. By —. Garden City, Doubleday 1965. XVI + 304 str. 80. (A Doubleday Anchor Books. A. 445) — 4588-A445.

II. FILOZOFIJA

- GOLOVANOV Vjačeslav Nikolaevič:** Gnoseološkička priroda zakonov nauki. Moskva, Mysl 1967. 94 + (II) str. 80. (cir.) — 11.764.
- JASPERS Karl:** Über Bedingungen und Möglichkeiten eines neuen Humanismus. Drei Vorträge. Mit einem Nachwort von Kurt Rossmann. Stuttgart, Ph. Reclam Jun. (1965). 93 + (I) str. 80. (Reclams Universal Bibliothek. 8674.) — I/67-8674.
- KOLAKOWSKI Leszek:** Filozofija poztywistyczna. (: Od Hume'a do Kola Wiedenskiego.). Warszawa, Panstwowe Wydawnictwo Naukowe 1966. 258 + (II) str. 80. (Omega 50) — I/2345-50.
- OJZERMAN Teodor Ilič:** Die Entfremdung als historische Kategorie. (Die Übersetzung besorgte Siegfried Wollgast.) Berlin, Dietz 1965. 156 + (III) str. 80. — 11.753.

III. SOCIOLOGIJA

- ARON Raymond:** Essai sur les libertés. Paris, Calman-évy 1965. 235 str. (Coll. Liberté dell' Esprit) — 11.735.
- BOLTE Karl Martin:** Die gesellschaftliche Situation der Gegenwart. Ausgewählte Eigenarten der heutigen Gesellschaftsstruktur und die Stellung des Menschen in der Gesellschaft. 4. neu bearb. Aufl. Opladen, C. W. Leske 1967. 46 str. — II/10.512-1.
- CHOBART de LAUWE Paul-Henry:** Paris. Essais de sociologie 1952 do 1964. Paris, Editions ouvrières (1965). 197 + (I) str. (Collectoin L'Evolution de la vie sociale.) — I/2470.
- : ČELOVEK i ego rabota. Sociološkičke issledovaneie. Moskva, Mysl 1967. 392 str. (cir.) — 11.724.

—: FEMMES du XXe siècle. Semain de la pensée marxiste. (Paris, 20—27. I.1965.) Préface de Roger Garaudy. Paris, PUF 1965. VIII + 234 str. — II/10.522.

GORECKI Jan: Rozwód. Studium socjologiczno-prawne. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1965. 314 str. — 11.761.

—: IMAGES de la femme dans la société. Recherche internationale sous la direction de Paul-Henry Chombart de Lauwe. Paris, Les Editions ouvrières (1964). 277 + (III) str. — I/2469.

—: MATEMATIČESKIE metody v sovremennoj buržuaznoj sociologii. Sbornik statej. Obščaja redak. i vystupitel'naja stat'ja G. V. Osipova. Moskva, Progress 1966. 408 str. (cir.) — 11.727.

PERRIN Guy: Sociologie de Pareto. Par —. Paris, Presses Universitaires de France 1966. 248 + (I) str. (Le Sociologue. 3) — I/2468—3.

ZIOLKOWSKI Janusz: Urbanizacja. Miasto. Osiedle. Studia socjologiczne. Warszawa, Państwowe wydawnictwo naukowe 1965. 280 str. — 11.769.

IV. PSIHOLOGIJA

AHLIBININSKIJ Boris Vladimirovič: Kibernetika i tajny psihiki. (Leningrad), Lenizdat (1966.) 142 + (II) str. (cir.) — 11.767.

PONOMAREV Jakov Aleksandrovič: Psihika i intuicija. Moskva, izd. političeskoj literatury 1967. 254 + (II) str. (cir.) —/2461.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

TROSIN Denis Mihajlovič: Metodološki problemi sovremennoj nauki. Moskva, Vysšaja škola 1966. 176 str. (cir.) — 11.760.

VI. POLITICNE VEDE

1. Splošna dela:

PLONCARD d'Assac Jacques: Doctrines du nationalisme. Par —. (Nanteuil t.), Editions du Fuseau (1965). 238

str. (Les Chemins du réel. 13.) — 11.771—13.

5. Politični sistemi in organizacije: EISENBERG Dennis: Fascistes et naxis d'aujourd'hui. Adapté de l'anglais par Catherine James. (Paris), Albin Michel (1965). 222 str. + (8) slik. — I/2473.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

DAIM Wilfried: Kirche und Zukunft. Rückkehr zur Brüderlichkeit. Atheisten und Christen in einer Welt. Katholische Aktion und Aktion der Katholiken. Wien, Europa Verlag 1965. 112 str. (Europäische Perspektiven 6). 11.751-6.

—: ENCYCLIQUES et messages sociaux. (:Leon XIII, Pie XII, Jean XXIII, Paul VI:) Textes choisis et préface par Henri Guitton. Paris, Dalloz 1966. 440 str. — 10.845.

MČEDLOV Miran Petrovič: Evolucija sovremennogo katolicizma. Moskva, »Mysl'« 1967. 224 str. (cir.) — 11.758.

VELIKOVIČ Lazar' Naumovič: Krizis sovremennogo katolicizma. Moskva, Nauka 1967. 158 str. (cir.) — 11.763.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

BEREZKOV Valentin Mihajlovič: S diplomatičeskoj missiej v Berlin 1940 do 1941. (Moskva), Izd. Agentstva pečati Novosti (1966). 158 str. (cir.) — I/2462.

DOMMANGET Maurice: L'enseignement, l'enfance et la culture sous la commune. Paris, L'Etoile 1964. 174 str. —11.774.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

DE GAULLE Charles: Memoires de guerre. 3. tome. Paris, Plon 1954-1959. — II/1867-1, 2, 3.

GARCIA José: Ispanija XX veka. Moskva, Mysl 1967. 485 str. (Cir.) — 11.798.

PIRUMOVA Natal'ja Mihajlovna: Mihail Bakunin. Zizn' i dejatel'nost'. Moskva, Nauka 1966. (1 sl.) + 158 str. (cir.) — 11.768.

Problemi kulture v naši družbi

1. Naši programski družbeni dokumenti omenjajo poseben pomen kulture in kulturnih dejavnosti. Ta poudarek razumemo tako, da kulture in njene rasti ni mogoče prepustiti tržni stihiji in zgolj ekonomskim zakonom, pa tudi tako, da razvoj in rast kulture ne moreta biti skrb ali celo monopol samo kulturnih ustanov (npr. založniških podjetij). Ali je ta poseben družbeni pomen in odgovornost širših družbenih skupnosti prišel po gospodarski in družbeni reformi dovolj do izraza? Ali je prišla dovolj do izraza še zlasti odgovornost republike kot nacionalne skupnosti?

2. Kakšen smisel in pomen ima v sedanjem trenutku kultura kot dejavnik, ki (naj) vpliva na povezovanje in medsebojno razumevanje narodov v jugoslovanski socialistični skupnosti?

3. Ali je mogoče omejiti vprašanje odnosa med samoupravljanjem in kulturo zgolj na uveljavljanje načela dohodka in samoupravnih oblik v kulturnih ustanovah? Ali ni v ideji samoupravljanja zajeta tudi zahteva po kulturi dela, kulturi upravljanja, kulturi vedenja in ravnanja ljudi in odnosov med ljudmi na vseh ravneh družbene strukture? Ali po vašem mnenju naša sedanja prizadevanja za racionalno, rentabilno in poslovno uspešno organizacijo družbenega življenja upoštevajo to toliko, kolikor bi bilo želeli?

4. Zadnja leta smo lahko ugotavljali, da razvijanje kulturnih potreb precej zaostaja za razvijanjem potreb materialnega standarda. Kakšne posledice in nevarnosti skriva v sebi to protislovje — če bi se še naprej ponavljalo — za nadaljnji razvoj naše družbe, posebej še socialističnih družbenih odnosov? In kako bi ga bilo po vašem mnenju mogoče konkretno reševati?

5. Kako je z družbeno kritiko in še posebej z umetnostno kritiko pri nas? Mnenja so različna. Nekateri mislijo, da je kritike celo preveč in da ta preveč razširjena kritika povzroča pri ljudeh neupravičeno občutke »kritičnosti položaja«. Spet drugi govore o nerazviti kritiki, tako družbeni kakor umetnostni. Kakšno je vaše mnenje o tem?

6. Razprava o zaostajanju razvoja kulture za drugimi področji našega družbenega življenja poteka že nekaj let. Uredništvo želi s pričujočo anketo premakniti razpravljanje od ugotavljanja dejstev k iskanju konkretnih predlogov in pobud za perspektivnejše reševanje tega nedvomno izredno zapletenega sklopa vprašanj, ki posegajo v najboljčutljivejšo točko našega družbenega razvoja. Kako gledate na ta vprašanja v luči izkušenj na svojem delovnem področju in kateri so vaši predlogi, vaš prispevek h koncipiranju dolgoročnega programa kulturne politike na Slovenskem?

* * *

To so vprašanja, ki jih je naše uredništvo razposlalo številnim kulturnim in javnim delavcem, da nanja odgovore in tako prispevajo k dialogu o položaju in nalogah kulture pri nas. Z objavo teh vprašanj vabimo k sodelovanju vse tiste bravce in sodelavce, ki sicer niso prejeli posebnega povabila, pa bi želeli sodelovati v dialogu. Naprošamo jih, da nam rokopise (odgovore na eno, več ali na vsa vprašanja) pošljejo v redakcijo do 15. v mesecu. Prve odgovore bomo objavili v 12. številki revije.

Iz vsebine naslednjih številk :

Aktualni intervju:

Problemi kulture v naši družbi

Mara Bešter:

O deetatizaciji na področju družbenih služb

Stane Kranjc:

Vprašanja ob reorganizaciji ZK

Jovan Andrijašević:

**Ekonomsko urejanje odnosov na področju
izobraževanja**

Marjan Rožič:

Aktualna vprašanja delovanja sindikatov

Bogoljub Kuštrin:

Problemi britanske gospodarske politike

Roger Garaudy:

Strukturalizem in človekova smrt

TUJI AVTORJI

FRANTIŠEK VARTIK je znanstveni sodelavec Filozofskega inštituta v Bratislavi in član redakcije revije »Vprašanja marksistične filozofije«. Njegovo študijo »O vzrokih kulta osebnosti« je naša revija objavila v II. letniku (št. 12/1965).